

Bevolkingstrends

***Statistisch kwartaalblad over de
demografie van Nederland***

Jaargang 59 – 1e kwartaal 2011



Verklaring van tekens

.	= gegevens ontbreken
*	= voorlopig cijfer
**	= nader voorlopig cijfer
x	= geheim
—	= nihil
—	= (indien voorkomend tussen twee getallen) tot en met
0 (0,0)	= het getal is kleiner dan de helft van de gekozen eenheid
niets (blank)	= een cijfer kan op logische gronden niet voorkomen
2010-2011	= 2010 tot en met 2011
2010/2011	= het gemiddelde over de jaren 2010 tot en met 2011
2010/'11	= oogstjaar, boekjaar, schooljaar enz., beginnend in 2010 en eindigend in 2011
2008/'09–2010/'11	= oogstjaar, boekjaar enz., 2008/'09 tot en met 2010/'11

In geval van afronding kan het voorkomen dat het weergegeven totaal niet overeenstemt met de som van de getallen.

Colofon

Uitgever

Centraal Bureau voor de Statistiek
Henri Faasdreef 312
2492 JP Den Haag

Prepress

Centraal Bureau voor de Statistiek – Grafimedia

Omslag

TelDesign, Rotterdam

Inlichtingen

Tel. (088) 570 70 70
Fax (070) 337 59 94
Via contactformulier: www.cbs.nl/infoservice

Redactie

Joop Garssen
Jorien Apperloo
Ronald van der Bie
Rob Broekman
Arie de Graaf
Suzanne Loozen
Jolanda van der Lubbe
Marleen Wingen

Bestellingen

E-mail: verkoop@cbs.nl
Fax (045) 570 62 68

Internet

www.cbs.nl

Prijzen inclusief verzendkosten

Abonnementsprijs: € 54,45

Prijs per los nummer: € 14,95

ISSN: 1571-0998

Oplage: 850

© Centraal Bureau voor de Statistiek, Den Haag/Heerlen, 2011.

Verveelvoudiging is toegestaan, mits het CBS als bron wordt vermeld.

Rubrieken

Actuele bevolkingstrends	4
Korte berichten	5
Demografiek	7
Rangen en standen	8
Bevolking in kaart	9
Nederland en Europa	10
Toen en nu	11
Wijken en buurten	13
Demografie in het nieuws	14
Mededelingen	15

Artikelen

Bevolkingsprognose 2010–2060: sterkere vergrijzing, langere levensduur	16
Prognose van de bevolking naar herkomst, 2010–2060	24
Ruim helft Poolse immigranten vertrekt weer	32
Mannen en vrouwen in Nederland	37
Levensverwachting zonder chronische ziektes	43
Een op de vijf jongeren heeft ongezonde leefstijl	51
Meer dan 55 duizend kinderen geadopteerd sinds invoering adoptiewet	56
Regionale verschillen in aandeel hoogopgeleiden en arbeidsparticipatie	59
Maakt het uit waar je woont? Sociale stijging en invloed van de buurt	62
Vertrouwen in en contacten met buurtgenoten	68
Langdurige werkloosheid, 2002–2009	77

Technische toelichting en verklaring van termen	83
--	----

Demografie op het web	87
------------------------------	----

Inhoudsopgave	88
----------------------	----

Andere CBS-publicaties	94
-------------------------------	----

Richtlijnen voor auteurs	95
---------------------------------	----

Actuele bevolkingstrends

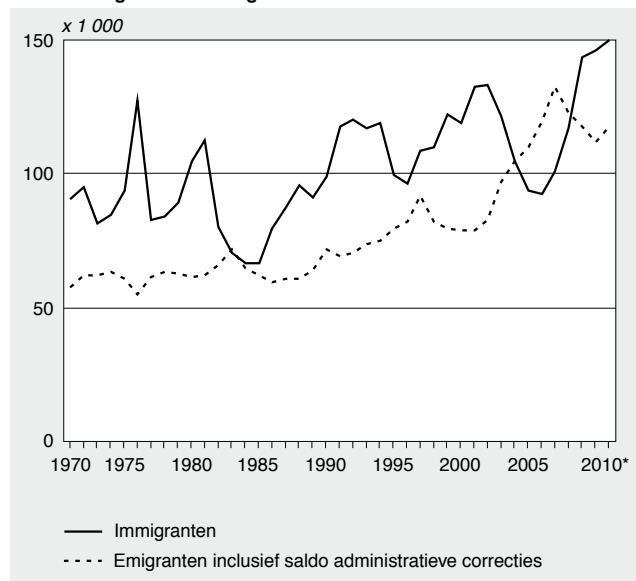
Recordaantal immigranten in 2010

Op 1 januari 2011 telde Nederland 16,7 miljoen inwoners, 80 duizend meer dan een jaar eerder. Omdat zowel de natuurlijke groei als het migratiesaldo lager waren dan in 2009, groeide de bevolking in 2010 minder sterk dan het voorgaande jaar. In 2010 kwam een recordaantal van 150 duizend immigranten naar Nederland, 3 duizend meer dan in 2009. De in 2006 ingezette toename van het aantal immigranten heeft zich daarmee in lichte mate voortgezet. De groei zit vooral in het aantal immigranten uit zowel de nieuwe als de oude lidstaten van de Europese Unie.

Na drie jaren van daling nam ook de emigratie in 2010 toe. Er vertrokken 118 duizend personen naar het buitenland, 6 duizend meer dan in het voorgaande jaar. De stijging deed zich vooral voor bij in Nederland of een ander EU-land geboren personen. De emigratie steeg in 2010 sterker dan de immigratie. Daarmee kwam het migratiesaldo met 32 duizend iets lager uit dan in 2009.

In 2010 werden 184 duizend kinderen geboren en overleden er 136 duizend personen. Daarmee kwam de natuurlijke aanwas (het saldo van geboorte en sterfte) uit op 48 duizend personen. Vergeleken met 2009 is het aantal geboorten in 2010 licht gedaald en het aantal sterfgevallen licht gestegen. De afname van het aantal geboorten is toe te schrijven aan de daling van het aantal twintigers en dertigers. Het gemiddeld aantal kinderen dat vrouwen krijgen is niet veranderd.

Aantal immigranten en emigranten



Hoewel de sterfterisico's zijn afgenomen, is het aantal overledenen toegenomen door de stijging van het aantal ouderen.

In 2010 zijn bijna 1,5 miljoen personen verhuisd. Dat zijn er 33 duizend minder dan in het jaar ervoor. Na de sterke daling in 2009 is het aantal verhuisde personen in 2010 dus nog iets verder gedaald. In alle kwartalen van 2010 verhuisden er minder personen dan in hetzelfde kwartaal een jaar eerder.

Staat 1 Bevolkingsontwikkeling

	Immigratie	Emigratie ¹⁾	Geboorte	Sterfte	Bevolkingsgroei ²⁾	Verhuisde personen
x 1 000						
2000	132,9	79,0	206,6	140,5	123,1	1 586,4
2001	133,4	82,6	202,6	140,4	118,2	1 562,6
2002	121,3	96,9	202,1	142,4	87,3	1 595,9
2003	104,5	104,8	200,3	141,9	65,5	1 566,5
2004	94,0	110,2	194,0	136,6	47,5	1 588,2
2005	92,3	119,7	187,9	136,4	28,7	1 651,6
2006	101,2	132,5	185,1	135,4	23,8	1 678,1
2007	116,8	122,6	181,3	133,0	47,4	1 639,2
2008	143,5	117,8	184,6	135,1	80,4	1 632,4
2009	146,4	111,9	184,9	134,2	89,2	1 497,8
2010*	149,8	117,7	183,9	135,9	80,0	1 465,1

¹⁾ Inclusief saldo administratieve correcties.

²⁾ Inclusief overige correcties.

Korte berichten

Risico sterfte door kanker neemt af

De afgelopen tien jaar is het risico om door kanker te overlijden gedaald. Bij mannen was dit risico in 2010 circa 14 procent kleiner dan in 2000; bij vrouwen bedroeg het verschil circa 5 procent. Het risico om door maagkanker te overlijden nam het sterkst af. Deze daling zette al meer dan een halve eeuw geleden in. Bij sommige vormen van kanker nemen de overlijdensrisico's juist toe. Het sterkst waren de toenames bij longkanker (vrouwen) en bij melanoom van de huid (beide seksen).

Bron: Garssen, J. en J. Hoogenboezem, Kanker: meer sterfgevallen, lager risico. CBS-Webmagazine 31 januari 2011.

Steeds vaker werken beide partners

Bestond in 2005 nog 51 procent van de paren tot 65 jaar uit tweeverdieners, in 2009 was dat gegroeid naar 57 procent. Dit komt neer op ruim 2 miljoen huishoudens. In het merendeel van de gevallen is de man de meestverdienende partner. Tweeverdieners hebben van alle huishoudentypen het hoogste besteedbare inkomen. In 2009 hadden ze gemiddeld bijna 50 duizend euro te besteden. Dat is ruim 13 duizend meer dan een gemiddeld huishouden. Het verschil met eenverdieners bedroeg 8,5 duizend euro.

Bron: Moonen, L. en L. Kösters, Steeds meer tweeverdieners. CBS-Webmagazine 19 januari 2011.

418 gemeenten in 2011

Sinds 1 januari 2011 telt Nederland 418 gemeenten, 13 minder dan een jaar eerder. In totaal zijn 17 gemeenten, verdeeld over 6 provincies, opgeheven. Deze gemeenten gingen op in 3 bestaande en 5 nieuwe gemeenten. Daarnaast is Rozenburg op 18 maart 2010 samengegaan met Rotterdam. Per saldo zijn er dus afgelopen jaar 13 gemeenten verdwenen en telt Nederland nu 418 gemeenten.

Bron: Keuning, H., 418 gemeenten in 2011. CBS-Webmagazine 3 januari 2011.

Grote regionale verschillen in bevolkingsgroei

Van 2005 tot 2010 is de Nederlandse bevolking gegroeid met 269 duizend personen (1,6 procent). Deze groei concentreerde zich in de noordelijke Randstad en in regio's met de steden Zwolle, Arnhem, Nijmegen, Amersfoort, Assen en Groningen. Een belangrijke oorzaak van de groei is aantrekkingskracht van de groeigebieden op buitenlandse immigranten en Nederlanders uit andere regio's. De groeigebieden in Drenthe, Overijssel en Gelderland dankten de groei uitsluitend aan binnenlandse verhuizingen. In sommige grensgebieden echter stagneert de groei of krimpt de

bevolking zelfs. De grensgebieden waarvan de bevolking krimpt, blijken inwoners te verliezen aan zowel de Nederlandse groeigebieden als het buitenland.

Bron: Latten, J. en N. Kooiman, Bevolking groeit vooral in regio's met dubbele aantrekkingskracht. CBS-Webmagazine 27 december 2010.

Nieuwe moeders in grote steden vaker alleenstaand

In 2009 had bijna één op de tien levendgeborenen een alleenstaande moeder. Negen op de tien kinderen werden geboren bij een samenwonend paar. Van de 185 duizend levendgeborenen in 2009 hadden er vier op de tien een moeder die niet gehuwd is. Vooral eerstgeborenen hebben vaak een niet-gehuwde moeder. Bij een tweede en volgend kind is de moeder vaker gehuwd. In Flevoland, Zuid-Holland en Noord-Holland is het aandeel levendgeborenen dat een alleenstaande moeder heeft het hoogst. In deze provincies liggen een aantal grote steden zoals Amsterdam, Rotterdam en Almere.

Bron: Huis, M. en S. Loozen, Bijna een op de tien levendgeborenen heeft alleenstaande moeder. CBS-Webmagazine 22 december 2010.

Ruim helft Poolse immigranten uit 2000 weer vertrokken

In 2009 vestigden zich 13 duizend Polen in Nederland. Dat waren er duizend minder dan in 2008. Na de toetreding tot de Europese Unie in mei 2004 kwamen er meer mannen dan vrouwen naar Nederland. Begin deze eeuw bestond de meerderheid van de Poolse immigranten nog uit vrouwen. Van de Polen die sinds 2000 naar Nederland zijn gekomen, is inmiddels bijna 60 procent weer vertrokken uit Nederland. Ongeveer 90 procent van de Polen die Nederland verlaten, keert terug naar hun geboorteland.

Bron: Nicolaas, H., Ruim de helft van de Poolse immigranten vertrekt weer uit Nederland. CBS-Webmagazine 20 december 2010.

1,2 miljoen inwoners met dubbele nationaliteit

In 2009 zijn bijna 23 duizend personen door naturalisatie Nederlander geworden, een paar honderd meer dan in 2008. Het ging hierbij om 17 duizend meerderjarigen en bijna 6 duizend kinderen. Een kwart van de genaturaliseerden bestond uit Turken en Marokkanen. Via naturalisatie werden 20 duizend personen Nederlander met behoud van de eigen nationaliteit. Daarnaast kregen in 2009 ruim 22 duizend kinderen een meervoudige nationaliteit doordat één van de ouders naast de Nederlandse tevens een niet-Nederlandse nationaliteit had. Op 1 januari 2010 telde Nederland bijna 1,2 miljoen personen met de Nederlandse en

minimaal één andere nationaliteit, bijna drie keer zoveel als op 1 januari 1995.

Bron: Nicolaas, H., Bijna 23 duizend naturalisaties in 2009. CBS-Webmagazine 13 december 2010.

Nederland heeft relatief weinig tienermoeders

In 2009 werden 2 636 kinderen geboren bij een moeder die jonger was dan 20 jaar. Het Nederlands geboortecijfer voor tieners behoort daarmee tot de laagste ter wereld. Het aantal geboorten onder Antilliaanse en Surinaamse tieners in Nederland blijft echter hoog. In Nederland schommelt het geboortecijfer van autochtone tienermeisjes al lange tijd rond de 4 per duizend. Van de vier grote allochtone herkomstgroepen hebben Antilliaanse/Arubaanse meisjes het hoogste geboortecijfer, met 29 geboorten per duizend meisjes. Alleenstaand moederschap komt bij meisjes met een Caribische achtergrond veel voor.

Bron: Garssen, J., Veel Antilliaanse en Surinaamse tienermoeders. CBS-Webmagazine 8 december 2010.

Lichte toename migratiehuwelijken in 2009

In 2009 zijn in Nederland 30 duizend allochtonen gehuwd, 6 procent meer dan in 2008. Vooral het aantal niet-westerse allochtonen dat in het huwelijk trad, is toegenomen. Bij 9 procent van de huwelijken kwam de partner naar Nederland om te trouwen. Onder allochtonen van Turkse en Marokkaanse herkomst is dit aandeel veel hoger. Het totale aantal migratiehuwelijken was 2 800, 400 meer dan in 2008.

Bron: Wobma, E., Aantal migratiehuwelijken in 2009 licht gestegen. CBS-Webmagazine 1 december 2010.

Aantal zelfdodingen stijgt, maar langetermijntrend daalt

Vorig jaar maakten 1525 inwoners van ons land een eind aan hun leven. Sinds 2007 is dit aantal met 13 procent gestegen. Het jaarlijks aantal zelfdodingen ligt nu weer rond het gemiddelde voor de afgelopen kwart eeuw. Mannen plegen ruim twee derde van alle zelfdodingen. Bij zowel mannen als vrouwen is bijna de helft van de slachtoffers tussen de 40 en 60 jaar. De recente toename van zelfdoding heeft

vooral in deze leeftijdsgroep plaatsgevonden. Wordt gecorrigeerd voor de groei en veranderde leeftijdssamenstelling van de bevolking, dan blijkt het aantal gevallen van zelfdoding per 100 duizend mannen te zijn gedaald van 17,3 in 1984 naar 12,9 in 2009. In dezelfde periode deed zich bijna een halvering voor van het cijfer voor vrouwen, van 10,8 naar 5,5.

Bron: Hoogenboezem, J. en J. Garssen, Recente toename zelfdoding. CBS-Webmagazine 29 november 2010.

Ruim driekwart miljoen paren 40 jaar of langer gehuwd

In 2010 bereikte het aantal echtparen dat hun 40-jarige bruiloft viert met 73 duizend een hoogtepunt. Dit zal de komende jaren niet meer worden overtroffen. Het aantal huwelijksjubilea houdt uiteraard nauw verband met het aantal in het verleden gesloten huwelijken. Het recente record hangt vooral samen met de piek in huwelijken rond 1970. Ook de gestegen levensverwachting zorgt ervoor dat paren langer bij elkaar blijven.

In totaal telt Nederland nu ongeveer 770 duizend paren die 40 jaar of langer gehuwd zijn. Het aantal jubilea vanwege een 40-, 50-, 60- of 70-jarig huwelijk is de afgelopen tien jaar fors toegenomen. Daarentegen zijn er minder 12,5- en 25-jarige jubilea.

Bron: Garssen, J. en S. Loozen, Recordaantal 40-jarige bruiloften. CBS-Webmagazine 10 november 2010.

Arbeidsparticipatie niet-westers allochtone moeders stijgt

De arbeidsparticipatie van niet-westers allochtone moeders is aanzienlijk lager dan die van autochtone moeders. Toch zijn na 2006 ook steeds meer allochtone moeders aan het werk gegaan. Vorig jaar behoorden bijna 1,1 miljoen autochtone moeders en 144 duizend niet-westers allochtone moeders tot de werkzame beroepsbevolking. De arbeidsparticipatie bedroeg toen 75 procent voor autochtone moeders tegen 50 procent voor niet-westers allochtone moeders. Van de niet-westers allochtone moeders werkte echter ruim de helft ten minste 28 uur per week. Van de autochtone moeders was dat een derde.

Bron: Dirven, H., Ook niet-westers allochtone moeders vaker aan het werk. CBS-Webmagazine 15 december 2010.

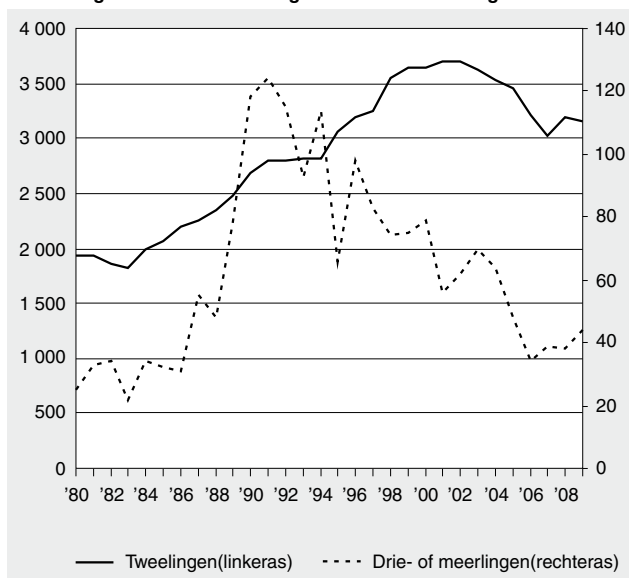
Meerlinggeboorten

In 2009 vonden er 3 153 geboorten plaats van tweelingen en 44 geboorten van drie- of meerlingen (*grafiek 1*). Het aandeel van de tweelinggeboorten ligt sinds 2007 rond de 17 per duizend geboorten. In de jaren daarvoor, sinds 1998, waren dat er ruim 18.

Vanaf het begin van de jaren tachtig werden steeds meer tweelingen geboren. In 2002 werd met 3 707 tweelinggeboorten een record gevestigd. Sindsdien nam het jaarlijks aantal af tot 3 023 in 2007. Na 2007 is het aantal tweelingen weer iets toegenomen. Ook drie- of meerlinggeboorten kwamen in de jaren tachtig steeds vaker voor, tot een hoogtepunt van 124 in 1991. Daarna zette een dalende trend in. De afgelopen jaren vinden er circa 40 drie- of meerlinggeboorten per jaar plaats.

De ontwikkelingen rond het aantal meerlinggeboorten hangen sterk samen met die rond de in-vitrofertilisatie (ivf). Aanvankelijk werden er, om de slagingskans te vergroten, vaak vier of vijf bevruchte eicellen teruggeplaatst. Hierdoor nam het aantal meerlingen toe. Vooral in het begin van de jaren negentig steeg het aantal drie- of meerlingen fors. Later werden bij ivf hooguit twee eicellen teruggeplaatst.

1. Aantal geboorten van tweelingen en drie- of meerlingen



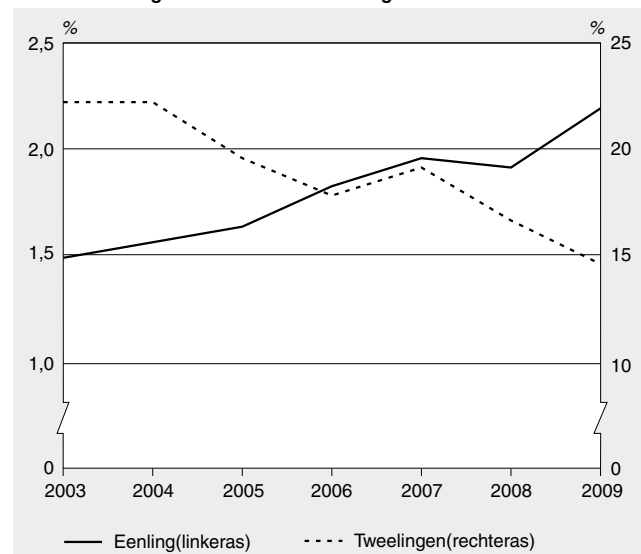
Het aantal tweelingen bleef daarmee toenemen. De laatste jaren wordt vaker maar één eikel teruggeplaatst en neemt het aantal tweelingen af. In 2009 was iets meer dan één op de tien geboorten die voortkwamen uit ivf een tweelinggeboorte. In 2003 waren dat er nog ruim twee keer zoveel. Het aantal drielinggeboorten, dat begin deze eeuw iets meer dan 5 per duizend ivf-geboorten bedroeg, is de afgelopen jaren gedaald naar ongeveer 1 per duizend ivf-geboorten.

Het aandeel van de tweelinggeboorten dat het gevolg is van ivf neemt jaarlijks af. Kwam in 2003 nog 22 procent van de tweelinggeboorten voort uit een ivf-behandeling, in 2009 was dat 15 procent (*grafiek 2*). Dit aandeel is ongeveer tien keer zo hoog als bij enkelvoudige geboorten. Tussen 2003 en 2009 nam het aandeel van ivf-kinderen bij enkelvoudige geboorten toe van 1,5 naar 2,2 procent.

Literatuur

Smeenk J. en J. Kremer, 2010, Landelijke IVF-cijfers 1996–2009 (www.nvog.nl).

2. Aandeel IVF-geboorten in totaal aantal geboorten



Bron: CBS, NVOG.

Rangen en standen

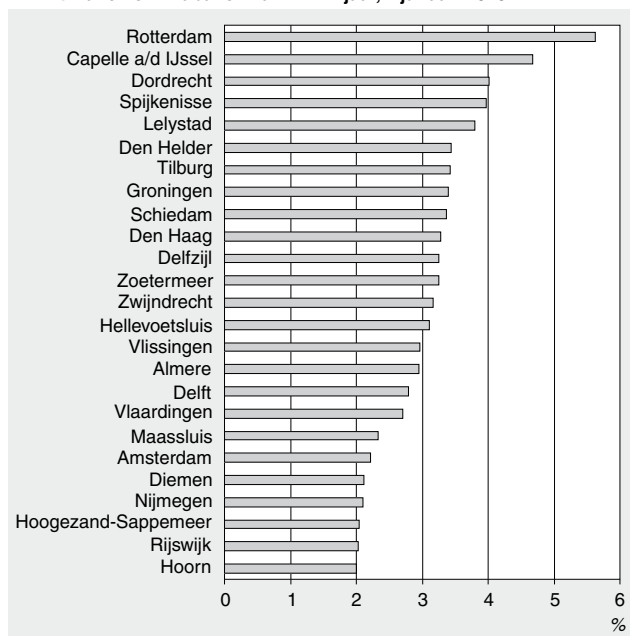
Gemeenten naar aandeel Antillianen en Arubanen van 12–17 jaar

Op 1 januari 2010 woonden er 138 duizend Nederlands Antillianen en Arubanen in Nederland. Dat is iets minder dan 1 procent van de totale bevolking. In de leeftijdsgroep van 12 tot en met 17 jaar bedroeg het aantal Antillianen en Arubanen 14 duizend, 1,2 procent van alle 12–17-jarigen. Voor 21 'Antillianengemeenten', gemeenten met meer dan circa 2 procent Antillianen in hun bevolking, is in het verleden speciaal beleid ontwikkeld om extra te investeren in kansarme Antillianen.

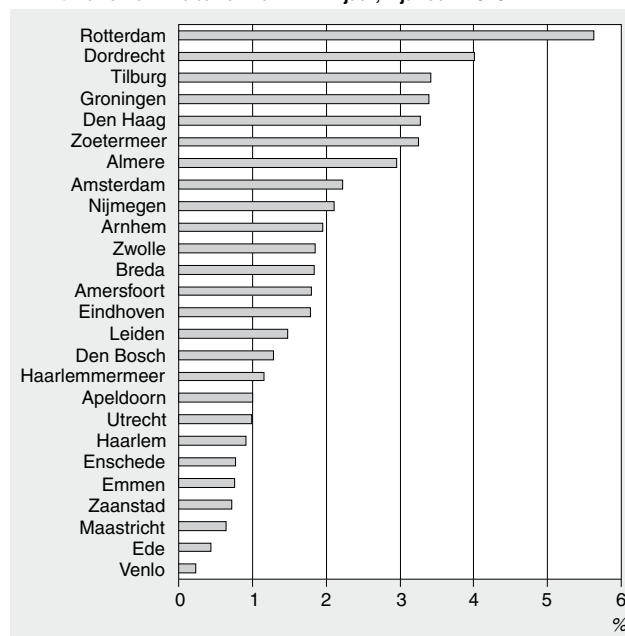
De aandelen Nederlands Antillianen en Arubanen van 12 tot en met 17 jaar per gemeente verschillen fors. In Rotterdam is dit aandeel met bijna 6 procent het hoogst (*grafiek 1*). In

deze gemeente wonen ruim 2 duizend Antillianen en Arubanen van deze leeftijd. In de jaren zestig en zeventig hebben hun (voor)ouders zich daar, veelal vanwege een arbeidscontract, gevestigd. Ook in Capelle aan den IJssel, Dordrecht en Spijkenisse is dit aandeel hoog, met 4 à 5 procent. Van de vier grote steden bevinden Den Haag en Amsterdam zich in de top-25, maar Utrecht ontbreekt. In deze stad ligt het aandeel 12–17-jarige Antillianen en Arubanen met 1 procent iets onder het landelijk gemiddelde. Andere grote gemeenten met een relatief hoog aandeel Antillianen en Arubanen zijn Tilburg, Groningen, Zoetermeer en Almere (*grafiek 2*). Grote gemeenten met relatief weinig Antillianen en Arubanen zijn Venlo, Ede en Maastricht. In sommige kleinere gemeenten wonen vrijwel geen jonge Antillianen en Arubanen, zoals in Dinkelland, Zwartewaterland, Staphorst en op de Waddeneilanden.

1. Top-25 van gemeenten met het hoogste aandeel Nederlands Antillianen en Arubanen van 12–17 jaar, 1 januari 2010



2. Steden met meer dan 100 duizend inwoners naar aandeel Nederlands Antillianen en Arubanen van 12–17 jaar, 1 januari 2010



Bevolking in kaart

Huisartsenpraktijken in de omgeving

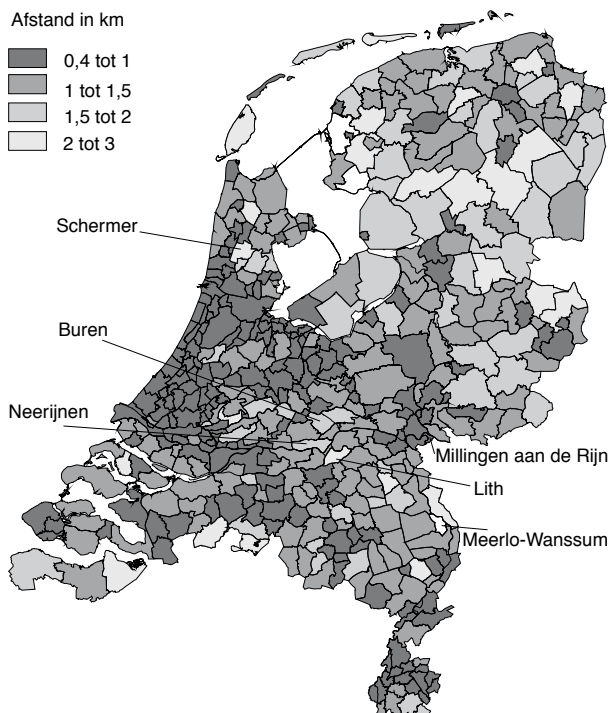
Inwoners van Nederland gingen in 2008 gemiddeld 2,8 keer naar de huisarts. Degenen die de dichtstbijzijnde huisarts kozen, hoefden voor dit doktersbezoek meestal geen grote afstand af te leggen: de gemiddelde afstand bedroeg 0,9 kilometer. Binnen één kilometer kon uit bijna twee praktijken worden gekozen. Binnen drie kilometer liep dit aantal op tot ruim vijf. Over het algemeen moesten mensen in het (noord-)oosten van ons land de grootste afstand afleggen.

In de Noord-Hollandse gemeente Schermer is de weg naar de huisarts het langst. Inwoners van die gemeente moeten gemiddeld 2,9 kilometer afleggen. Den Haag is de gemeente waar patiënt en huisarts het dichtst bij elkaar wonen. Daar is de gemiddelde afstand tot een huisartsenpraktijk 0,4 kilometer. Den Haag is ook koploper wat betreft het aantal huisartsenpraktijken dat bewoners binnen drie kilometer van hun woning kunnen vinden: met ruim 40 is dit aantal hoger dan in alle andere grote steden in het westen van het land. In Amsterdam, Rotterdam en Leiden is de keus met respectievelijk 37, 26 en 22 huisartsenpraktijken binnen drie kilometer eveneens groot.

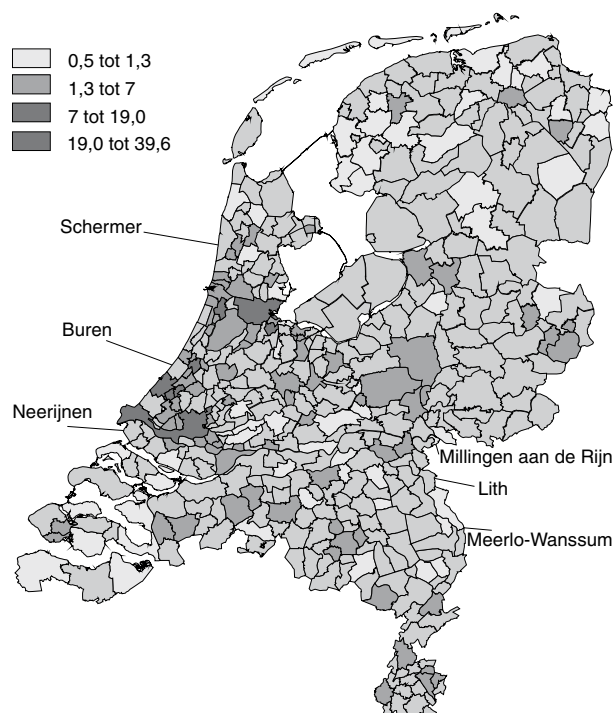
In 22 van de 443 gemeenten die Nederland in 2008 telde is er voor de inwoners minder dan één huisartsenpraktijk binnen drie kilometer. In 28 gemeenten moet gemiddeld minstens twee kilometer worden afgelegd om bij een huisartsenpraktijk te komen. De minste keus hebben de bewoners van de Waddeneilanden Vlieland, Terschelling, Ameland en Schiermonnikoog. Op de eilanden met slechts één dorp woont de dokter echter wel dichtbij. De gemiddelde afstand tot een huisartsenpraktijk is op Vlieland (0,6 kilometer) en Schiermonnikoog (0,5 kilometer) minder dan gemiddeld.

Op het vasteland hebben Millingen aan de Rijn en Helden het laagste aantal huisartsenpraktijken binnen een afstand (over de weg) van vijf kilometer. Bij Millingen aan de Rijn speelt de aanwezigheid van de Rijn daarbij een rol. Voor andere gemeenten aan de grote rivieren, zoals Meerlo-Wanssum, Buren, Neerijnen en Lith, maar ook in de provincie Zeeland, geldt iets soortgelijks. Bij Dordrecht, dat ingekapseld ligt tussen de grote rivieren, is dit echter niet het geval: inwoners vinden er binnen drie kilometer wel ongeveer 15 huisartsenpraktijken.

1. Gemiddelde afstand naar dichtstbijzijnde huisartsenpraktijk per gemeente



2. Aantal huisartsenpraktijken binnen 3 kilometer



Nederland en Europa

Bevolkingsdichtheid in de Europese Unie

Van alle lidstaten van de Europese Unie is Malta het dichtst-bevolkt. In 2008 telde dit land 1 304 inwoners per vierkante kilometer. Geen enkele andere lidstaat komt ook maar in de buurt van dit aantal. Op de tweede plek staat Nederland, met 487 inwoners per vierkante kilometer in 2008. Andere dichtbevolkte landen zijn België, Groot-Brittannië en Duitsland. Het dunstbevolkt is IJsland, met slechts 3 inwoners per vierkante kilometer. Ook Finland, Noorwegen en Zweden zijn relatief dunbevolkt.

Tussen 1998 en 2008 is de bevolkingsdichtheid het sterkst toegenomen in Ierland, met 20 procent.

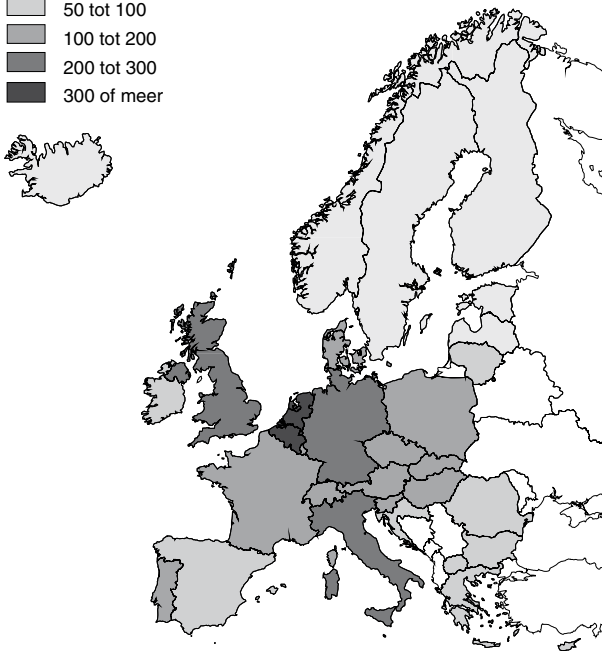
Ook in IJsland en Spanje is de bevolkingsdichtheid in die periode sterk toegenomen. Deze drie landen zijn relatief

dunbevolkt. In een aantal landen is de bevolkingsdichtheid daarentegen afgenomen. Dat was het geval in de meeste Oost-Europese landen. De afname was het sterkst in Bulgarije, met ruim 7 procent. Ook in Letland, Litouwen en Roemenië was sprake van een duidelijke afname van het aantal inwoners per vierkante kilometer. Dit hangt samen met de toegenomen emigratie van Oost-Europeanen naar andere Europese lidstaten sinds deze landen in 2004 of 2007 tot de Europese Unie zijn toegetreden. Ze emigreren vaak (tijdelijk) voor beter betaalde arbeid. Daarnaast speelt het feit dat de levensverwachting in de Oost-Europese landen nog steeds beduidend lager is dan die in de rest van Europa een rol: Oost-Europeanen worden minder oud dan inwoners van de rest van Europa, hetgeen zijn weerslag heeft op de bevolkingsomvang.

1. Bevolkingsdichtheid, 2008

Inwoners per km²

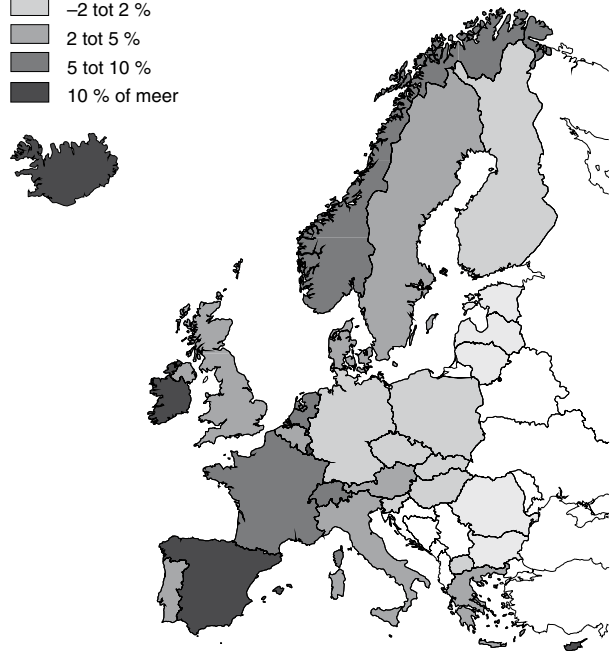
- Minder dan 50
- 50 tot 100
- 100 tot 200
- 200 tot 300
- 300 of meer



Bron: Eurostat

2. Ontwikkeling van de bevolkingsdichtheid tussen 1998 en 2008

- Geen gegevens
- Afname van meer dan 2 %
- 2 tot 2 %
- 2 tot 5 %
- 5 tot 10 %
- 10 % of meer



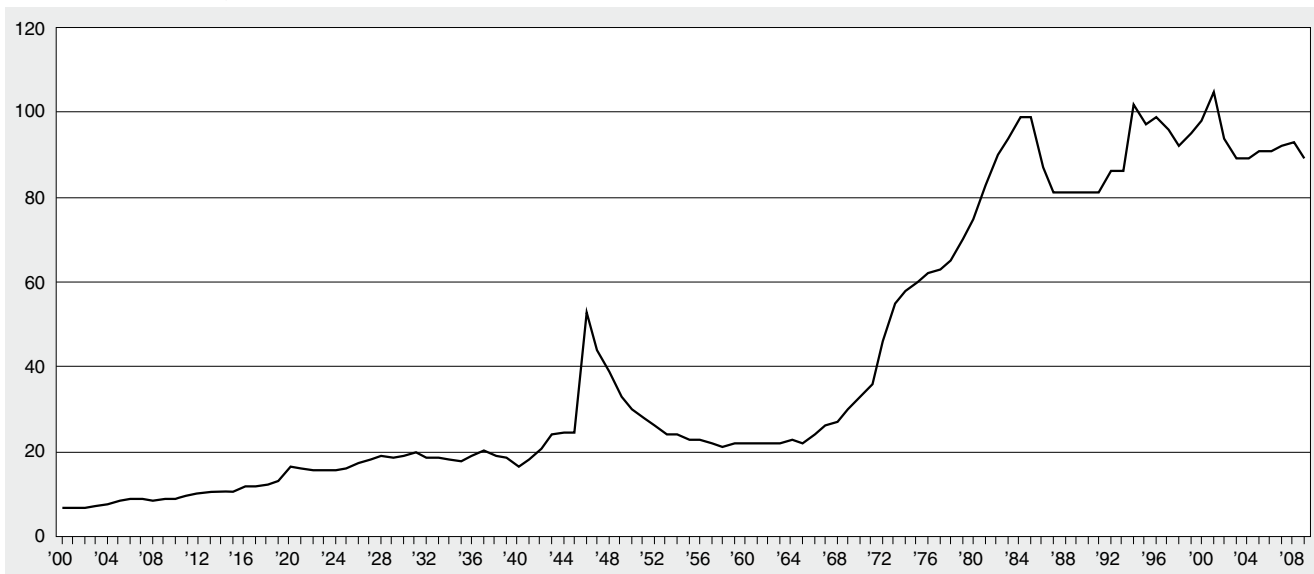
Bron: Eurostat

Echtscheidingen in eeuw vertienvoudigd

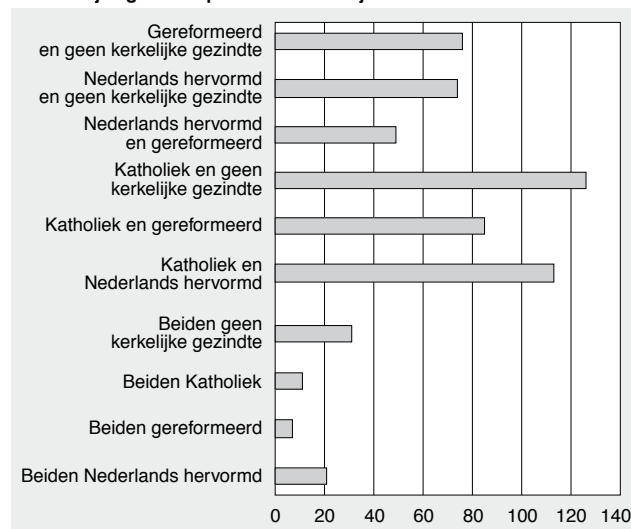
Dat men echtscheiding vroeger als haast onnatuurlijk beschouwde, blijkt onder meer uit een CBS-publicatie uit 1958: *'Het huwelijk, waarbinnen zich de duurzame levensgemeenschap van één man en één vrouw voltrekt, kan op verschillende wijzen tot een einde komen. De meest algemene en natuurlijke wijze van ontbinding is die door de dood van één der echtgenoten. Hiernaast staat de ontbinding door echtscheiding, waarbij met inachtneming van bepaalde in de wet vastgelegde voorwaarden met betrekking tot de gronden van echtscheiding en de te volgen procedure, de huwelijksband is verbroken door toedoen van één of van beide echtgenoten'* (CBS, 1958).

Echtscheidingen waren toen nog uitzonderlijk, maar in de decennia die volgden veranderde dit snel. Sinds het begin van de vorige eeuw nam het aantal scheidingen toe van circa 600 naar 34 duizend per jaar. Een groot aantal maatschappelijke veranderingen zijn op deze ontwikkeling van invloed geweest. In algemene zin betreft het de invloed van modernisering, waarbij onder meer industrialisatie, verstedelijking, secularisatie, individualisering en verandering in de positie van vrouwen een rol speelden (Hofstee, 1962). Een eeuw geleden gingen jaarlijks gemiddeld 9 per 10 duizend echtparen scheiden. Tegenwoordig ligt dit aandeel rond 90 per 10 duizend (grafiek 1). Tot het einde van de Tweede Wereldoorlog vond een betrekkelijk gelijkmatige stijging plaats van het echtscheidingscijfer, maar kort daarna, in 1946, was voor het eerst een opmerkelijke ontwikkeling te zien. In dat jaar vonden opvallend veel huwelijken, maar ook opvallend veel scheidingen plaats. Deze piek was van korte duur: in de volgende jaren daalde het echtscheidingscijfer weer en handhaafde het zich, tot eind jaren zestig, min of meer op het vooroorlogse niveau. In de jaren zeventig en eerste helft van de jaren tachtig vond vervolgens een demografische revolutie plaats: in deze korte periode verdrievoudigde het echtscheidingscijfer.

1. Aandeel echtscheidingen per 10 000 paren



2. Echtscheidingen in de periode 1951–1955 naar wederzijdse kerkelijke gezindte per 10 000 huwelijken ¹⁾



¹⁾ Berekend op bestaande huwelijken in 1947 van overeenkomstige samenstelling.

Naast het genoemde proces van modernisering droeg ook de ontluikende verzorgingsstaat een steentje bij aan deze ontwikkelingen. Zo zorgde de Algemene bijstandswet, ingevoerd in 1965, ervoor dat een gescheiden vrouw met kinderen een bestaansminimum werd gegarandeerd. De Wet herziening echtscheidingsrecht uit 1971 maakte het vervolgens eenvoudiger om te scheiden. Vóór de invoering van deze wet was echtscheiding juridisch alleen mogelijk als werd voldaan aan ten minste één van vier gronden: overspel, curatele op grond van verkwisting, een gevangenisstraf van vier jaar of meer en mishandeling.

Een van de moderniseringsfactoren die invloed hebben gehad op de echtscheidingscijfers is de tanende rol van het geloof in de wijze waarop mensen hun leven inrichten. Hoe groot die rol

moet zijn geweest, blijkt wel uit de echtscheidingsfrequentie naar kerkelijke gezindte van beide partners in de vroege jaren vijftig (*grafiek 2*). Daarbij zijn de echtscheidingen naar kerkelijke gezindte van de ex-echtgenoten in de periode 1951–1955 gerelateerd aan het aantal bestaande huwelijken van overeenkomstige samenstelling in 1947.

Niet alleen was, zoals verwacht, de kans op echtscheiding groter als beide partners onkerkelijk waren, maar vooral bevestigden de cijfers het gezegde *‘twee geloven op één kussen, daar slaapt de duivel tussen’*. Het aantal echtscheidingen nam dan ook een hoge vlucht toen men zich, vanaf eind jaren zestig, steeds vaker als buitenkerkelijk ging beschouwen en de

partner veel vaker buiten de eigen confessionele zuil werd gevonden.

Literatuur

CBS, 1958, Echtscheidingen in Nederland 1900–1957. Uitgeversmaatschappij W. de Haan N.V., Zeist.

Hofstee, E. W., 1962, De groei van de Nederlandse bevolking. In: Drift en koers: een halve eeuw sociale veranderingen in Nederland, blz. 13–84. Van Gorcum, Assen.

Wijken en Buurten

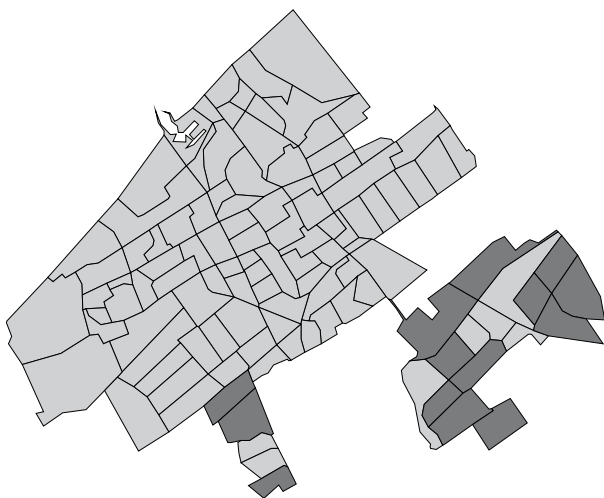
Nieuwbouwbuurten: minder jongvolwassenen

Op 1 januari 2009 was een op de tien Nederlandse woningen gebouwd na 2000. Op gemeenteniveau waren er echter grote verschillen in het aandeel van de woningvoorraad dat na 2000 is gebouwd. Zo zijn in Muiden, Laren en De Bilt na 2000 vrijwel geen woningen opgeleverd. Hierbij is overigens geen rekening gehouden met de annexatie van Sint Maartensdijk door De Bilt in 2001. Daarentegen heeft naar verhouding de meeste nieuwbouw plaatsgevonden in Barendrecht, Houten en Pijnacker-Nootdorp, met meer dan 35 procent van de woningvoorraad. Hierdoor zijn deze gemeenten sinds 2000 sterk gegroeid. De bevolkingstoename in deze drie gemeenten bedroeg 44 duizend, ofwel 46 procent.

In Groningen en Limburg is relatief het minst gebouwd: geen enkele gemeente heeft meer dan 13 procent nieuwbouw. In de provincie Flevoland vond daarentegen juist veel nieuwbouw plaats. Bijna een kwart van alle woningen in Almere en Zeewolde is na 2000 gebouwd.

Nieuwbouwbuurten in Den Haag, 2009

■ Minder dan 90 % nieuwbouw
■ Nieuwbouwbuurt



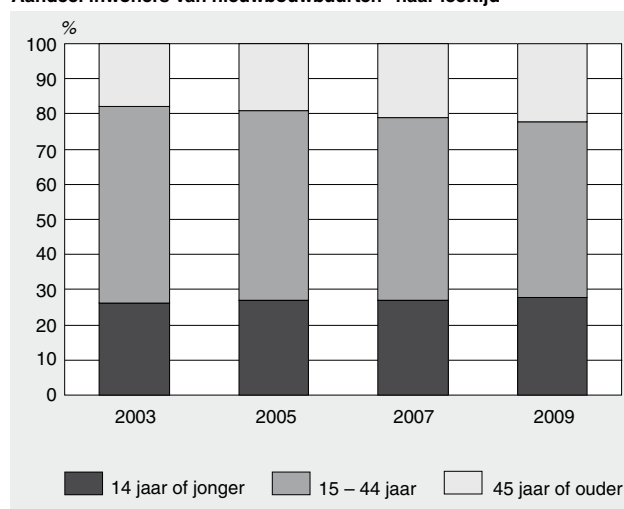
Nieuwbouw is veelal geconcentreerd in bepaalde buurten. De wijken en buurten in Nederland verschillen dan ook sterk naar bouwperiode. In 2009 waren er 221 nieuwbouwbuurten, buurten waar 90 procent of meer van de woningvoorraad na 2000 is opgeleverd.

Deze buurten liggen over het hele land verspreid, met con-

centraties rondom de steden en groeikernen. Den Haag telt de meeste nieuwbouwbuurten, met 14 (ofwel 12 procent van alle buurten). In deze nieuwbouwbuurten woonde in 2009 meer dan 10 procent van de gehele Haagse bevolking.

Op 1 januari 2009 woonde bijna een half miljoen inwoners van ons land in een nieuwbouwbuurt. De samenstelling van de bevolking van deze buurten kenmerkt zich door veel kinderen: bijna drie op de tien inwoners was jonger dan 15 jaar. Daarnaast was sprake van een groot aandeel jongeren en jongvolwassenen, van 15 tot 45 jaar, met ongeveer vier op de tien. Het aandeel 65-plussers was met 4 procent beperkt.

Aandeel inwoners van nieuwbouwbuurten¹⁾ naar leeftijd



¹⁾ Het betreft uitsluitend nieuwbouwbuurten waarvan de codering en de naamgeving niet zijn gewijzigd tussen 2003 en 2009 (te weten 134 van de 221 nieuwbouwbuurten).

Omdat buurtgrenzen jaarlijks kunnen wijzigen, is vergelijken in de tijd alleen mogelijk voor die buurten die niet of nauwelijks zijn veranderd. De 134 nieuwbouwbuurten waarvoor dit geldt geven een goede indruk van de groei sinds 2003. Tussen 2003 en 2009 zijn deze nieuwbouwbuurten ruim verdrievoudigd, van 102 naar 318 duizend inwoners. In dezelfde periode is zowel het aandeel kinderen als het aandeel 45-plussers toegenomen. Tezamen vormen ze sinds 2009 de helft van alle bewoners in nieuwbouwbuurten. Het aandeel 15-44-jarigen, de groep die in nieuwbouwbuurten het sterkst is vertegenwoordigd, is gedaald van 46 naar 41 procent. Ook in deze nieuwbouwbuurten is het aandeel 65-plussers zeer beperkt.

Gescheiden moeder kiest carrière uit nood

Een scheiding heeft veel invloed op het aantal uren dat een vrouw werkt. Sommige vrouwen gaan minder werken om voor de kinderen te zorgen, maar velen gaan juist meer werken. Dit is een belangrijke conclusie uit een onderzoek naar de economische gevolgen van echtscheiding voor vrouwen, waarop socioloog Maaïke van Damme in Tilburg is gepromoveerd. Van Damme analyseerde gegevens van 15 duizend gescheiden vrouwen uit verschillende Europese landen. Gemiddeld een kwart van de vrouwen gaat na de scheiding meer werken. De helft van deze vrouwen had geen baan toen zij getrouwd waren, de andere helft werkte voor de scheiding minder uren. Zij moeten wel, stelt van Damme, omdat vrouwen er na de scheiding financieel hard op achteruitgaan. De positie van Nederlandse vrouwen is opvallend. Zij gaan na een scheiding gemiddeld meer werken dan gescheiden vrouwen in andere landen. Dit komt doordat er in Nederland meer mogelijkheden zijn om een baan te combineren met de zorg voor kinderen. In veel andere landen is het óf een fulltimebaan, óf niet werken. Van Damme ontdekte nog een opmerkelijk patroon: vrouwen die tijdens hun huwelijk (veel) werken, lopen een grotere kans om te scheiden – waaruit automatisch volgt dat mannen een grotere kans hebben om te scheiden als hun vrouw veel werkt.

Bron: NRC Handelsblad, 1 december 2010

Wereldbevolking met 80 miljoen toegenomen

Op 1 januari 2010 woonden er volgens een schatting van de Deutsche Stiftung Weltbevölkerung 6,93 miljard mensen op aarde. De wereldbevolking was in het voorgaande jaar met ongeveer 80 miljoen mensen toegenomen. Ergens halverwege 2011 wordt de 7 miljardste bewoner verwacht. In 2025 passeert de wereldbevolking de grens van 8 miljard, schat het Duitse bureau. Elke seconde komen er gemiddeld 2,6 nieuwe wereldburgers bij. De bevolking in Afrika groeit procentueel het snelst. Het aantal inwoners op het Afrikaanse continent steeg halverwege 2010 al tot boven de 1 miljard. Rond 2050 zal dit zijn verdubbeld. Door de bevolkingsgroei zullen armoede en honger waarschijnlijk toenemen.

Bron: de Volkskrant, 29 december 2010

Recordkrimp Japanse bevolking

In 2010 heeft de Japanse bevolking door de vergrijzing een recordkrimp beleefd, zo blijkt uit cijfers van het Japanse ministerie van Welzijn. Het aantal inwoners van het land daalde met 123 duizend. Dit is de grootste daling sinds de telling begon. Het is het vierde achtereenvolgende jaar dat de bevolking krimpt. In 2009 bedroeg de afname van de bevolking nog 72 duizend. In 2010 zijn in Japan één miljoen kinderen geboren en 1,2 miljoen mensen overleden. De Japanse bevolking bestaat voor een steeds groter deel uit gepensioneerden. De werkzame bevolking neemt dan ook gestaag af.

Bron: Algemeen Dagblad, 3 januari 2011

Den Haag naar half miljoen inwoners

Met een groei van 3 procent zal Den Haag dit jaar meer dan een half miljoen inwoners tellen. Dit heeft burgemeester Van Aartsen bekend gemaakt op de nieuwjaarsreceptie van de gemeente. De Hofstad telt nu ruim 490 duizend inwoners. In de jaren zestig van de vorige eeuw had Den Haag bijna 600 duizend inwoners, maar het aantal inwoners van alle grote steden liep in de jaren zeventig terug. De laatste jaren kent het inwonertal van de stad weer een structurele groei. Den Haag is de derde stad van Nederland. Rotterdam telt ruim 600 duizend inwoners en Amsterdam heeft er ruim 750 duizend.

Bron: Den Haag Centraal, 7 januari 2011

Aantal zelfmoorden verminderen lukt niet

Minister Schippers (Volksgezondheid, VVD) laat het streven van haar voorganger los om het aantal zelfmoorden jaarlijks met 5 procent te verminderen. Dit schrijft ze in een brief aan de Tweede Kamer.

De streefnorm vindt ze te ambitieus. Volgens het CBS is het aantal zelfmoorden de afgelopen twee jaar met 13 procent gestegen. In 2009 pleegden 1 524 mensen zelfmoord, 6 procent meer dan het jaar ervoor. Twee derde is man, een derde vrouw. Van degenen die voor zelfmoord kozen, waren er 52 jonger dan 20 jaar, tegen 34 in 2008. De afgelopen 15 jaar was het aantal zelfmoorden met circa 1 500 per jaar vrij stabiel.

Bron: NRC Handelsblad, 18 januari 2011

Immigratie uit Spanje verdubbeld

De migratie van Spanjaarden naar Nederland is sinds het uitbreken van de economische crisis bijna verdubbeld, zo blijkt uit voorlopige cijfers van het CBS. Vooral jonge, hoogopgeleide werkzoekenden komen naar Nederland. Door de grote werkloosheid, die in Spanje met 20,6 procent het hoogst is van de landen binnen de Europese Unie, zoeken steeds meer Spaanse jongeren werk in andere landen. Sinds de crisis in 2008 uitbrak, is er een opvallende toename van het aantal Spanjaarden dat in Nederland aan het werk wil. Emigreren naar Nederland gaat gemakkelijk, omdat EU-burgers binnen de Unie het recht hebben om zich vrij te vestigen. Volgens cijfers van het Spaanse bureau voor de statistiek zijn er afgelopen jaar 132 duizend Spanjaarden geëmigreerd om werk te zoeken in het buitenland. Het gaat om een stijging van 10 procent ten opzichte van een jaar eerder. Vooral Argentinië is een populaire bestemming. Maandelijks vertrekken 1 200 Spaanse jongeren naar Argentinië. In totaal wonen meer dan 1,57 miljoen Spanjaarden in het buitenland, van wie 280 duizend tussen de 20 en 39 jaar oud.

Bron: het Financieele Dagblad, 7 februari 2011

Mededelingen

Trendrapport 2010, landelijke jeugdmonitor

Medio december is het *Trendrapport 2010* van de landelijke jeugdmonitor verschenen. Hierin staan de ontwikkelingen centraal die zich de afgelopen jaren op het terrein van de jeugd hebben voorgedaan. Het rapport is ingedeeld vanuit zes invalshoeken: jongeren en gezin, gezondheid, onderwijs, maatschappelijke participatie, arbeidsmarkt en veiligheid. De tekstbijdragen zijn van het Centraal Bureau voor de Statistiek en het Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu. Aan het eind van elk hoofdstuk geeft een hoogleraar een visie op de punten die volgens hem of haar in de nabije toekomst aandacht behoeven.

Het Trendrapport is een gezamenlijke publicatie van het ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport en het CBS.

ISBN: 978 90 357 1560 8, www.landelijkejeugdmonitor.nl

Emancipatiemonitor

In februari is de *Emancipatiemonitor 2010* uitgebracht door het Sociaal en Cultureel Planbureau. Deze monitor geeft een beeld van de positie van vrouwen en mannen in Nederland op het gebied van demografie, onderwijs, combinatie arbeid en zorg, inkomens, vrouwen in de top en geweld. Zo kan worden nagegaan of de doelstellingen van het emancipatiebeleid bereikt (kunnen) worden. In deze monitor is er verder specifieke aandacht voor jongeren, vooral voor hun studie- en beroepskeuze en hun financiële en arbeidsmarktpositie. De Emancipatiemonitor wordt sinds 2000 samen met het CBS gemaakt en verschijnt eens per twee jaar. De monitor wordt geschreven in opdracht van de directie Emancipatie van het ministerie van OCW.

ISBN 978 90 377 0503 4, www.scp.nl

Gezinsrapport

Binnenkort verschijnt het *Gezinsrapport 2011* van het Sociaal en Cultureel Planbureau. Onderzoekers van het SCP en van het CBS, NIDI en RVZ leverden een bijdrage aan deze publicatie. Doel van het Gezinsrapport is de stand van zaken en ontwikkelingen te schetsen van hedendaagse gezinnen. Onderwerpen als gezinsvorming en attitudes, opvoeding en functioneren van gezinsleden, economie en het gezin en gezins- en opvoedingsondersteuning van buurt, familie en school komen aan de orde.

Informatie: www.scp.nl

CBS onderwijssite

Eind december 2010 is de CBS onderwijssite gelanceerd. Deze co-creatie van het CBS en leerkrachten uit het voortgezet onderwijs reikt gratis specifiek CBS-materiaal aan dat direct bruikbaar is in de klas en dat past in het lesprogramma. Voor het onderdeel aardrijkskunde zijn onder meer regionale bevolkingspiramides ontwikkeld.

Informatie: www.cbs.nl/onderwijssite

Eurostat Regional Yearbook 2010

In november 2010 heeft Eurostat het Regional Yearbook 2010 gepubliceerd. Hierin worden de regionale overeenkomsten en verschillen in de 27 lidstaten, de kandidaatlidstaten en de EFTA-landen beschreven. Nieuw dit jaar zijn cijfers over kustregio's en een herziene indeling van stad en platteland.

ISBN 978 92 791 4565 0, www.epp.eurostat.ec.europa.eu

Congres ESPE

Het jaarlijkse congres van de European Society for Population Economics (ESPE) vindt plaats op 16 juni 2011 in Hangzhou, China.

Informatie: www.especonferences.org

Seminar huwelijk en migratie

Het Koreaanse statistiekbureau en het IUSSP Panel on the Process and Dynamics of Cross-Border Marriage organiseren op 20 en 21 oktober 2011 een seminar getiteld 'Global Perspectives on Marriage and International Migration' in Seoul, Zuid-Korea.

Informatie: www.iussp.org/Activities

PopFest 2011

PopFest is een jaarlijkse bevolkingsconferentie voor postdoctorale studenten georganiseerd door collega postdocs. In 2011 is de Universiteit van Groningen van 27 tot en met 29 juni gastheer van het evenement. PopFest biedt jonge onderzoekers in disciplines op het gebied van demografisch onderzoek een stimulerende omgeving om hun lopende onderzoek of paper te presenteren en bediscussiëren.

Informatie: www.rug.nl/prc/popfest2011

Bevolkingsprognose 2010–2060: sterkere vergrijzing, langere levensduur

Coen van Duin en Joop Garssen

Recente demografische ontwikkelingen en enkele aanpassingen in het prognosemodel liggen ten grondslag aan een nieuwe CBS-bevolkingsprognose die op enkele punten afwijkt van de vorige prognose uit 2008. Het meest opvallend is een snellere vergrijzing en hogere levensverwachting dan eerder werd aangenomen. Het aantal 65-plussers groeit tussen nu en 2040 van 2,4 naar 4,6 miljoen, 143 duizend meer dan volgens de vorige prognose. De levensverwachting bij geboorte stijgt in de komende halve eeuw voor mannen van 78,8 naar 84,5 jaar. Bij vrouwen neemt deze levensverwachting toe van 82,7 naar 87,4 jaar. Met 17,8 miljoen mensen is het maximale inwonertal van ons land, in 2040, ongeveer 360 duizend hoger dan twee jaar geleden werd verwacht.

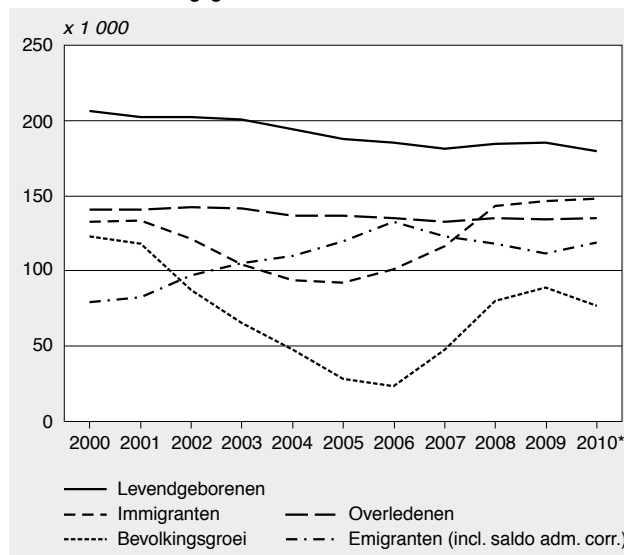
Op 17 december 2010 verscheen de nieuwe tweejaarlijkse CBS-bevolkingsprognose voor de lange termijn. Deze prognose, met als einddatum 2060, is wederom gebaseerd op de meest recente ontwikkelingen rond geboorte, sterfte en migratie, die tot aanpassingen in de veronderstellingen met betrekking tot toekomstige trends hebben geleid. De aanpassingen in de huidige prognose worden vooral veroorzaakt door een verwachte sterkere daling van de sterftecijfers en door een hogere netto immigratie voor de eerstkomende jaren.

1. Recente ontwikkelingen en veronderstellingen

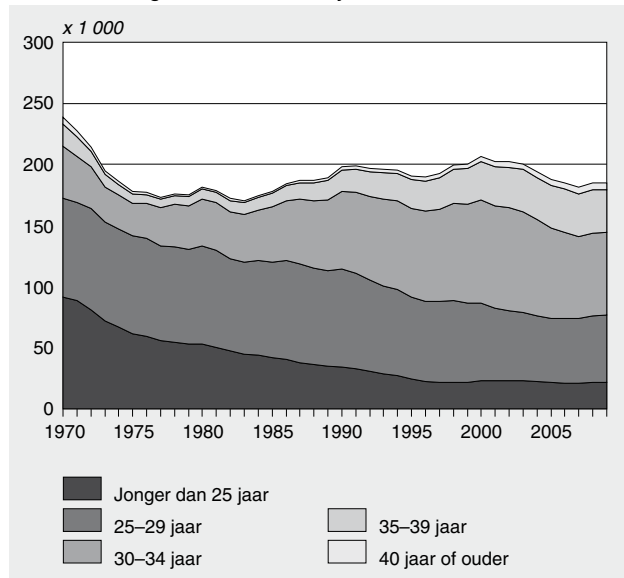
In de eerste helft van het afgelopen decennium daalde de bevolkingsgroei doordat minder mensen naar Nederland kwamen en meer mensen het land verlieten (grafiek 1). Een netto instroom sloeg in deze periode om in een netto uitstroom. Desondanks was er ook in 2006 nog geen sprake van bevolkingskrimp, dankzij een nog steeds aanzienlijk geboorteoverschot. In de jaren die volgden steeg het migratiesaldo – het verschil tussen het aantal immigranten en het aantal emigranten – weer sterk, en daarmee ook de bevolkingsgroei. Tussen 2006 en 2009 nam de jaarlijkse groei van de bevolking toe van 24 duizend naar 89 duizend. De geboorte- en sterfteaantallen veranderden van jaar op jaar maar weinig.

In het afgelopen decennium is het aantal geboorten tot 2007 geleidelijk afgenomen, waarna weer een lichte toename plaatsvond (grafiek 2). Vooral het aantal geboorten waarbij de moeder tussen de 30 en 35 jaar was, nam sterk af. Deze recente ontwikkelingen komen vrijwel volledig voor rekening van het dalend aantal vrouwen in de vruchtbaarste leeftijdsgroepen. Zo nam het aantal 30–34-jarige vrouwen tussen 2000 en 2010 met ruim 22 procent af. De vrucht-

1. Aantal geboren, overleden, immigranten en emigranten, en totale bevolkingsgroei



2. Aantal levendgeborenen naar leeftijd moeder

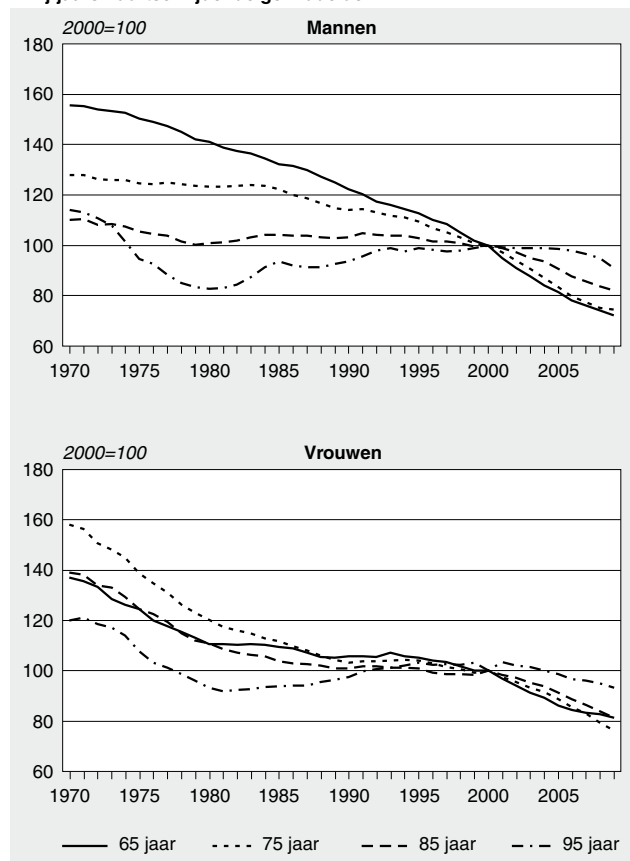


baarheidscijfers, samengevat in het totaal leeftijdsspecifiek vruchtbaarheidscijfer (TFR), veranderden veel minder sterk. De TFR schommelde in het afgelopen decennium tussen 1,71 (in 2001 en 2005) en 1,79 (in 2009). Evenals in de vorige prognoses (sinds 2000) is in de huidige prognose uitgegaan van een toekomstige waarde van de TFR van 1,75 (Stoeldraijer et al., 2010). De veranderingen in de samenstelling van de bevolking naar herkomstgroep hebben geen grote invloed op deze TFR. De (hogere) vruchtbaarheidscijfers van niet-westers allochtone vrouwen conver-

geren in het algemeen naar die van autochtone vrouwen. Bovendien is sprake van enige compensatie binnen de allochtone bevolkingsgroep, omdat westers allochtone vrouwen naar verhouding minder kinderen krijgen dan autochtone vrouwen.

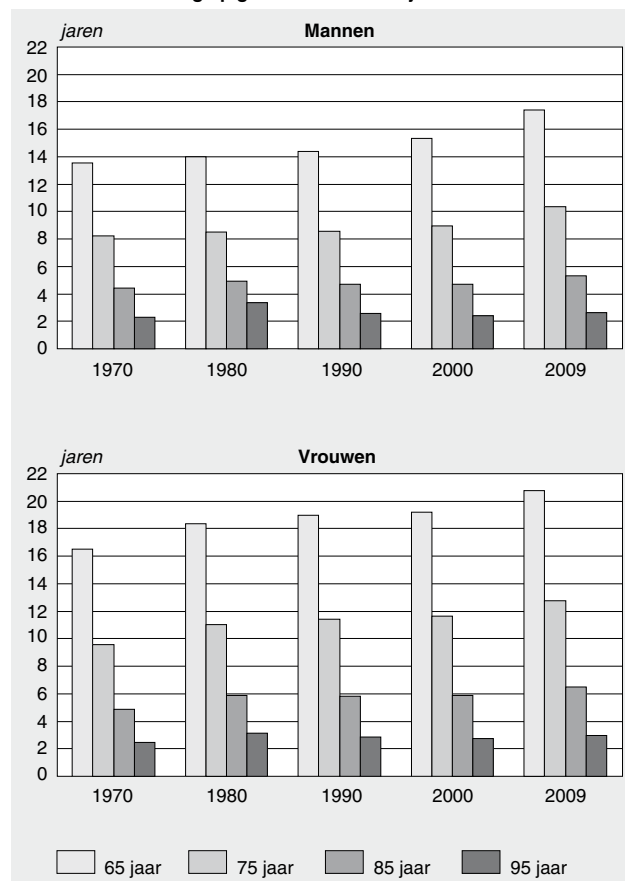
Een van de opmerkelijkste demografische ontwikkelingen in het afgelopen decennium betreft de sterftecijfers. Ondanks de vergrijzing van de bevolking daalde tussen 2002 en 2007 het jaarlijks aantal sterfgevallen fors, van 142 duizend naar 133 duizend. In de afgelopen paar jaar klom dit aantal weer licht naar circa 135 duizend. In de jaren vóór 2002 vertoonde het aantal sterfgevallen, in samenhang met de vergrijzing, een duidelijk stijgende lijn. Sinds 2002 is deze stijging echter ruimschoots gecompenseerd door een versnelde daling van de sterftekansen. Deze daling is inmiddels ook op de hoogste leeftijden aanzienlijk. Na een periode waarin de sterftekansen van mannen zich relatief – en soms zelfs absoluut – ongunstig ontwikkelden, zette een periode in van hernieuwde daling (*grafiek 3*). In deze ontwikkeling is een cohortpatroon zichtbaar, waarbij de daling het eerst inzette op de jongere leeftijden. In recentere jaren is ook op de hoogste leeftijden een daling van de sterftekansen waar te nemen. Dit cohortpatroon hangt samen met een verhoogde incidentie van ziekten die verband houden met de leefstijl, in het bijzonder longkanker en hart- en vaatziekten. Bij vrouwen is dit cohortpatroon veel minder uitgesproken dan bij mannen. Vooral in de jaren tachtig en negentig stagneerden hun sterftekansen, om in het afgelopen decennium weer fors te gaan dalen.

3. Sterftekans op geselecteerde leeftijden, geïndiceerd; vijfjaars voortschrijdende gemiddelden



Deze vrij algemene daling van de sterftekansen is ook goed zichtbaar in de maat die deze sterftekansen samenvat, de levensverwachting. *Grafiek 4* laat zien dat de levensverwachting op de hoogste leeftijden tot het begin van het afgelopen decennium min of meer stagneerde, maar dat er sindsdien sprake is van een aanzienlijke toename.

4. Levensverwachting op geselecteerde leeftijden



Kernindicator in de CBS-sterfteprognose is de sterftekans per doodsoorzaak per leeftijdsinterval. Hierbij worden de volgende doodsoorzaken onderscheiden: hart- en vaatziekten, nader onderscheiden in ziekten van de kransvaten, hersenvaatletsels en overige hartziekten; kanker, onderscheiden in longkanker, borstkanker, prostaatkanker, darmkanker en 'overig kanker'; COPD; niet-natuurlijke doodsoorzaken; en overige doodsoorzaken. De leeftijdsintervallen zijn: 0, 1–19, 20–49, 50–69, 70–79 en 80–84 jaar. Voor de leeftijdsintervallen 85–89 en 90–94 jaar zijn alleen veronderstellingen opgesteld voor de categorieën longkanker, COPD en resterende doodsoorzaken. De aannames voor de onderscheiden doodsoorzaken zijn beschreven in Van Duin et al. (2011).

Door de versnelling van de toename van de levensverwachting sinds 2002 was in de voorgaande prognoses sprake van overschattingen van het aantal sterfgevallen, waardoor bijstellingen noodzakelijk waren. Ook in de prognose van 2008 was er voor 2009, en waarschijnlijk ook voor 2010, sprake van enige overschatting. De prognosefout ten opzichte van de raming voor 2010 (+ 2 duizend) is echter nog beperkt. De recente waarnemingen geven dus geen aanleiding tot een

grote bijstelling, maar wijzen wel op een onderschatting van de huidige stijgende trend in de levensverwachting.

De prognoses van 2008 en 2010 vertonen vooral verschillen bij de leeftijden onder de 80 jaar. Bij vrouwen worden deze verschillen vooral veroorzaakt door het feit dat de vorige prognose uitging van een meer geleidelijke omslag van stijgende naar dalende sterfte aan longkanker en COPD, en een pessimistischer schatting van het tempo van de daling na de omslag. Ook zijn de veronderstellingen voor de korte termijn voor de groep overige doodsoorzaken in de nieuwe prognose optimistischer, omdat in de vorige prognose niet bij de gunstige kortetermijntrend werd aangesloten. Het verschil bij de mannen wordt door dezelfde bijstellingen veroorzaakt, maar vooral bij longkanker is het verschil tussen de prognoses kleiner dan bij de vrouwen.

De forse schommelingen die de bevolkingsgroei in de afgelopen jaren vertoonde, waren vooral het gevolg van veranderingen in de immi- en emigratie (grafiek 1). Na de eeuwwisseling daalde aanvankelijk het aantal immigranten en steeg tegelijkertijd het aantal emigranten. De emigratiegeneigdheid van niet-westerse allochtonen verdubbelde bijna in deze periode, die van autochtonen en westerse allochtonen nam met iets minder dan de helft toe (Van Duin, 2009). In 2006 leidden deze migratieontwikkelingen tot de laagste bevolkingsgroei die ooit door het CBS is waargenomen.

Vooral door een oplopende immigratie nam vanaf 2007 de bevolkingsgroei weer snel toe. De prognose van 2008 ging uit van een sterke afname van de immigratie in 2009 en 2010 uit de EU, Azië en 'expat'-landen als gevolg van de economische crisis. Deze daling bleef echter beperkt en de cijfers voor 2009 en 2010 laten voor de totale immigratie zelfs nog een lichte groei zien. De prognose van 2008 lijkt hierdoor de immigratie in 2010 met circa 20 duizend personen te hebben onderschat. Per saldo leiden de bijgestelde veronderstellingen voor de verschillende groepen migranten (Verschuren et al., 2010a) tot een totale immigratie van 144 duizend per jaar op termijn. Dit aantal is beduidend hoger dan hetgeen de afgelopen jaren is waargenomen en ligt 17 duizend boven het eindniveau van de vorige prognose. De bijstellingen betreffen vooral immigranten uit de EU en Azië.

Met betrekking tot de emigratie ging de prognose van 2008 uit van voortgaande lichte stijging tot 125 duizend in 2010. Daarmee ligt het aantal emigranten in 2010 volgens de vorige prognose ongeveer 6 duizend boven het geschatte aantal voor dit jaar. De daling van de emigratie die in de laatste jaren optrad, is opmerkelijk omdat de emigratie in de vorige economische recessie in de jaren 2002–2004 juist toenam (Verschuren et al., 2010b). Deze onverwachte ontwikkeling komt volledig voor rekening van een achterblijvende emigratie van in Nederland geboren personen.

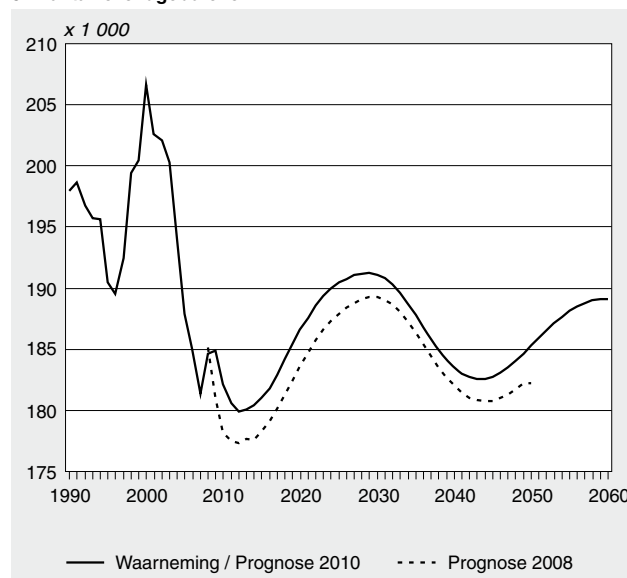
In de nieuwe prognose zijn de retourmigratiepercentages voor Latijns-Amerika, de EU en Turkije verhoogd. Immigranten uit deze gebieden hebben steeds vaker arbeid of studie als migratiemotief en verblijven dan slechts enkele jaren in Nederland. De prognose gaat uit van een opnieuw oplopende emigratie, die samenhangt met de recent gestegen immigratie en een verwachte toename van de emigratie

van autochtonen (Stoeldraijer et al., 2010). Voor de lange termijn wordt gezien de veronderstelde hogere instroom van immigranten verwacht dat het aantal emigranten ongeveer 16 duizend hoger zal zijn dan aangenomen in de vorige prognose.

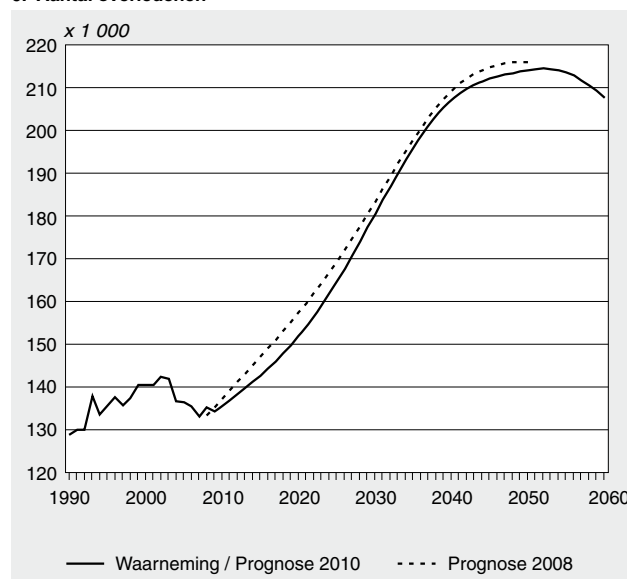
2. Belangrijkste uitkomsten

Doordat de vorige prognose de geboorteaantallen op de korte termijn onderschatte en de bevolking in de afgelopen twee jaar sneller groeide dan verwacht, ligt de nieuwe prognose van het aantal geboorten op jaarbasis ruim 2 duizend boven de aantallen volgens de prognose van 2008 (grafiek 5). Aangezien de TFR constant wordt verondersteld, weerspiegelt het verloop van het aantal geboorten tussen 2010 en 2060 het verloop van het aantal vrouwen in de vruchtbare leeftijdsgroepen. Over enkele jaren neemt het

5. Aantal levendgeborenen



6. Aantal overledenen



aantal levendgeborenen weer toe, van circa 180 duizend naar circa 191 duizend eind jaren dertig.

In de komende decennia zal het aantal sterfgevallen fors gaan stijgen als gevolg van een toenemende vergrijzing, van circa 136 duizend in 2010 naar circa 214 duizend begin jaren vijftig (*grafiek 6*). Deze aantallen zijn iets lager dan voorspeld in de vorige prognose, als gevolg van een sneller stijgende levensverwachting. Daarbij speelden vooral de relatief sterk dalende sterftekansen op hogere leeftijden een grote rol.

De ten opzichte van de vorige prognose hogere aantallen geboren en lagere aantallen overleden leiden tot een hoger geboorteoverschot (geboorte minus sterfte) dan verwacht in de prognose van 2008 (*grafiek 7*). Het omslagjaar van natuurlijke groei naar natuurlijke krimp verschuift hierdoor van 2032 naar 2033.

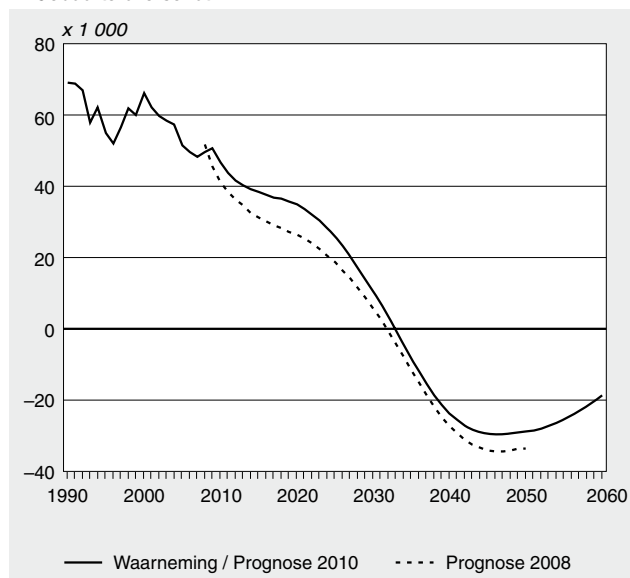
Door de bijgestelde veronderstellingen met betrekking tot

de migratie wordt op korte termijn vooral een hoger aantal immigranten verwacht. Dit resulteert in een fors hoger migratiesaldo dan verondersteld in 2008 (*grafiek 8*). Op de langere termijn wordt uitgegaan van een positief migratiesaldo tussen de 14 duizend en 17 duizend personen, iets hoger dan volgens de vorige prognose.

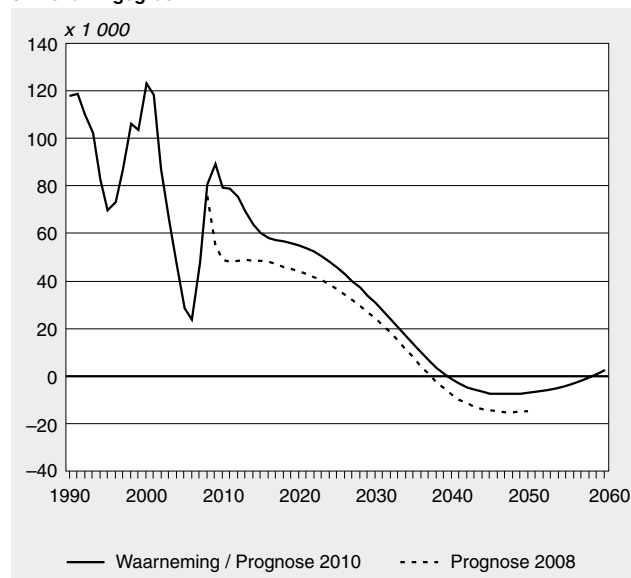
2.2 Groei en samenstelling van de bevolking

Vooral door de hogere natuurlijke groei zal de bevolking in de komende decennia sterker groeien dan eerder werd verondersteld (*grafiek 9*). Het omslagpunt van bevolkingsgroei naar bevolkingskrimp (op nationaal niveau) verschuift daarmee ook iets verder naar de toekomst, van 2038 (volgens de prognose van 2008) naar 2040. In de jaren daarna zal de krimp naar verwachting gering zijn. Het aantal sterfgevallen neemt dan af, terwijl het aantal geboorten weer stijgt onder invloed van eerdere geboortegolven.

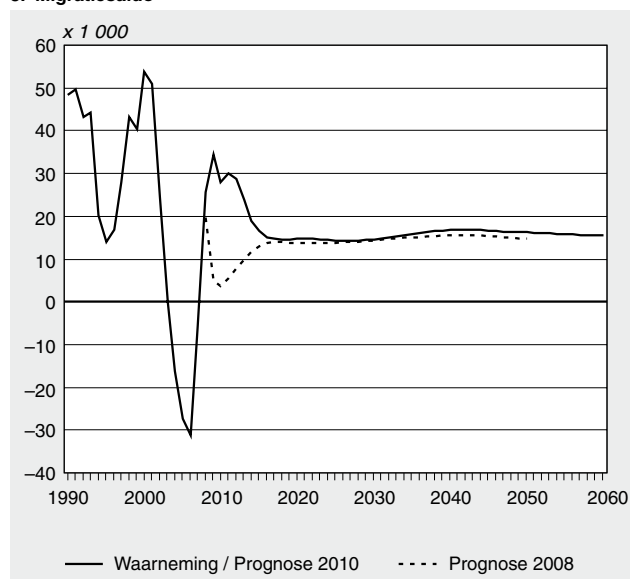
7. Geboorte-overschot



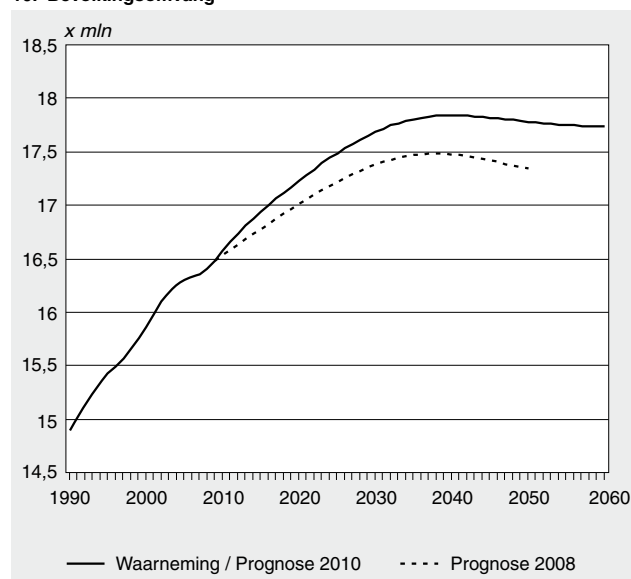
9. Bevolkingsgroei



8. Migratiesaldo



10. Bevolkingsomvang



Doordat de bevolkingsgroei twee jaar later negatief zal worden, wordt de maximale bevolkingsomvang uiteraard ook twee jaar later bereikt. Dit maximum bedraagt 17,8 miljoen, ongeveer 360 duizend hoger dan dat volgens de vorige prognose (*grafiek 10*).

De afname van het aantal jongeren in de Nederlandse bevolking zal nog tot medio jaren twintig aanhouden (*grafiek 11*). In dat jaar bedraagt het aantal 0–19-jarigen 3,7 miljoen, ongeveer 5 procent lager dan het huidige aantal. Deze ontgroening van de bevolking is iets minder sterk dan in de vorige prognose werd verwacht. Onder invloed van de relatief hoge geboorteaantallen rond de millenniumwisseling volgt na 2025 weer een tijdelijke toename van het aantal jongeren.

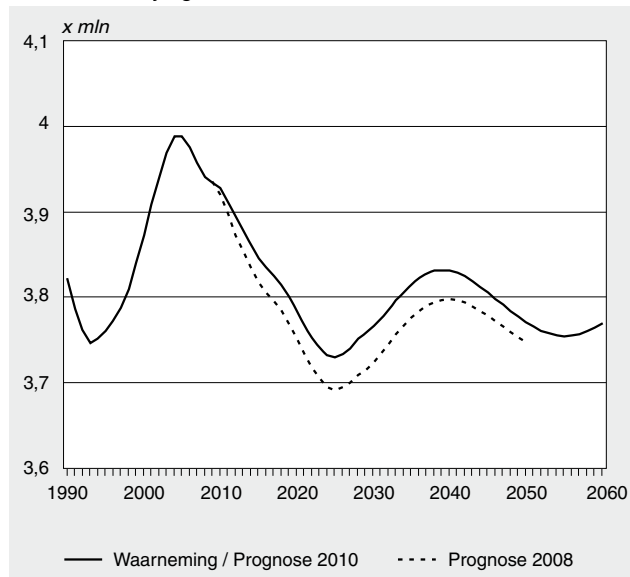
Rond 2040 zal het grootste aantal 65-plussers worden bereikt (*grafiek 12*). In dertig jaar tijd groeit hun aantal van 2,5 naar 4,6 miljoen, 143 duizend meer dan volgens de vorige prognose. De nieuwe prognose voorspelt een sterkere toe-

name van zowel het aantal 65–79-jarigen als het aantal 80-plussers. In de komende decennia is niet alleen sprake van een snelle vergrijzing, maar ook van dubbele vergrijzing. Binnen de groep 65-plussers neemt het aandeel van de 80-plussers vanaf medio jaren twintig sterk toe, van een kwart naar ruim 40 procent begin jaren vijftig.

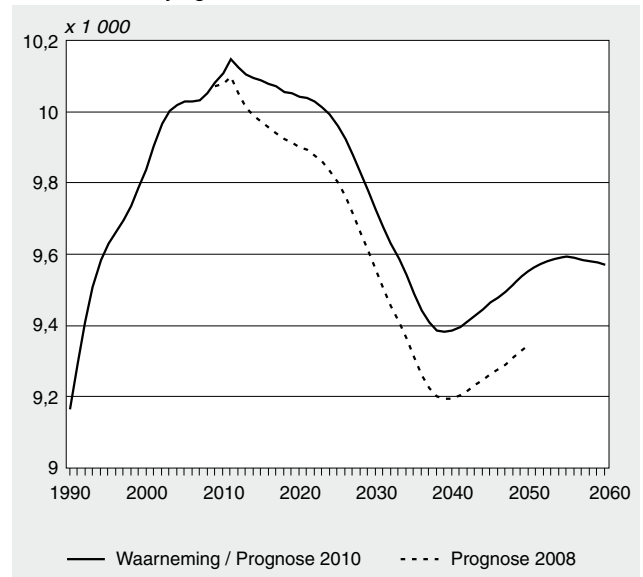
Na 2011, als de eerste babyboomers 65 jaar worden, begint de potentiële beroepsbevolking (het aantal 20–64-jarigen) te krimpen (*grafiek 13*). Onder invloed van een hoger migratiesaldo en lagere sterftecijfers is deze krimp minder sterk dan in 2008 werd voorzien, maar nog steeds aanzienlijk. De potentiële beroepsbevolking neemt – uitgaande van een eindleeftijd van 65 jaar – met ruim driekwart miljoen personen af. Tussen 2040 en medio jaren vijftig neemt het aantal 20–64-jarigen weer licht toe.

Naar verwachting zal in 2040 de demografische druk – de verhouding tussen het aantal jongeren plus ouderen en de poten-

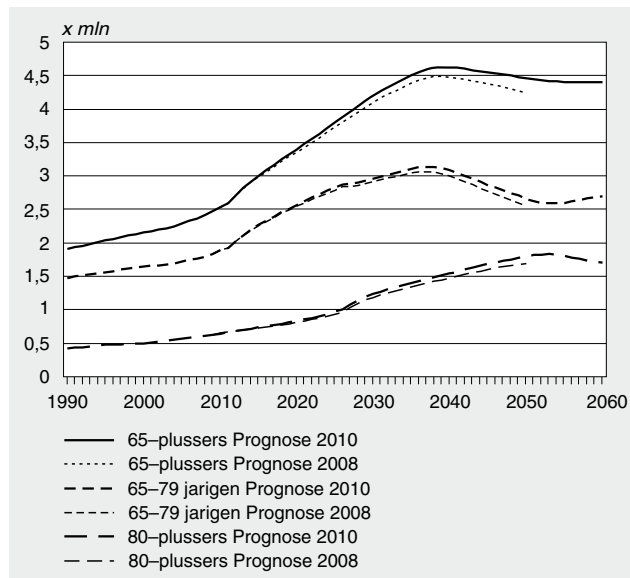
11. Aantal 0–19-jarigen



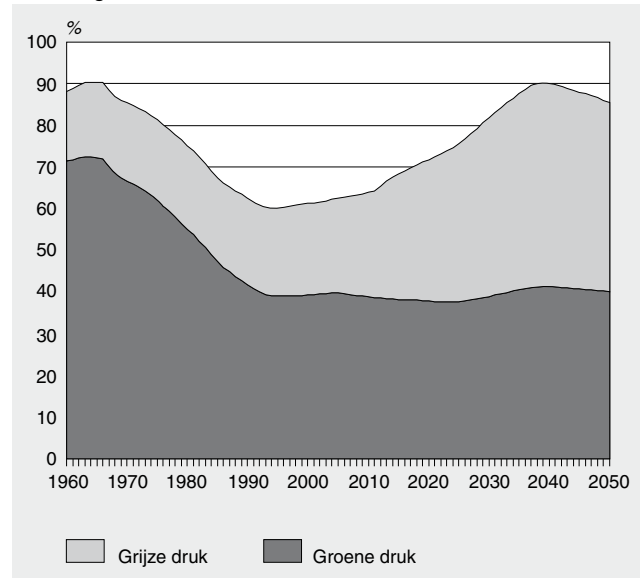
13. Aantal 20–64-jarigen



12. Aantal ouderen



14. Demografische druk

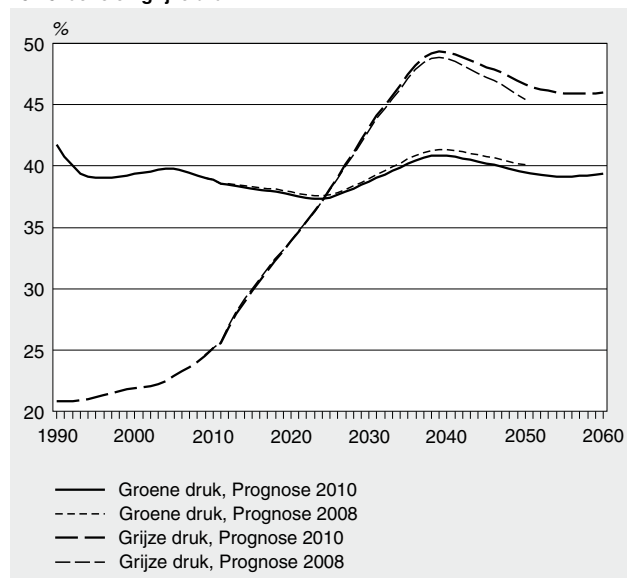


tiële beroepsbevolking – ongeveer even groot zijn als begin jaren zestig van de vorige eeuw (*grafiek 14*). De leeftijdssamenstelling van het niet-werkzame deel van de bevolking is dan echter heel anders dan in het verleden. In 2040 zal ruim de helft van de demografische druk worden veroorzaakt door ouderen. Een halve eeuw geleden was dit nog maar een vijfde. De groene druk verandert maar weinig, terwijl de grijze druk tussen nu en eind jaren dertig verdubbelt (*grafiek 15*). De ontwikkeling van de demografische druk is vrijwel gelijk aan de ontwikkeling volgens de prognose van 2008. De groene druk is echter iets lager en de grijze druk iets hoger.

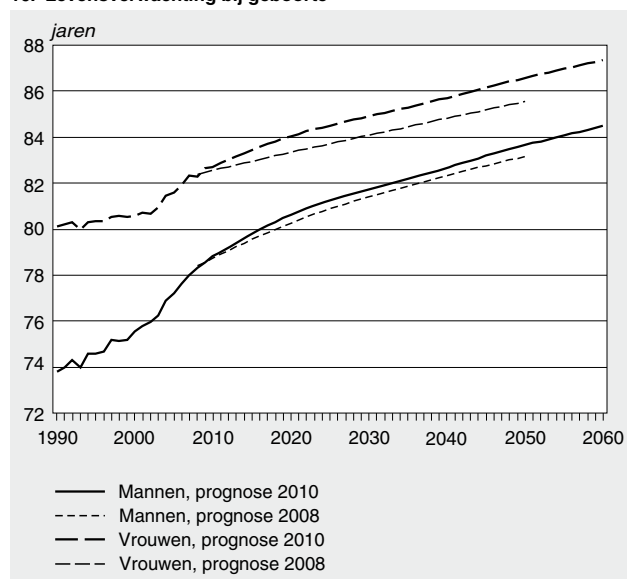
2.3 Levensverwachting

Grafiek 16 toont de periode-levensverwachting bij geboorte voor mannen en vrouwen volgens de oude en de nieuwe prognose. Tussen 2010 en 2050 stijgt deze levensverwachting voor mannen van 78,8 naar 83,7 jaar. De levensver-

15. Groene en grijze druk



16. Levensverwachting bij geboorte



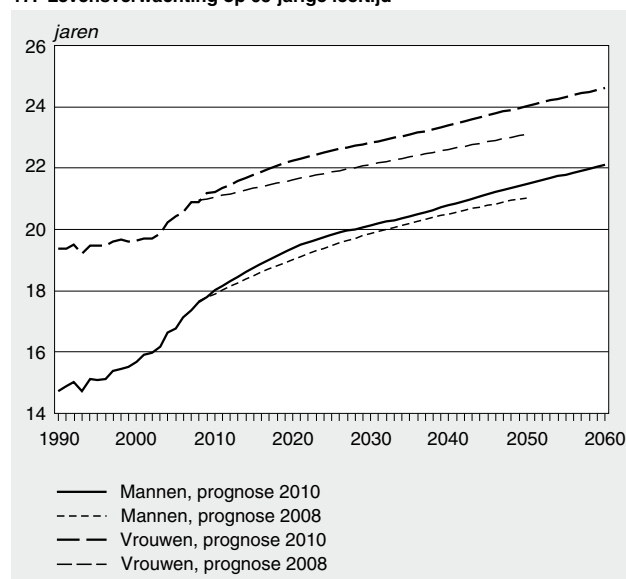
wachting bij geboorte in 2050 ligt 0,5 jaar hoger dan die volgens de vorige prognose. Deze opwaartse bijstelling is vooral het gevolg van aangepaste veronderstellingen met betrekking tot rookgerelateerde sterfte. Bij vrouwen stijgt de levensverwachting van 82,7 in 2010 naar 86,6 in 2050. De levensverwachting van vrouwen bij geboorte is medio deze eeuw ongeveer één jaar hoger dan aangenomen in de vorige prognose. Tussen 2050 en 2060 neemt de levensverwachting van beide seksen nog met ongeveer 0,8 jaar toe.

De winst in de levensverwachting van mannen ten opzichte van de vorige prognose wordt vrijwel volledig veroorzaakt door gunstiger sterftecijfers onder 65-plussers, in het bijzonder de 65–79-jarigen. Volgens de nieuwe prognose neemt de levensverwachting van 65-jarige mannen tussen nu en 2050 met 3,5 jaar toe, van 17,6 naar 21,1 jaar (*grafiek 17*). Bij vrouwen bedraagt deze toename 2,8 jaar, van 20,8 naar 23,6 jaar. In 2050 is de winst ten opzichte van de vorige prognose bijna 0,5 jaar bij mannen en ruim 0,9 jaar bij vrouwen.

De levensverwachting op 80-jarige leeftijd stijgt volgens de nieuwe prognose tot 9,5 jaar voor mannen en 11,1 jaar voor vrouwen in 2050. Voor de mannen is dit vrijwel gelijk aan het cijfer uit de vorige prognose, voor de vrouwen ligt het 0,3 jaar hoger. De stijging tussen nu en 2050 is 1,9 jaar voor mannen en 1,7 jaar voor vrouwen. Voor beide geslachten wordt tussen 2050 en 2060 nog een extra stijging met 0,4 jaar voorzien.

De bovengenoemde cijfers zijn periode-levensverwachtingen. Ze geven aan hoelang iemand gemiddeld zou leven als de leeftijdsspecifieke sterftekansen van het gegeven jaar zijn/haar hele leven zouden gelden. Omdat dit in werkelijkheid voor niemand geldt, is de periode-levensverwachting geen schatting van de te verwachten levensduur (al doet de naam anders vermoeden). Periode-levensverwachtingen geven een samenvattend beeld van de sterftekansen in een kalenderjaar en kunnen worden gebruikt om de ontwikkeling in de sterftekansen tussen kalenderjaren te vertalen naar gewonnen of verloren levensjaren.

17. Levensverwachting op 65-jarige leeftijd



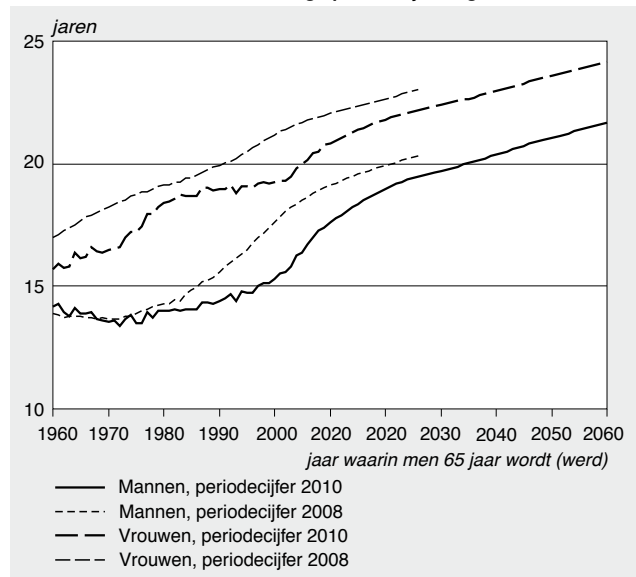
De verwachte resterende levensduur van personen die in 2010 65 werden is dus niet hetzelfde als de periodelevensverwachting op 65-jarige leeftijd voor 2010. Om deze levensduur te schatten moeten ook de sterftেকansen na 2010 in de berekeningen worden betrokken. Dit gebeurt bij de berekening van de cohort-levensverwachting. Wanneer de sterftেকansen doorlopend dalen, zoals de laatste decennia het geval was (en in de prognose ook voor de toekomst wordt verondersteld), ligt de cohort-levensverwachting hoger dan de periodelevensverwachting.

De prognose beschrijft de ontwikkelingen tot aan 2060. De generatie die in 1960 is geboren wordt in dat jaar 100. Op basis van de prognosecijfers kan voor deze generatie nog een cohort-levensverwachting worden berekend. Voor latere generaties, waarvan een groter deel na 2060 nog in leven zal zijn, is dit niet meer mogelijk. *Grafiek 18* toont het cohort- en periodecijfer voor de resterende levensverwachting op 65-jarige leeftijd. Voor personen geboren in 1946, die in 2011 65 worden, ligt de cohort-levensverwachting op 65-jarige leeftijd voor mannen 1,4 jaar en voor vrouwen 1,2 jaar boven de periodelevensverwachting. Mannen van deze generatie hebben naar verwachting nog gemiddeld 19,2 levensjaren na hun 65^e verjaardag, vrouwen 22,1 levensjaren. Voor de levensverwachting bij geboorte is het verschil tussen cohort- en periodecijfers groter. De periodelevensverwachting bij geboorte voor mannen in 1960 was 71,4 jaar, voor vrouwen 75,3 jaar. Volgens de prognose zal de werkelijke levensduur van deze generatie uitkomen op 79,0 jaar voor mannen en 83,1 jaar voor vrouwen, een verschil van bijna 8 jaar.

2.4 Onzekerheid

Om gebruikers te helpen de robuustheid van prognose-uitkomsten in te schatten, publiceert het CBS onzekerheidsmarges rond de cijfers (De Beer en Alders, 1999). Voor de berekening van deze marges zijn veronderstellingen ge-

18. Resterende levensverwachting op 65e verjaardag



maakt over de mate van onzekerheid in de verwachtingen voor immi- en emigratie, geboorte en sterfte. Deze veronderstellingen zijn gebaseerd op fouten in eerdere prognoses en op de variatie die in het verleden in geboorte, sterfte en migratie is waargenomen. Er zijn duizend varianten van de prognose doorgerekend, elk met een andere combinatie van verwachtingen als uitgangspunt. Uit de uitkomsten zijn 67%- en 95%-intervallen voor de prognosecijfers afgeleid. Het CBS verwacht dat de werkelijke cijfers met een waarschijnlijkheid van 2 op 3 binnen het 67%-interval rond het prognosecijfer zullen liggen en met een waarschijnlijkheid van 19 op 20 binnen het 95%-interval.

De *staat* geeft een overzicht van de intervallen voor de belangrijkste uitkomsten van de prognose. Voor het totale vruchtbaarheidscijfer over 50 jaar wordt een 95%-interval van plus of min 0,6 kinderen per vrouw aangehouden. Voor de levensverwachting bij geboorte geldt een interval van

Staat 1
Kerncijfers van de bevolkingprognose 2010–2060, onzekerheidsmarges

		Prognose	Ondergrens 67%	Bovengrens 67%	Ondergrens 95%	Bovengrens 95%
Bevolkingsomvang (<i>x mln</i>)	2040	17,8	16,8	18,8	16,0	19,9
	2060	17,7	15,9	19,4	14,6	21,5
Percentage 65-plussers	2040	25,9	24,4	27,6	22,7	29,0
	2060	24,8	22,7	27,3	20,3	29,6
Demografische druk	2040	90,1	85,3	95,0	80,8	100,3
	2060	85,4	79,6	91,8	73,6	98,8
Aantal geboorten (<i>x 1 000</i>)	2040	184,0	155,0	208,0	133,0	237,0
	2060	189,0	145,0	229,0	112,0	281,0
Aantal sterfgevallen (<i>x 1 000</i>)	2040	207,0	186,0	227,0	169,0	248,0
	2060	208,0	187,0	225,0	174,0	246,0
Aantal immigranten (<i>x 1 000</i>)	2040	144,0	107,0	183,0	86,0	230,0
	2060	144,0	107,0	185,0	86,0	233,0
Aantal emigranten (<i>x 1 000</i>)	2040	127,0	102,0	150,0	87,0	187,0
	2060	129,0	103,0	158,0	84,0	198,0
Totaal vruchtbaarheidscijfer	2040	1,75	1,52	1,98	1,28	2,22
	2060	1,75	1,45	2,05	1,15	2,35
Periodelevensverwachting bij geboorte, mannen	2040	82,7	80,6	84,8	78,4	87,0
	2060	84,5	81,8	87,2	79,0	90,0
Periodelevensverwachting bij geboorte, vrouwen	2040	85,7	83,6	87,8	81,4	90,0
	2060	87,4	84,6	90,1	81,9	92,9

plus of min 5,5 jaar (Carolina en Van Duin, 2010). De immigratie kan, binnen het 95%-interval, in 2060 circa 90 duizend personen per jaar hoger of 60 duizend per jaar lager uitvallen. Voor emigratie worden iets kleinere afwijkingen verondersteld: ongeveer 70 duizend per jaar hoger of 40 duizend per jaar lager.

Gegeven deze onzekerheden zal de bevolkingsomvang in 2040 zeer waarschijnlijk (95 procent) tussen de 16 en 20 miljoen uitkomen en met redelijke zekerheid (67 procent) tussen de 16,8 en 18,8 miljoen. Het percentage 65-plussers zal in 2040 waarschijnlijk tussen de 24,4 en 27,6 procent liggen, maar een aandeel van 23 of 29 procent is ook denkbaar. De demografische druk zal in 2040 waarschijnlijk tussen de 85 en 95 procent liggen en zeer waarschijnlijk tussen de 81 en 100 procent. Met name de onzekerheid in de bevolkingsomvang neemt snel toe voor de jaren na 2040.

Literatuur

Beer, J. de, en M. Alders, 1999, Stochastische bevolkingsprognose. Maandstatistiek van de Bevolking 47(10), blz. 10–17.

Carolina, N. en C. van Duin, 2010, Onzekerheidsmarges voor de sterfteprognose van het CBS. Bevolkingstrends 58(2), blz 32–37.

Duin, C. van, 2009, Bevolkingsprognose 2008–2050: naar 17,5 miljoen inwoners. Bevolkingstrends 57(1), blz. 15–22.

Duin, C. van, G. de Jong, L. Stoeldraijer en J. Garssen, 2011, CBS-sterfteprognose 2010–2060: model en veronderstellingen betreffende de sterfte. CBS, Den Haag (www.cbs.nl).

Stoeldraijer, L., C. van Duin en H. Nicolaas, 2010, Bevolkingsprognose 2010–2060. Concept ter bespreking in het demografieplatform, 9 november 2010. Interne nota. CBS, Den Haag.

Verschuren, S., H. Nicolaas en C. van Duin, 2010a, Migratieprognose 2010–2060: veronderstellingen immigratie. Concept ter bespreking in het demografieplatform, 5 november 2010. Interne nota. CBS, Den Haag.

Verschuren, S., H. Nicolaas en C. van Duin, 2010b, Migratieprognose 2010–2060: veronderstellingen emigratie. Concept ter bespreking in het demografieplatform, 5 november 2010. Interne nota. CBS, Den Haag.

Prognose van de bevolking naar herkomst, 2010–2060

Lenny Stoeldraijer en Joop Garssen

In 2060 zal Nederland ruim 17,7 miljoen inwoners tellen, 1,1 miljoen meer dan op dit moment. De samenstelling van de bevolking zal naar verhouding sterker veranderen dan de omvang. Het aandeel van de niet-westerse allochtonen in de bevolking groeit van 11,4 naar 18,5 procent. Over een halve eeuw zullen naar verwachting 5,4 miljoen inwoners (westers of niet-westers) allochtoon zijn. Zij maken dan 31 procent uit van de Nederlandse bevolking. Het aantal autochtonen neemt vanaf medio jaren twintig af, van 13,3 naar 12,3 miljoen. In 2060 bedraagt hun aandeel in de bevolking 69 procent, tegen 79 procent op dit moment. De niet-westerse bevolkingsgroep is nu nog aanzienlijk jonger dan de autochtone bevolking, maar zal in snel tempo vergrijzen. Met 22 procent 65-plussers zijn de niet-westerse allochtonen in 2060 bijna even sterk vergrijsd als de autochtonen.

1. Inleiding

Eens in de twee jaar publiceert het CBS een bevolkingsprognose voor de lange termijn. In december 2010 verscheen de meest recente bevolkingsprognose, die betrekking heeft op de periode 2010–2060. Elders in deze editie van *Bevolkingstrends* worden de uitkomsten met betrekking tot de omvang en leeftijdsopbouw van de bevolking beschreven. Dit artikel gaat in op de verwachte ontwikkeling van het aantal allochtonen naar geslacht, leeftijd, generatie en herkomst (zie kader *Allochtonen naar generatie en herkomst*).

De veronderstellingen over immigratie en emigratie die ten grondslag liggen aan de bevolkingsprognose zijn gepresenteerd in Nicolaas et al. (2011a) en Nicolaas et al. (2011b). De veronderstellingen over immigratie zijn gebaseerd op een onderscheid naar migratiemotieven: arbeidsmigratie, asielmigratie en volgmigratie (gezinsvorming en -hereniging). De veronderstellingen over emigratie zijn gebaseerd op emigratiekansen, waarbij onderscheid wordt gemaakt naar verblijfsduur. De veronderstellingen over de geboorte van allochtonen hebben betrekking op de vruchtbaarheidscijfers van vrouwen met verschillende herkomst en op de partnerkeuze van deze vrouwen. In de vorige editie van *Bevolkingstrends* is de schattingsmethode voor het toekomstige aantal geboorten van (tweede generatie) allochtonen beschreven (Van Duin en Wobma, 2010). In dit artikel worden de veronderstellingen voor de vruchtbaarheidscijfers van eerste generatie allochtone vrouwen besproken.

Omdat veel allochtone groepen nu nog relatief jong zijn, ontbreken de waarnemingen om goed onderbouwde veronderstellingen te kunnen opstellen over de verschillen in de levensverwachting naar herkomstgroep. In de bevolkingsprognose zijn daarom geen afzonderlijke veronderstellingen over de sterfte opgesteld per herkomstgroep. Voor alle

groepen is uitgegaan van de veronderstellingen over de sterfte voor de totale Nederlandse bevolking zoals beschreven in Van Duin et al. (2011).

Evenals in de vorige prognoses worden de volgende herkomstgroepen onderscheiden: niet-westerse allochtonen (waaronder allochtonen uit de landen/gebieden Turkije, Marokko, Suriname, Nederlandse Antillen en Aruba, Afrika (exclusief Marokko), Azië (exclusief Indonesië en Japan) en Latijns-Amerika (exclusief Suriname, Nederlandse Antillen en Aruba)) en westerse allochtonen (waaronder allochtonen uit de landen/gebieden Indonesië (inclusief personen uit voormalig Nederlands-Indië), de Europese Unie (26 landen; exclusief Nederland), overige Europese landen (exclusief Turkije) en overige (niet-Europese) landen (Japan, Noord-Amerika en Oceanië).

Allochtonen naar generatie en herkomst

Het CBS rekent iemand tot de allochtonen als ten minste één van diens ouders in het buitenland is geboren. Daarbij wordt onderscheid gemaakt tussen degenen die zelf in het buitenland zijn geboren (de eerste generatie) en degenen die in Nederland zijn geboren (de tweede generatie). De herkomstgroep wordt bepaald aan de hand van het geboorteland van de persoon zelf (eerste generatie) of dat van de moeder (tweede generatie), tenzij (in het geval van de tweede generatie) de moeder in Nederland is geboren. In dat geval is gerubriceerd naar het geboorteland van de vader. Autochtonen zijn personen van wie beide ouders in Nederland zijn geboren, ongeacht het land waar ze zelf zijn geboren.

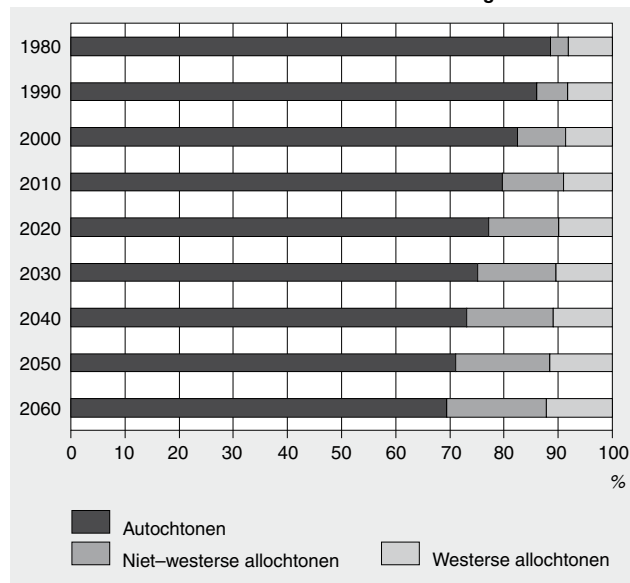
2. Naar 5,4 miljoen allochtonen

Op de einddatum van de nieuwe bevolkingsprognose, in 2060, zal Nederland ruim 5,4 miljoen allochtonen tellen, 2,0 miljoen meer dan op dit moment. Omdat de totale Nederlandse bevolking in de periode 2011–2060 met 1,09 miljoen toeneemt (van 16,65 naar 17,74 miljoen), groeit het aandeel van de allochtonen in de bevolking sterk, van 20,6 naar 30,6 procent. Niet-westerse allochtonen nemen het grootste deel van de verwachte bevolkingsgroei voor hun rekening. In 2060 bedraagt hun aantal 3,27 miljoen, tegen 1,90 miljoen op 1 januari 2011. Het aandeel van de niet-westerse allochtonen in de totale bevolking groeit daarmee van 11,4 naar 18,5 procent. De toename van het aantal westerse allochtonen is, zowel absoluut als relatief, iets minder sterk. In 2060 telt Nederland 2,16 miljoen westerse allochtonen, waarmee hun aandeel in de bevolking dan 12,2 procent bedraagt.

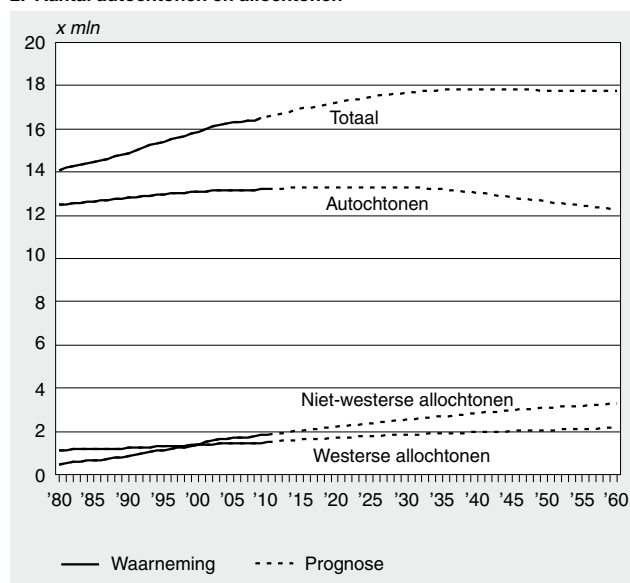
Hoewel het aandeel van de autochtonen in de hele periode tot 2060 zal afnemen, daalt hun absolute aantal voorlopig

nog niet. Tot medio jaren twintig is naar verwachting nog sprake van een zeer geringe groei van het aantal autochtonen, maar daarna zet een daling in die in de jaren dertig zal versnellen. Tussen medio jaren twintig en 2060 bedraagt deze daling ongeveer één miljoen. In dat jaar zal ruim 69 procent van de bevolking autochtoon zijn, tegen ruim 79 procent op dit moment (*grafiek 1*). Over de hele looptijd van de prognose neemt het aantal autochtonen met 7 procent af, terwijl de niet-westerse en westerse herkomstsgroepen met respectievelijk 72 en 42 procent zullen toenemen. De totale Nederlandse bevolking bereikt rond 2040 haar maximale omvang, maar de allochtone bevolkingsgroepen zullen gedurende de hele prognoseperiode blijven groeien (*grafiek 2*).

1. Aandeel autochtonen en allochtonen in de bevolking



2. Aantal autochtonen en allochtonen

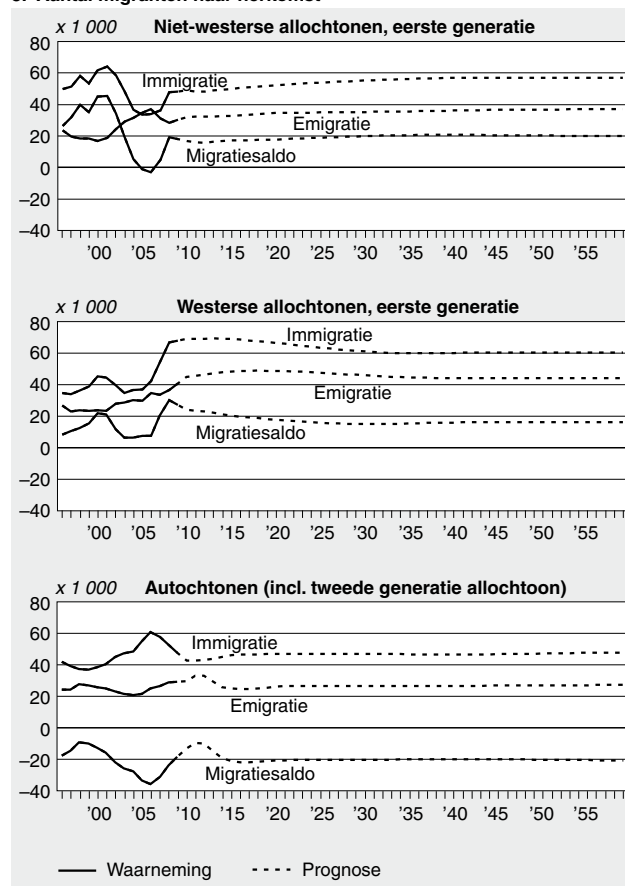


3. Tweede generatie niet-westers wordt groter dan eerste generatie

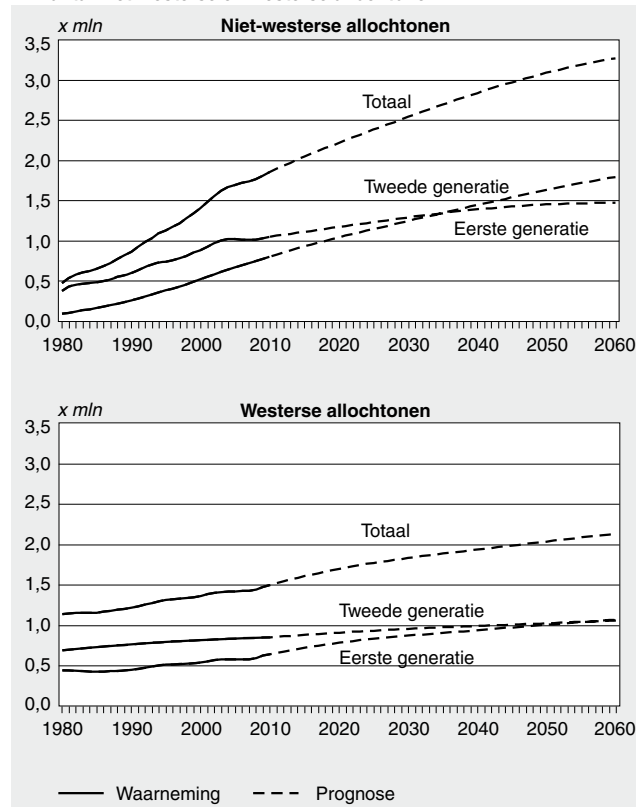
Van 2001 tot 2006 daalde het migratiesaldo – het verschil tussen het aantal immigranten en emigranten – van eerste

generatie niet-westerse allochtonen fors, waarna opnieuw een toename plaatsvond. Het hoge niveau van rond de millenniumwisseling werd echter niet meer bereikt (*grafiek 3*).

3. Aantal migranten naar herkomst



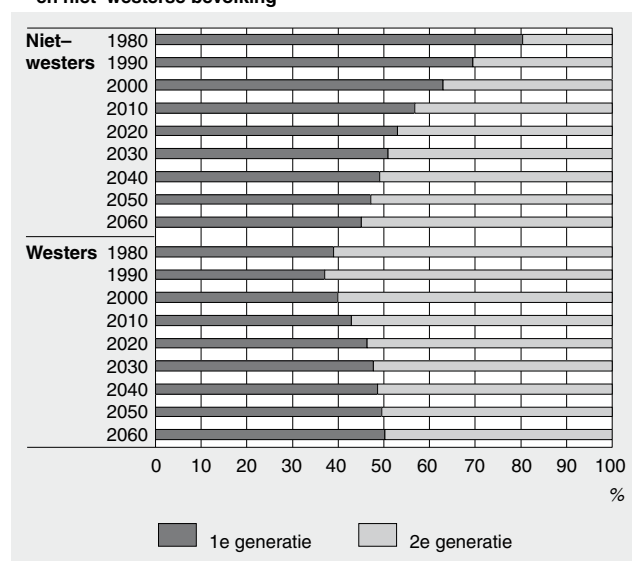
4. Aantal niet-westerse en westerse allochtonen



De tijdelijke neergang van het migratiesaldo werd onder meer veroorzaakt door een verslechtering van de economische situatie en de invoering van een nieuwe, aangescherpte Vreemdelingenwet, waardoor minder asielmigranten naar Nederland kwamen. Ook leidde de snelle stijging van het aantal immigranten in de periode voor de eeuwwisseling met enkele jaren vertraging tot een stijging van het aantal emigranten, omdat een deel van die immigranten weer vertrok. Door deze ontwikkeling bleef de omvang van de eerste generatie niet-westerse allochtonen de afgelopen jaren vrij stabiel, met ruim 1 miljoen (*grafiek 4*).

Voor de komende decennia wordt echter weer een geleidelijke toename van het aantal eerste generatie niet-westerse allochtonen verwacht, tot bijna 1,5 miljoen in 2060. Bij de tweede generatie is daarentegen tot op heden sprake geweest van een relatief sterke groei, die volgens de prognose in de toekomst onverminderd zal aanhouden. Op 1 januari 2011 was de tweede generatie van de niet-westerse allochtonen nog beduidend kleiner dan de eerste generatie (0,83 tegen 1,07 miljoen). Medio jaren dertig zullen beide groepen, met elk ruim 1,3 miljoen, ongeveer even groot zijn. Daarna is de tweede generatie in de meerderheid. In 2060 behoort naar verwachting 56 procent van de niet-westerse allochtonen tot de tweede generatie. Nu is dit nog 44 procent (*grafiek 5*).

5. Aandeel eerste en tweede generatie allochtonen in de westerse en niet-westerse bevolking



Ook het migratiesaldo van westerse allochtonen is sinds de millenniumwisseling gedaald en recent weer gestegen (*grafiek 3*). De fluctuaties waren echter minder sterk dan bij de niet-westerse allochtonen. Zo was het migratiesaldo van eerste generatie niet-westerse allochtonen in 2001 nog twee keer zo groot als dat van westerse allochtonen, om vervolgens onder dat niveau te zakken. Relatief veel westerse allochtonen wonen maar enkele jaren in Nederland, maar de eerste generatie die wél in Nederland blijft, is hier gemiddeld al veel langer dan de niet-westerse eerste generatie. Om deze reden is, anders dan bij niet-westerse allochtonen, de tweede generatie westerse allochtonen groter dan de eerste generatie. Voorlopig is de tweede generatie westerse al-

lochtonen ook nog iets groter dan de tweede generatie niet-westerse allochtonen, maar naar verwachting zullen deze groepen al in 2012 getalsmatig van positie wisselen.

In de komende decennia neemt het aandeel van de tweede generatie in het totaal van de niet-westerse allochtonen toe (*grafiek 5*). Bij de westerse allochtonen daarentegen groeit, in veel minder sterke mate, het aandeel van de eerste generatie. Medio deze eeuw zal ongeveer de helft van de westerse allochtonen bestaan uit mensen die zelf in het buitenland zijn geboren.

4. Aantal niet-westerse geboorten daalt

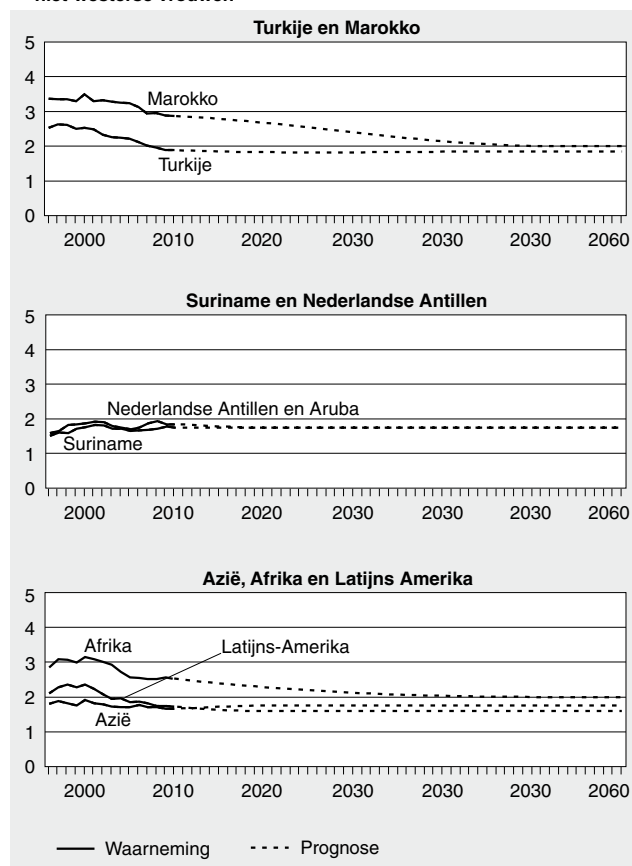
De natuurlijke groei, het verschil tussen de aantallen geboorten en sterfgevallen, draagt ook in de komende jaren aanzienlijk meer bij aan de bevolkingsgroei dan het positief migratiesaldo. Dit geldt voor niet-westerse allochtonen in sterkere mate dan voor de (gemiddeld oudere en minder vruchtbare) westerse allochtonen. Dat de niet-westerse allochtone groei zo sterk is, komt niet zozeer door de hoge geboorteaantallen, maar door het nog lage aantal sterfgevallen in de niet-westerse bevolkingscomponent. Naar verwachting zal het migratiesaldo van niet-westerse allochtonen in de komende decennia schommelen rond de 20 duizend. Het aantal geboorten van tweede generatie niet-westerse allochtonen daalt tot medio jaren twintig licht (van 30 duizend naar 25 duizend per jaar) en blijft daarna rond of iets boven dit niveau. De daling hangt samen met een afname van het aantal eerste generatie allochtone vrouwen in de vruchtbare leeftijdsgroep. Ook wordt een verdere daling van hun vruchtbaarheidscijfer verwacht. Het aandeel van niet-westerse allochtonen in het totaal van de Nederlandse geboorten neemt hierdoor af. Nu betreft het een op de zes geboorten. Rond 2025 zal dit aandeel naar verwachting zijn gedaald naar een op 7,5. In toenemende mate zal het daarbij gaan om kinderen met een in Nederland geboren moeder of vader, vaak van de tweede generatie. Het aandeel geboorten van niet-westerse tweede generatie kinderen waarbij één van de ouders in Nederland is geboren, is opgelopen van 23 procent in 1995 naar 41 procent in 2009. Volgens de prognose stijgt dit aandeel verder tot maximaal 58 procent begin jaren dertig, om daarna weer iets te dalen.

In de afgelopen tien jaar zakte het totaal leeftijdsspecifiek vruchtbaarheidscijfer (TFR) van Marokkaanse vrouwen (van 3,5 naar 2,9) en van Turkse vrouwen (van 2,5 naar 1,9), terwijl dat van autochtone vrouwen juist iets opliep (van 1,6 naar 1,8). Er is dus sprake van convergentie: niet alleen lijkt de tweede generatie – die overigens per definitie niet door middel van geboorte kan bijdragen aan de groei van het aantal allochtonen, tenzij hun partner in het buitenland is geboren – wat betreft hun kindertal zeer sterk op de autochtonen, maar ook daalt de vruchtbaarheid van (met name) de Marokkaanse en Turkse eerste generatie snel. Deze trend doet zich, in nog sterkere mate, ook in de herkomstlanden voor (Garssen en Nicolaas, 2008).

In de afgelopen tien jaar zakte het totaal leeftijdsspecifiek vruchtbaarheidscijfer (TFR) van Marokkaanse vrouwen

(van 3,5 naar 2,9) en van Turkse vrouwen (van 2,5 naar 1,9), terwijl dat van autochtone vrouwen juist iets opliep (van 1,6 naar 1,8). Er is dus sprake van convergentie: niet alleen lijkt de tweede generatie – die overigens per definitie niet door middel van geboorte kan bijdragen aan de groei van het aantal allochtonen, tenzij hun partner in het buitenland is geboren – wat betreft hun kindertal zeer sterk op de autochtonen, maar ook daalt de vruchtbaarheid van (met name) de Marokkaanse en Turkse eerste generatie snel. Deze trend doet zich, in nog sterkere mate, ook in de herkomstlanden voor (Garssen en Nicolaas, 2008). In de bevolkingsprognose wordt uitgegaan van een verdere daling van de TFR van Marokkaanse en Turkse vrouwen, tot 2,0 en 1,85 aan het eind van de prognoseperiode (*grafiek 6*). De twee andere belangrijke niet-westerse herkomstgroepen, de Surinamers en Antillianen, hebben een vruchtbaarheidsniveau dat al langere tijd vergelijkbaar is met dat van autochtone vrouwen. Door deze convergentie is de opwaartse invloed van niet-westerse allochtonen op de TFR van Nederland betrekkelijk gering. Alle niet-westers allochtone vrouwen tezamen zorgden voor een verhoging van de TFR in 2007 met slechts 0,04, tegenover 0,07 in 1995 (Van Duin, 2009).

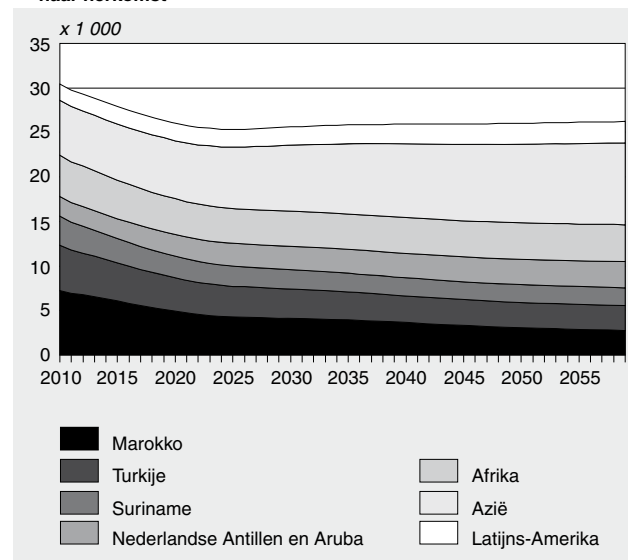
6. Totaal vruchtbaarheidscijfer (TFR) voor eerste generatie niet-westerse vrouwen



Van de 182 duizend kinderen die vorig jaar in Nederland werden geboren, waren er 138 duizend (ruim driekwart) autochtoon en 44 duizend (tweede generatie) allochtoon. Met ruim 30 duizend vormden niet-westers allochtone kinderen binnen de laatstgenoemde groep een meerderheid. De grootste afzonderlijke niet-westerse groep, met ruim 7 duizend

geboorten, bestond uit Marokkanen. Naar verwachting gaat hun aantal en aandeel in de komende decennia fors dalen, vanwege een sterk afnemende instroom van eerste generatie Marokkanen in combinatie met een dalend vruchtbaarheidscijfer (*grafiek 7*). Om dezelfde reden neemt ook het aantal Turkse geboorten sterk af. Daarentegen stijgt het aantal geboorten van Aziatische kinderen geleidelijk (van 6 duizend naar 9 duizend in 2059) en, op een lager niveau, van Latijns-Amerikaanse kinderen.

7. Aantal geboorten van tweede generatie niet-westerse allochtonen naar herkomst

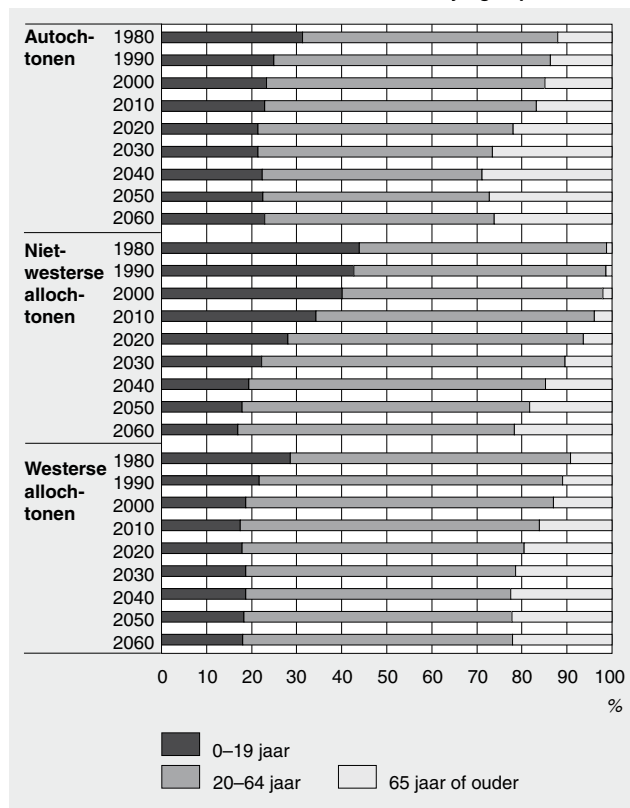


5. Snelle vergrijzing niet-westerse bevolking

Niet-westerse allochtonen zijn gemiddeld jonger dan autochtonen, terwijl westerse allochtonen juist ouder zijn. Ook in dit opzicht is er de afgelopen decennia echter sprake geweest van convergentie (*grafiek 8*). Momenteel is ongeveer een derde van de niet-westerse allochtonen jonger dan 20 jaar, tegen ruim een zesde van de westerse allochtonen. De aanwezigheid van niet-westerse allochtonen remt de vergrijzing dus enigszins. De gemiddelde leeftijd van de huidige Nederlandse bevolking was 40,6 jaar op 1 januari 2010. Zonder niet-westerse allochtonen zou dit gemiddelde op 41,9 jaar liggen.

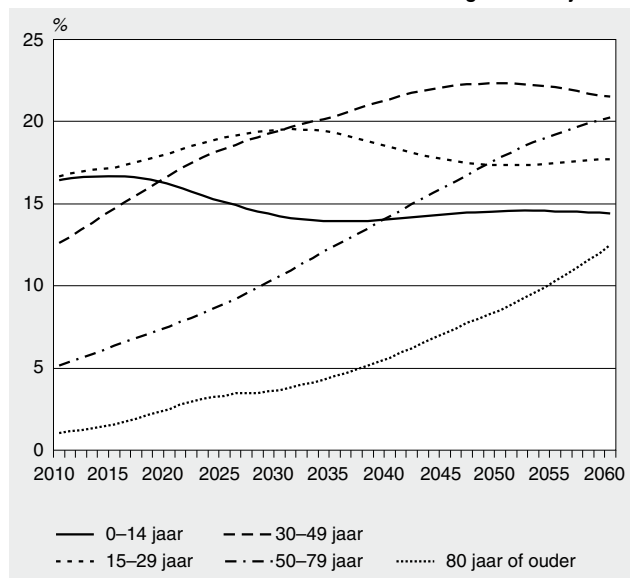
Vooralsnog heeft de aanwezigheid van niet-westerse allochtonen echter veel meer effect op de grijze druk (de verhouding tussen het aantal 65-plussers en het aantal 20–64-jarigen) dan op het aantal 65-plussers. Momenteel is nog maar 4 procent van de niet-westerse allochtonen 65 jaar of ouder, en vormen ze slechts 3 procent van alle 65-plussers. In de komende decennia zal dit echter snel veranderen. In 2020 is ruim 6 procent van de niet-westerse allochtonen 65 jaar of ouder, en in 2060 zelfs 22 procent. Tegen die tijd is de niet-westerse bevolking sterker vergrijsd dan de huidige autochtone bevolking. De 'ontgroening' van de bevolking – de afname van het aandeel jongeren – die in eerdere decennia plaatsvond onder autochtonen, zal zich in de komende decennia ook onder niet-westerse allochtonen voltrekken. Onder autochtonen en westerse allochtonen zal het aandeel jongeren maar weinig veranderen (*grafiek 8*).

8. Aandeel autochtonen en allochtonen naar leeftijdsgroep

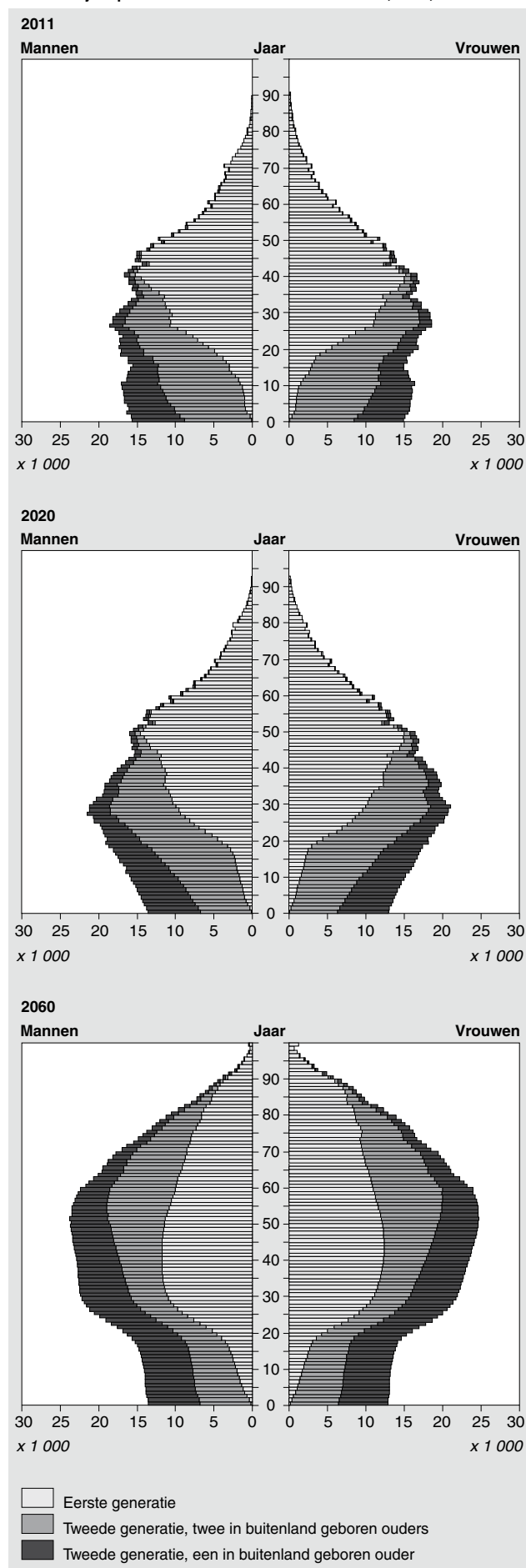


Anders dan bij westerse allochtonen neemt het percentage van de niet-westerse allochtonen in de bevolking vanaf ongeveer 30-jarige leeftijd sterk af. Op dit moment is ongeveer een op de zes 0-14-jarigen en een vergelijkbaar aandeel 15-29-jarigen niet-westers allochtoon. Bij 50-79-jarigen daalt dit aandeel tot een op negentien, en bij 80-plussers tot een op 88. In de komende decennia gaan deze aandelen sterk veranderen (grafiek 9). Op de korte termijn blijft het aandeel van niet-westerse jongeren in de Nederlandse jeugd min of meer constant, waarna een lichte daling plaatsvindt. Het aandeel van volwassen niet-westerse allochtonen neemt daarentegen toe. Vooral hun toename in de potentiële bevoegbevolking zal daarbij van groot belang zijn.

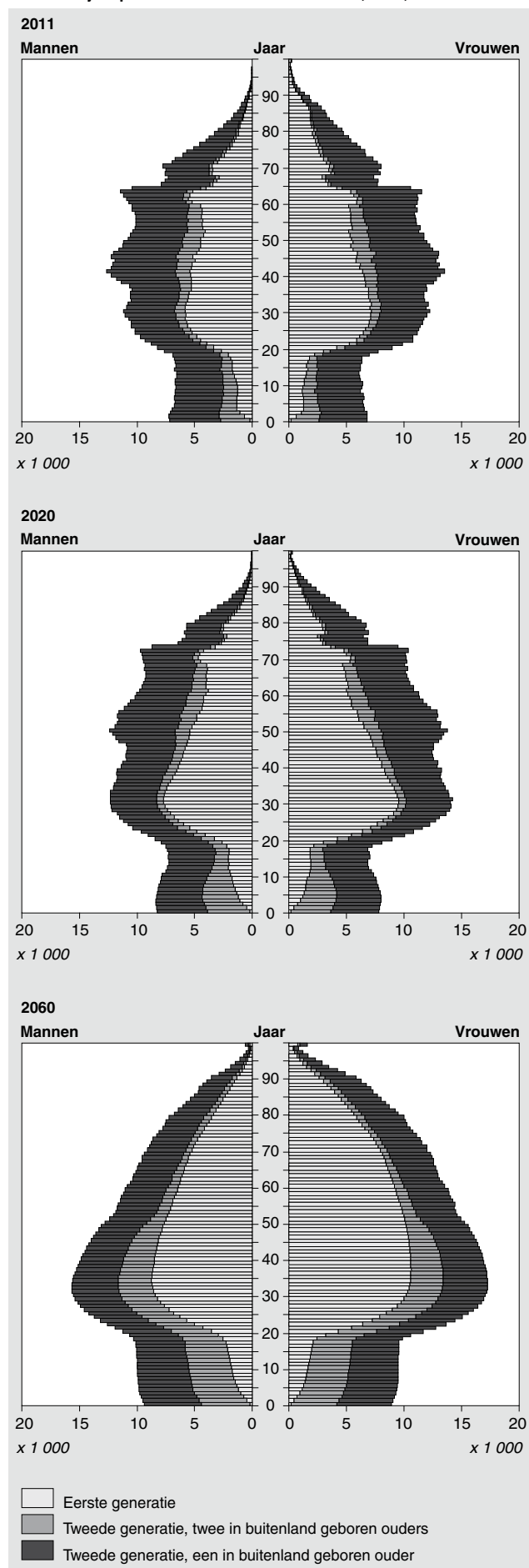
9. Aandeel niet-westerse allochtonen in de bevolking naar leeftijd



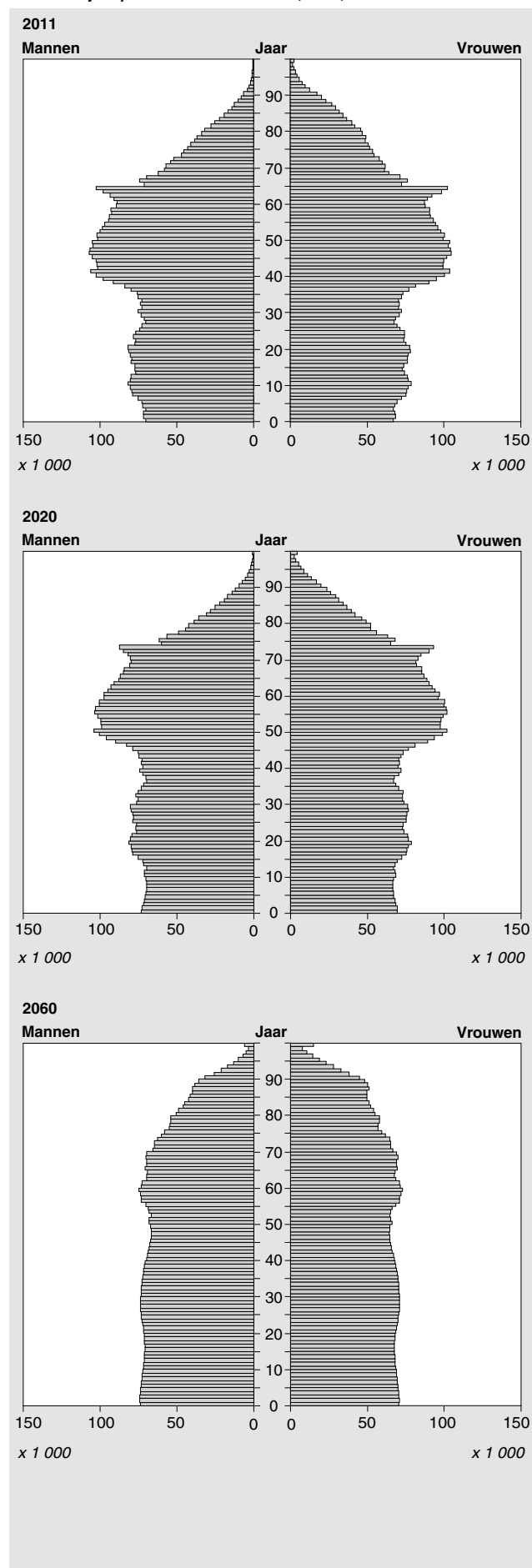
10a. Leeftijdopbouw van niet-westerse allochtonen, 2011, 2020 en 2060



10b. Leeftijdopbouw van westerse allochtonen, 2011, 2020 en 2060



10c. Leeftijdopbouw van autochtonen, 2011, 2020 en 2060



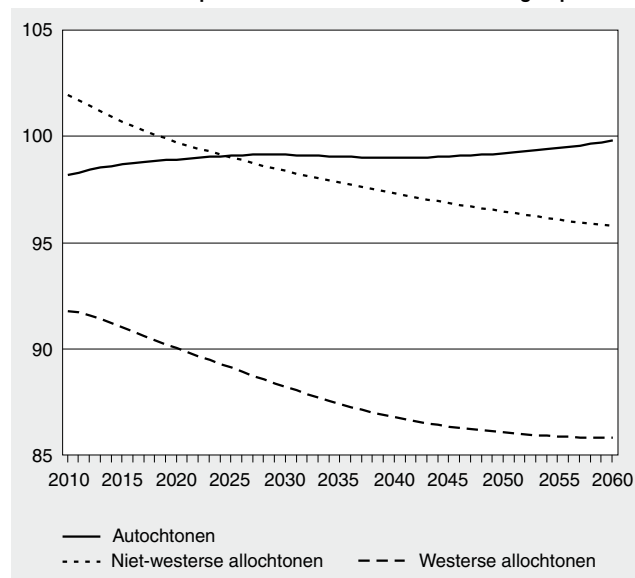
Hoe de bevolkingspiramides voor niet-westerse allochtonen, westerse allochtonen en autochtonen in de loop der tijd zullen veranderen, is zichtbaar in *grafieken 10a–10c*. Onder niet-westerse allochtonen gaat de piramidevorm, die kenmerkend is voor een jeugdige bevolkingsstructuur, over in een vorm die sterk lijkt op die van de huidige autochtone bevolking, maar dan uiteraard zonder het babyboomeffect. Aan het eind van de prognoseperiode zijn de aantallen het grootst op middelbare leeftijd, en van de eerste generatie is dan al een aanzienlijk deel ouder dan 65 jaar. De vorm van de westerse bevolkingspiramide verandert minder sterk. Wel blijkt uit *grafiek 10b* dat huwelijken tussen westerse allochtonen en autochtonen vaker voorkomen dan huwelijken tussen niet-westerse allochtonen en autochtonen, gezien de omvang van de tweede generatie met één in het buitenland geboren ouder. De bevolkingspiramide van de autochtonen, ten slotte, neemt geleidelijk de vorm aan van een obelisk. In 2060 zullen de jaarklassen tot de leeftijd van 80 jaar ongeveer even groot zijn, waarna sprake is van een snelle afkalving.

6. Mannenoverschot verdwijnt

In de komende decennia zullen in vrijwel alle niet-westerse herkomstgroepen die nu, als gevolg van hun migratiegeschiedenis, nog een mannenoverschot kennen, vrouwen de meerderheid gaan vormen. De Surinaamse en overig Latijns-Amerikaanse herkomstgroep, die al lange tijd een vrouwenoverschot hebben, zullen dit overschot gedurende de hele prognoseperiode handhaven. De migratie uit dit werelddeel heeft voor een belangrijk deel gezinsvorming als motief.

De Afrikaanse herkomstgroep, die momenteel met 118 de hoogste sex ratio (aantal mannen per honderd vrouwen) kent, zal in dit opzicht meer in evenwicht komen. Marokkanen en Turken die nu met 106 en 107 nog relatief hoge sex ratio's hebben, zien deze afnemen tot 99 en 100. Binnen de totale niet-westerse herkomstgroep zullen al tegen het eind

11. Aandeel mannen per honderd vrouwen naar herkomstgroep



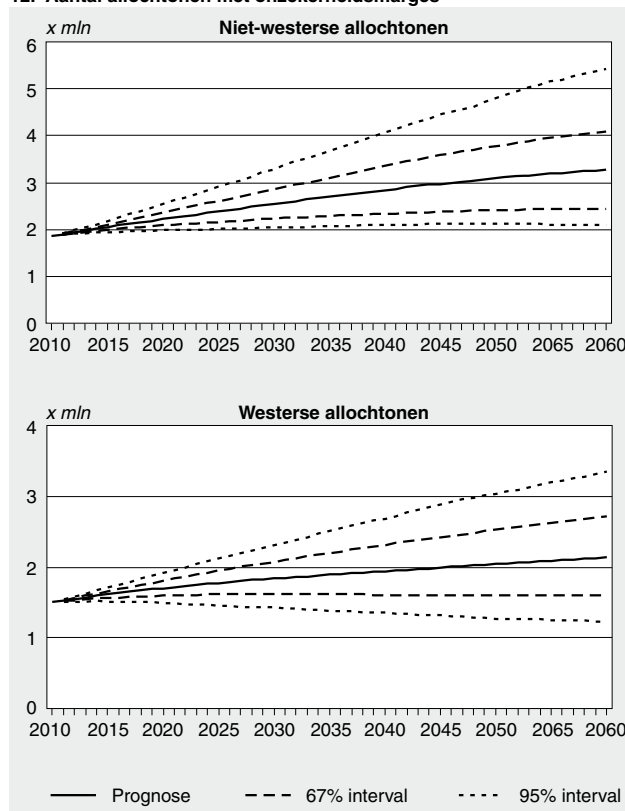
van het huidige decennium de aantallen mannen en vrouwen in evenwicht zijn (*grafiek 11*). Bij autochtonen is al lange tijd sprake van een licht vrouwenoverschot, dat in de toekomst maar weinig zal veranderen.

7. Relatief grote onzekerheidsmarges

Voor de uitkomsten van prognoses gelden uiteraard onzekerheidsmarges, die breder worden naarmate de uitkomsten betrekking hebben op jaren die verder in de toekomst liggen. Voor de berekening van deze marges zijn veronderstellingen gemaakt over de mate van onzekerheid in de verwachtingen voor immi- en emigratie, geboorte en sterfte. Deze veronderstellingen zijn gebaseerd op fouten in eerdere prognoses en op de variatie die in het verleden in geboorte, sterfte en migratie is waargenomen. Er zijn duizend varianten van de prognose doorgerekend, elk met een andere combinatie van verwachtingen als uitgangspunt. Uit de uitkomsten zijn 67%- en 95%-intervallen voor de prognosecijfers afgeleid.

Vooral doordat de migratiecijfers een relatief grote mate van onzekerheid kennen, zijn de onzekerheidsmarges voor de allochtone herkomstgroepen naar verhouding breder dan die voor de totale bevolking. Zo ligt de totale bevolkingssomvang in 2040 met redelijke zekerheid (67 procent) tussen de 16,78 en 18,75 miljoen, maar loopt de overeenkomstige marge voor de niet-westerse herkomstgroep van 2,34 miljoen tot 3,35 miljoen, en die voor de westerse herkomstgroep van 1,61 miljoen tot 2,31 miljoen (*grafiek 12*).

12. Aantal allochtonen met onzekerheidsmarges



Literatuur

Duin, C. van, 2009, Bevolkingsprognose 2008–2050: naar 17,5 miljoen inwoners. Bevolkingstrends 57(1), blz. 15–22.

Duin, C. van, G. de Jong, L. Stoeldraijer en J. Garssen, 2011, Bevolkingsprognose 2010–2060: veronderstellingen over sterfte (www.cbs.nl; verschijnt in Bevolkingstrends 59(2)).

Duin, C. van, en E. Wobma, 2010, Schatting van de toekomstige omvang van de tweede generatie. Bevolkingstrends 58(4), blz. 39–49.

Garssen, J. en H. Nicolaas, 2008, Trends in cohort fertility of second generation Turkish and Moroccan women in the Netherlands: strong adjustment to native levels. Demographic Research 19(33), blz. 1249–1280.

Nicolaas, H., S. Verschuren en C. van Duin, 2011a, Bevolkingsprognose 2010–2060: veronderstellingen over immigratie. (www.cbs.nl; verschijnt in Bevolkingstrends 59(2)).

Nicolaas, H., S. Verschuren en C. van Duin, 2011b, Bevolkingsprognose 2010–2060: veronderstellingen over emigratie. (www.cbs.nl; verschijnt in Bevolkingstrends 59(2)).

Tabel 1
Aantal niet-westerse en westerse allochtonen op 1 januari

	2011	2020	2030	2040	2050	2060
<i>x 1 000</i>						
Autochtonen	13 230	13 297	13 294	13 043	12 633	12 307
Niet-westerse allochtonen						
1e generatie	1 068	1 175	1 293	1 394	1 455	1 477
2e generatie	830	1 045	1 249	1 447	1 634	1 797
Totaal	1 898	2 220	2 542	2 841	3 089	3 274
Westerse allochtonen						
1e generatie	662	789	876	944	1 011	1 074
2e generatie	863	912	961	996	1 029	1 065
Totaal	1 525	1 701	1 837	1 940	2 040	2 139
Turkije						
1e generatie	197	205	211	212	207	192
2e generatie	192	226	255	279	299	312
Totaal	389	431	466	491	505	504
Marokko						
1e generatie	167	176	184	187	183	171
2e generatie	188	238	276	308	333	348
Totaal	356	414	460	495	516	520
Suriname						
1e generatie	184	186	185	175	156	134
2e generatie	160	183	201	217	229	235
Totaal	345	368	386	392	385	369
Ned. Antillen en Aruba						
1e generatie	82	95	109	121	130	138
2e generatie	59	76	97	118	138	158
Totaal	142	171	206	238	268	295
Afrika						
1e generatie	134	142	156	172	185	193
2e generatie	86	115	144	172	199	225
Totaal	221	257	300	344	384	418
Azië						
1e generatie	249	304	367	435	493	540
2e generatie	111	158	211	273	338	403
Totaal	360	461	579	707	831	943
Latijns-Amerika						
1e generatie	54	68	81	92	102	108
2e generatie	34	48	64	81	99	116
Totaal	87	117	145	174	200	224
Indonesië						
1e generatie	116	99	80	62	48	45
2e generatie	263	259	248	224	182	134
Totaal	380	357	328	285	231	179
EU (26 landen)						
1e generatie	405	519	591	647	704	751
2e generatie	512	542	574	606	654	712
Totaal	917	1 061	1 165	1 253	1 357	1 463
Overig Europa						
1e generatie	101	125	151	173	190	203
2e generatie	50	68	88	107	125	144
Totaal	151	192	239	280	316	347
Overig niet-Europa						
1e generatie	39	47	54	62	69	74
2e generatie	38	44	52	60	68	76
Totaal	77	91	106	122	137	150
Totale bevolking	16 654	17 229	17 688	17 841	17 782	17 742

Ruim helft Poolse immigranten vertrekt weer

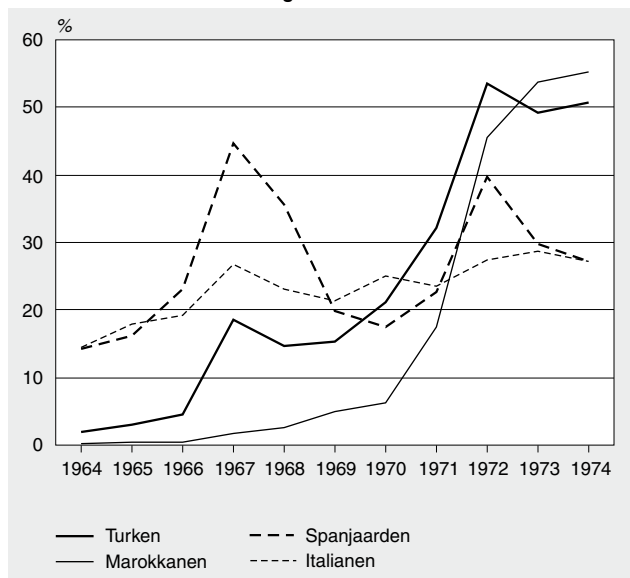
Han Nicolaas

Van de Poolse immigranten die in de jaren 2000–2009 naar Nederland kwamen, is inmiddels bijna 60 procent weer vertrokken. Dit aandeel is iets kleiner dan onder de Spaanse en Italiaanse immigranten uit de jaren zestig en zeventig van de vorige eeuw, maar beduidend groter dan onder Turken en Marokkanen die in die tijd naar Nederland kwamen. Anders dan destijds onder Turken en Marokkanen is van grootschalige gezinshereniging onder Poolse immigranten (vooralsnog) geen sprake.

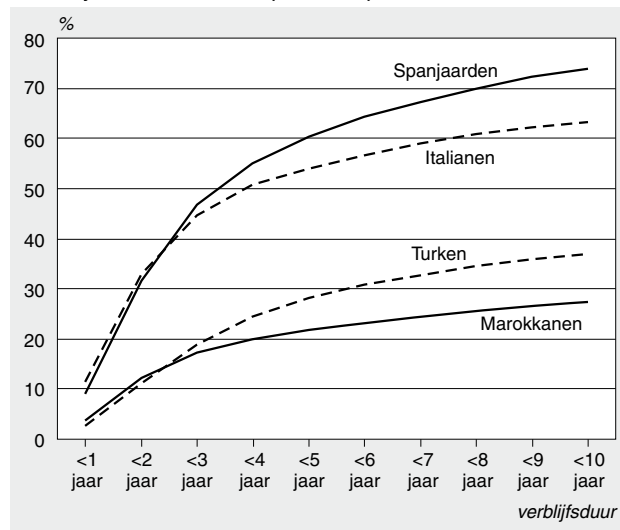
1. Inleiding

In dit artikel wordt de immigratie uit de Mediterrane landen Turkije, Marokko, Italië en Spanje uit de jaren zestig en zeventig van de vorige eeuw vergeleken met de immigratie van Polen in het afgelopen decennium. Deze vergelijking geeft een (voorlopig) antwoord op de veelgestelde vraag of het migratiegedrag van deze nieuwe arbeidsmigranten uit Polen, maar ook uit Bulgarije en Roemenië, meer overeenkomsten vertoont met dat van Turken en Marokkanen of dat van Spanjaarden en Italianen. De eerstgenoemden bleven over het algemeen in Nederland en lieten hun gezinsleden overkomen, terwijl de meerderheid van de laatstgenoemden weer uit Nederland vertrok. Met andere woorden: in hoeverre is het aannemelijk dat deze nieuwe arbeidsmigranten een nieuwe fase van gezinshereniging genereren? Daarnaast wordt gekeken naar het retouromigratiegedrag van EU-onderdanen, waarbij voor twee tijdvakken (1996–2002 en 2003–2009) een vergelijking wordt gemaakt tussen de 'oude' EU-landen, de tien landen die in 2004 EU-lid werden en Bulgarije en Roemenië, EU-leden sinds 1 januari 2007.

1. Aandeel vrouwen in de immigratie uit Mediterrane landen



2. Retouromigratie van migranten¹⁾ uit mediterrane landen naar verblijfsduur in Nederland (cumulatief)



¹⁾ Geïmmigreerd in de periode 1964–1973

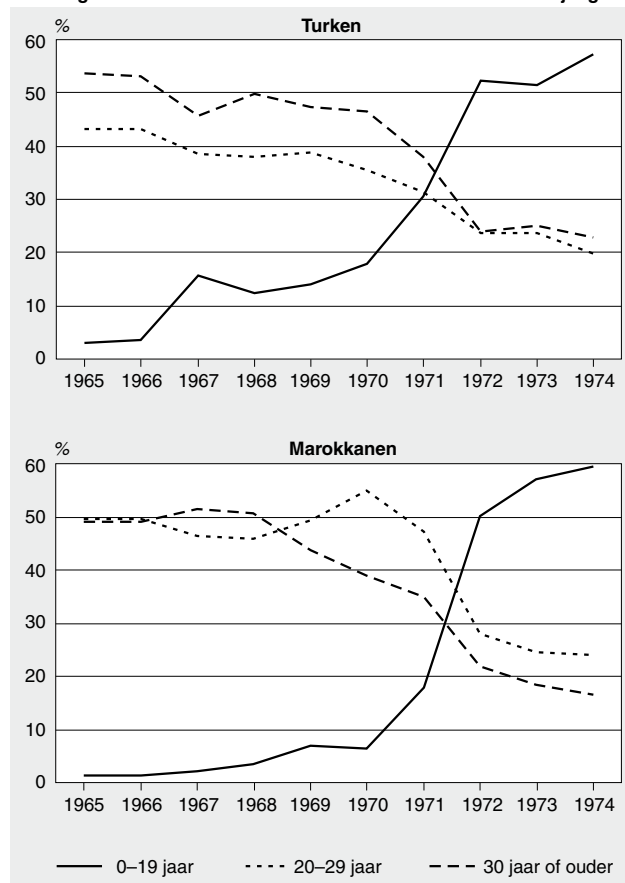
2. Historie

Het op gang komen van de gezinshereniging weerspiegelt zich enerzijds in een stijgend aandeel vrouwen in de immigratie vanuit Turkije en Marokko vanaf eind jaren zestig, anderzijds in een laag percentage retouromigratie van Turken en Marokkanen. Zo nam het aandeel vrouwen in de immigratie in deze periode toe van vrijwel nul tot iets meer dan de helft (grafiek 1). Van de Turken en Marokkanen die in de jaren 1964–1973 naar Nederland kwamen, was tien jaar later 30 tot 40 procent weer vertrokken (grafiek 2).

Ook aan de hand van de leeftijdsverdeling van de immigranten die in deze periode naar Nederland kwamen, kan worden geconstateerd dat arbeidsmigratie uit Turkije en Marokko geleidelijk plaatsmaakte voor gezinshereniging. In de tweede helft van de jaren zestig bestond de immigratie uit deze landen voor 80 à 90 procent uit twintigers en dertigers, en schommelde het aandeel kinderen in de immigratie rond de 10 procent. Vanaf begin jaren zeventig vertoonde het aandeel kinderen een sterke stijging, hetgeen in combinatie met een stijgend aandeel vrouwen in de immigratie, duidt op gezinshereniging (grafiek 3).

De ontwikkelingen rond de immigratie van Spanjaarden en Italianen vertoonde in alle opzichten, zowel wat betreft geslacht en leeftijd als wat betreft het gedrag met betrekking tot retouromigratie, een volledig ander beeld dan die voor Turken en Marokkanen. Mede door de gunstige economische situatie in Spanje en Italië in de vroege jaren zeventig nam de immigratie van Spanjaarden en Italianen naar Nederland af en werd deze gevolgd door een omvangrijke retouromigratie. Van de Spaanse immigranten die in de jaren 1964–1973 naar Nederland kwamen, was tien jaar later driekwart weer vertrokken, een aandeel dat twee keer zo groot is als dat voor Turken en Marokkanen (grafiek 2).

3. Immigratie van het aandeel Turken en Marokkanen naar leeftijdsgroep

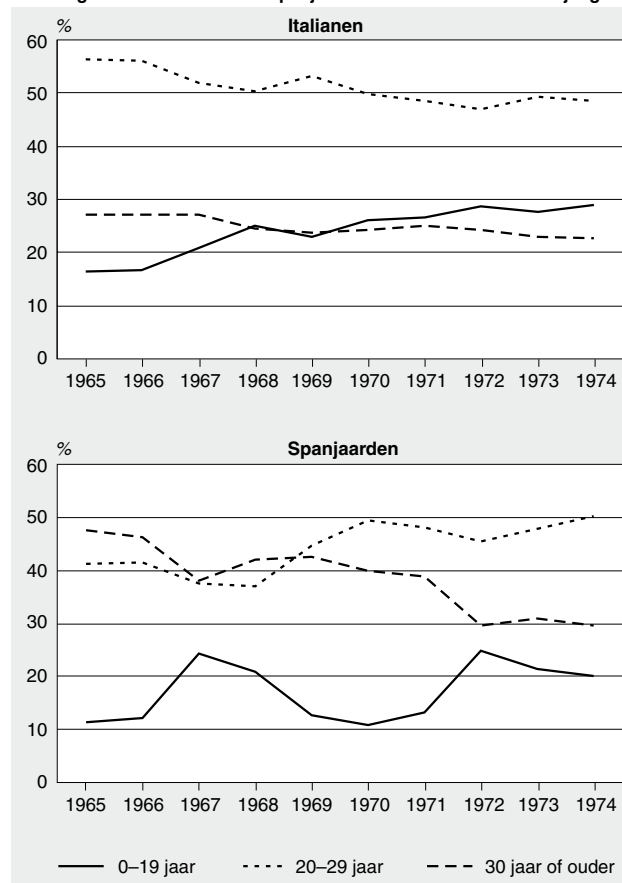


Onder Spanjaarden en Italianen is dan ook veel minder sprake geweest van gezinshereniging dan onder Turken en Marokkanen. Het aandeel vrouwen in de immigratie van Spanjaarden en Italianen nam wel iets toe, maar bleef in vergelijking met dat voor Turken en Marokkanen laag (grafiek 1). In tegenstelling tot Turken en Marokkanen blijkt bovendien dat het aandeel kinderen in de totale immigratie onder Spanjaarden vrijwel stabiel bleef op een niveau van ongeveer 15 procent, terwijl dit aandeel voor Italianen weliswaar steeg (tot 30 procent), maar veel minder dan onder Turken en Marokkanen (grafiek 4).

3. Polen: arbeidsmigratie voorbode van gezinshereniging?

Het aantal in Nederland woonachtige Polen, getalsmatig verreweg de belangrijkste groep onder de immigranten uit de nieuwe EU-lidstaten, is de laatste jaren fors toegenomen en bedroeg op 1 januari 2010 bijna 80 duizend, twee keer zoveel als op 1 januari 2004. De toetreding van Polen tot de EU in mei 2004 is een belangrijke factor in deze ontwikkeling. Van 1995 tot met 2003 kwamen er jaarlijks gemiddeld 1,5 duizend Polen naar Nederland. Sinds 2004 is dit aantal fors gestegen: van 5 duizend in 2004 naar gemiddeld bijna 14 duizend in de jaren 2008 en 2009. Daarnaast wonen er nog eens 15 duizend Bulgaren en 14 duizend Roemenen in Nederland. Het gaat hier om personen die zich hebben ingeschreven in de Gemeentelijke Basisadministratie (GBA) en dus de intentie hebben hier minimaal vier maanden te

4. Immigratie van het aandeel Spanjaarden en Italianen naar leeftijdsgroep

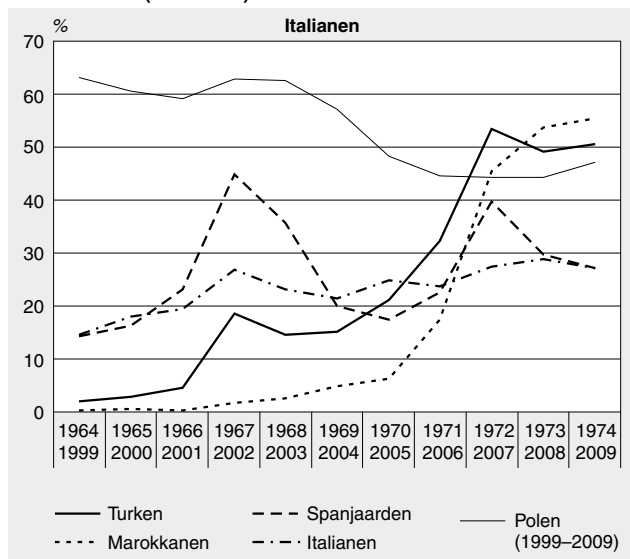


verblijven. Daarnaast werken er, volgens een schatting van Risbo (een onderzoeksinstituut verbonden aan de Erasmus Universiteit), nog eens 100 duizend MOE-landers (personen uit Midden- en Oost-Europese landen) in Nederland die niet in de GBA staan ingeschreven. Het merendeel van hen komt uit Polen, Bulgarije en Roemenië (Risbo, 2009).

De vraag die in de inleiding werd gesteld ("Gaaf het migratiegedrag van deze nieuwe arbeidsmigranten meer overeenkomsten vertonen met dat van de Turken en Marokkanen of dat van de Spanjaarden en Italianen die in de jaren zestig en zeventig naar Nederland kwamen?"), is lastig te beantwoorden. Wellicht is het ook nog te vroeg om daar harde uitspraken over te doen. Op grond van de samenstelling van de huidige groep immigranten uit Polen en hun retournemigratiegedrag kan echter al wel een indicatie worden gegeven.

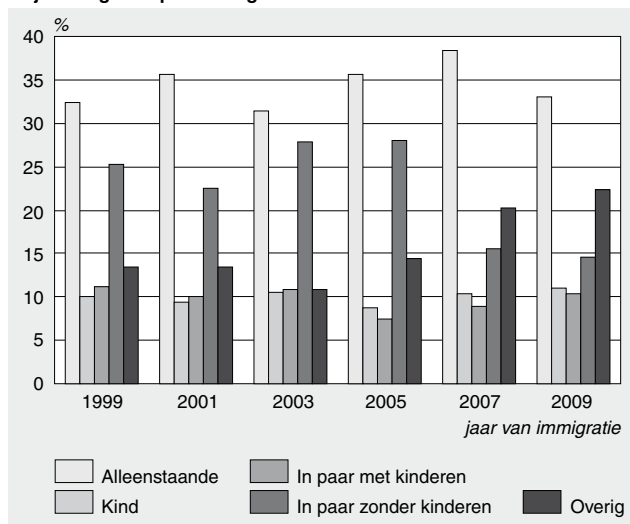
De Polen die in het vorige decennium naar Nederland zijn gekomen, laten een ander beeld zien dan de hiervoor besproken groepen (Turken/Marokkanen en Italianen/Spanjaarden). Vóór de toetreding tot de EU op 1 mei 2004 bestond 60 tot 65 procent van de Poolse immigranten uit vrouwen (grafiek 5). Dit waren voor een groot deel vrouwen die als 'Poolse bruiden' naar Nederland kwamen, dus in het kader van gezinsvorming. Na toetreding van Polen tot de EU veranderde het karakter van de immigratie enigszins. Het aandeel vrouwen in de immigratie begon te dalen en meer en meer mannen kwamen naar Nederland om er al dan niet tijdelijk te werken. Sinds 2005 bestaat een kleine meerderheid van de (geregistreerde) Poolse immigranten uit mannen.

5. Aandeel vrouwen in immigratie uit Mediterrane landen (1964–1974) en uit Polen (1999–2009)



De huishoudenspositie van Poolse immigranten blijkt tussen 1999 en 2004, het jaar van toetreding tot de EU, vrij stabiel te zijn geweest. Jaarlijks kwam ongeveer 30 procent als alleenstaande naar Nederland, een kwart maakte deel uit van een paar zonder kinderen, 10 procent van een paar met kinderen en nog eens 10 procent behoorde tot de categorie 'overig' (overwegend broers en zussen van de immigrant). Na de toetreding tot de EU is deze samenstelling licht gewijzigd. Er komen sindsdien iets meer alleenstaanden, maar vooral minder paren zonder kinderen en meer 'overigen' (grafiek 6).

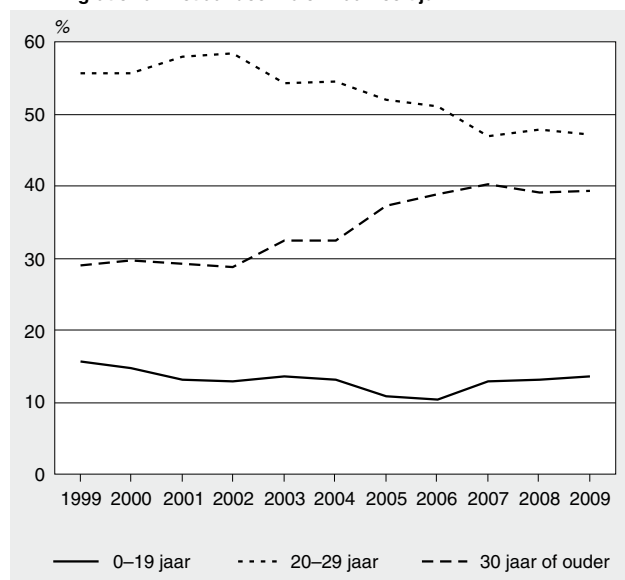
6. Immigratie van Polen naar huishoudenspositie op 1 januari van het jaar volgend op de immigratie¹⁾



¹⁾ Exclusief migranten die het jaar van migratie weer zijn geëmigreerd.

De leeftijdsverdeling van de Poolse immigranten wijkt duidelijk af van die van de Turken en Marokkanen destijds. De immigratie van Turkse en Marokkaanse kinderen begon in de tweede helft van de jaren zestig sterk toe te nemen (grafiek 3). Het aantal Poolse kinderen daalde de afgelopen tien jaar juist licht (grafiek 7).

7. Immigratie van het aandeel Polen naar leeftijd

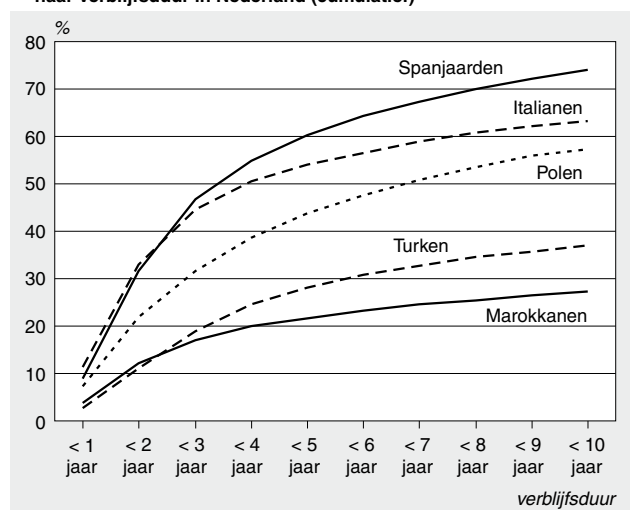


Wat betreft geslacht, leeftijd en huishoudenspositie wijken Poolse immigranten sterk af van Turkse en Marokkaanse immigranten uit de vorige eeuw: het aandeel Poolse vrouwen daalt en het aandeel kinderen in de immigratie is stabiel. Dit wijst er al op dat er, in ieder geval op dit moment, geen sprake is van grootschalige gezinshereniging onder Poolse (arbeids)migranten.

Ook het retourmigratiegedrag van Polen wijst hierop. Vooral nog lijkt het erop dat de mogelijkheden voor de Oost-Europese arbeidsmigranten om terug te keren naar het land van herkomst groter zijn dan voor de Turken en Marokkanen die in de jaren zestig en zeventig van de vorige eeuw naar Nederland kwamen. De economische situatie in Oost-Europa (met name Polen) is immers beter dan in Turkije en Marokko destijds en ontwikkelt zich nog steeds in positieve zin. Bovendien speelt het feit dat Polen lid is van de EU een belangrijke rol. Vanwege de vrije vestiging van EU-onderdanen in de Europese Unie verspelen Polen hun recht op vestiging in Nederland niet als ze terugkeren naar Nederland.

Het is dan ook te verwachten dat veel nieuwe arbeidsmigranten hier tijdelijk zullen verblijven en, evenals het merendeel van de Spanjaarden en Italianen destijds, na verloop van tijd zullen terugkeren. De eerste cijfers wijzen inderdaad in deze richting. Van de Poolse immigranten die in de jaren 2000–2009 arriveerden, zal naar verwachting bijna 60 procent binnen tien jaar na aankomst weer uit Nederland zijn vertrokken (uitgaande van de gemiddeld waargenomen vertrekpercentages naar verblijfsduur voor deze groep). Dit percentage is iets lager dan dat voor Spaanse en Italiaanse migranten uit de jaren zestig en zeventig met een vergelijkbare verblijfsduur in Nederland, maar beduidend hoger dan dat voor Turken en Marokkanen (grafiek 8). Het gaat hier overigens om de retourmigratie van Polen die zich hebben ingeschreven in de GBA. Daarnaast zijn er veel Polen die hier tijdelijk verblijven (korter dan vier maanden) en zich daarom ook niet hoeven in te schrijven. Bij medeneming van deze groep kortetermijn-migranten zou het aandeel Polen dat Nederland weer verlaat nog hoger uitkomen.

8. Retourimmigratie van immigranten uit mediterrane landen¹⁾ en Polen²⁾ naar verblijfsduur in Nederland (cumulatief)



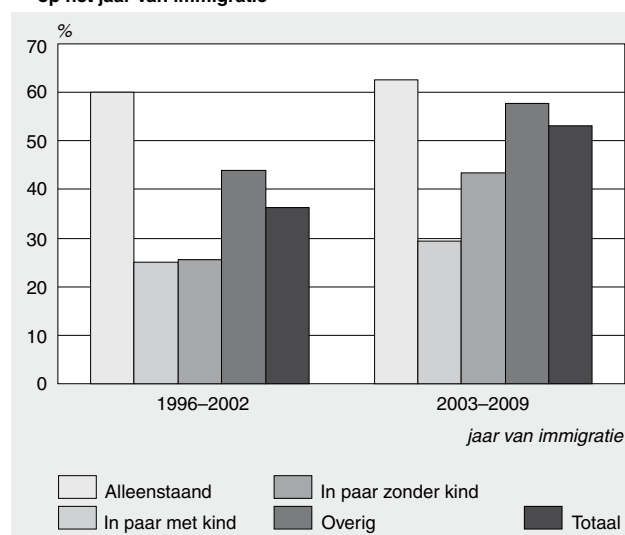
¹⁾ Geïmmigreerd in de periode 1964–1973.

²⁾ Geïmmigreerd in de periode 2000–2009.

Ook uit ander onderzoek blijkt dat veel Oost-Europese migranten zullen terugkeren naar het land van herkomst. Anders dan de titel van zijn artikel doet vermoeden ('Oost-Europese 'gastarbeiders' blijven in Nederland') stelt Gotlieb (2007) dat er overeenkomsten zijn tussen de huidige Oost-Europese immigranten en de Zuid-Europeanen (met name Italianen en Spanjaarden) die in de jaren zestig en zeventig van de vorige eeuw naar Nederland kwamen. Hij geeft tegelijkertijd aan dat er duidelijke verschillen zijn tussen de Oost-Europese immigranten van nu en de Turkse en Marokkaanse gastarbeiders uit de vorige eeuw. Voor de Turken en Marokkanen was terugkeer naar het eigen land veel onaantrekkelijker vanwege de slechte economische situatie in hun thuislanden. De economieën in veel Oost-Europese landen hebben zich daarentegen in positieve zin ontwikkeld. Ook het eerder genoemde onderzoek van Risbo (2009) wijst uit dat een grote groep immigranten uit Midden- en Oost-Europa de intentie heeft om zich tijdelijk in Nederland te vestigen. Uit dit onderzoek komt onder meer naar voren dat bijna de helft van de Poolse migranten korter dan vijf jaar in Nederland wil blijven werken, terwijl 15 procent aangeeft hier permanent te willen blijven.

Het retourmigratiegedrag van Polen laat grote verschillen zien naar periode van aankomst en huishoudenspositie. *Grafiek 9* toont het retourmigratiegedrag voor twee immigratiecohorten (1996–2002 en 2003–2009), onderscheiden naar huishoudenspositie op 1 januari van het jaar volgend op de immigratie. Immigrant uit het recente cohort 2003–2009 zijn veel meer geneigd terug te keren dan immigranten die in 1996–2002 naar Nederland kwamen. Van de Poolse immigranten in de periode 2003–2009 zal ruim de helft na maximaal zeven jaar weer zijn teruggekeerd. Van de immigranten uit 1996–2002 was dit 35 procent. Dit zou te maken kunnen hebben met de naar verhouding gunstige economische situatie in Nederland waarin immigranten in 1996–2002 terecht kwamen, waardoor het voor hen aantrekkelijk en mogelijk was om in Nederland te blijven werken. Bovendien speelt het EU-lidmaatschap van Polen sinds mei 2004 een rol: de vrije vestiging voor EU-burgers in Nederland maakt het voor Polen eenvoudiger om tussen beide landen te reizen.

9. Retourimmigratie van Polen binnen 7 jaar na jaar van immigratie naar huishoudenspositie op 1 januari van het jaar volgend op het jaar van immigratie



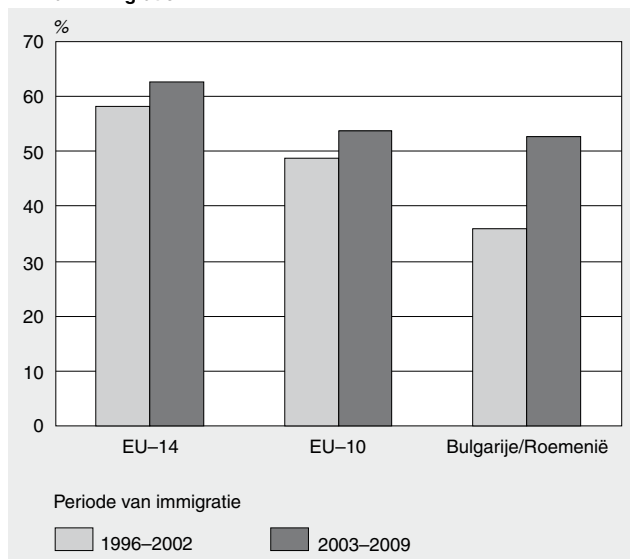
Grafiek 9 laat verder zien dat alleenstaanden en 'overigen' veel vaker geneigd zijn terug te keren dan paren, vooral als er kinderen bij betrokken zijn. Zo was iets meer dan 60 procent van de alleenstaande immigranten uit beide onderzochte cohorten binnen zeven jaar weer teruggekeerd. Van de paren met kinderen was dit slechts 30 procent.

Overigens keert de overgrote meerderheid van de retourmigranten inderdaad terug naar Polen. Van de Poolse immigranten die Nederland in de periode 2003–2009 weer verlieten, en van wie het bestemmingsland bekend was, keerde 90 procent terug naar hun geboorteland. Ongeveer 5 procent vertrok naar Duitsland, kleinere aantallen gingen naar België en het Verenigd Koninkrijk. Van een grootscheeps 'doormigreren' binnen de EU is dan ook, althans voor de Polen in deze periode, geen sprake geweest.

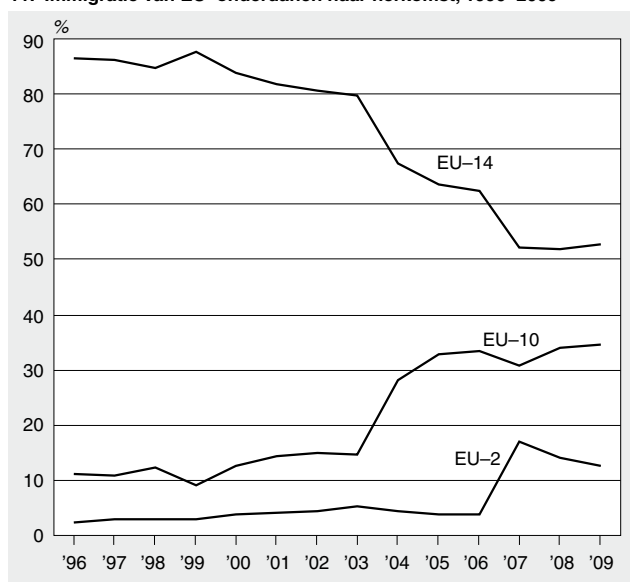
4. EU-landen vergeleken

Zijn de hoge percentages retourmigratie een typisch Pools / Oost-Europees verschijnsel, of doet dit zich ook bij de andere EU-onderdanen voor? Om deze vraag te kunnen beantwoorden wordt in deze paragraaf het retourmigratiegedrag van EU-onderdanen vergeleken, waarbij onderscheid wordt gemaakt naar periode van vestiging in Nederland (1996–2002 en 2003–2009) en herkomst van de immigranten (oude en nieuwe lidstaten). Uit *grafiek 10* blijkt dat het percentage retourmigratie niet alleen voor de tien nieuwe lidstaten (wat betreft aantal immigranten voor ruim 80 procent bepaald door Polen) en voor Bulgarije en Roemenië hoog is, maar ook voor de oude lidstaten. Voor deze landen lag het percentage retourmigratie in de periode 2003–2009 met 63 zelfs circa 10 procentpunten hoger dan dat voor de EU-10, de tien landen die in mei 2004 toetraden tot de EU. Dit gegeven is van belang omdat nog steeds ruim de helft van de EU-onderdanen uit de oude lidstaten afkomstig is. Hoewel dit aandeel na de toetreding van nieuwe lidstaten in 2004 en 2007 aanzienlijk is afgenomen, is het sinds 2007 stabiel op een niveau van iets boven de 50 procent (*grafiek 11*).

10. Retourimmigratie van EU-onderdanen binnen 7 jaar na jaar van immigratie



11. Immigratie van EU-onderdanen naar herkomst, 1996-2009



5. Samenvatting en conclusies

In dit artikel is een beeld geschetst van de immigratie en retourmigratie van enerzijds de 'gastarbeiders' uit de Midderrane landen die in de jaren zestig en zeventig van de

vorige eeuw naar Nederland kwamen en anderzijds de nieuwe arbeidsmigranten uit Midden- en Oost-Europese landen die zich in het eerste decennium van deze eeuw in Nederland hebben gevestigd. Samenvattend zijn op grond van de beschikbare data de volgende bevindingen gedaan:

- De samenstelling van de groep immigranten uit Midderrane landen die in de vorige eeuw naar Nederland kwam, is duidelijk anders dan die van de huidige groep immigranten uit Midden- en Oost-Europa;
- De arbeiders uit Turkije en Marokko genereerden op termijn een andere groep immigranten, de gezinsherenigers. Een stijgend aandeel vrouwen en kinderen in de immigratiestromen maakt dit zichtbaar. Dit patroon is (vooralsnog) niet zichtbaar bij de huidige immigranten uit Midden- en Oost-Europa;
- De percentages retourmigratie van de huidige groep Midden- en Oost-Europese immigranten zijn veel hoger dan die van Turken en Marokkanen destijds en komen dicht in de buurt van die van de Italianen en Spanjaarden die in meerderheid terugkeerden naar het herkomstland;
- De hoogste percentages retourmigratie gelden voor die typen migranten die wat betreft hun aantal het meeste gewicht in de schaal leggen, te weten alleenstaanden en 'overigen';
- Hoge percentages retourmigratie gelden verder voor de EU-landen waarvandaan de meeste immigranten komen: de oude lidstaten van de EU.

Op grond van bovenstaande bevindingen kunnen de volgende conclusies worden getrokken:

- Van een nieuwe fase van gezinshereniging uit Midden- en Oost-Europese landen is (vooralsnog) geen sprake;
- Gezien de hoge percentages retourmigratie, in het bijzonder onder alleenstaanden en 'overigen', mag worden verwacht dat een groot aantal immigranten uit de (oude en nieuwe) EU-lidstaten op termijn eveneens tot een hoog aantal emigranten zal leiden.

Literatuur

Gottlieb, S., 2007, Oost-Europese 'gastarbeiders' blijven in Nederland. (www.wereldomroep.nl, 21 september 2007).

Risbo, 2009, Arbeidsmigranten uit Midden- en Oost-Europa. Een profielschets van recente arbeidsmigranten uit de MOE-landen. Risbo, Rotterdam.

Mannen en vrouwen in Nederland

Elma Wobma ¹⁾

Ondanks de voortdurend veranderende samenstelling van de Nederlandse bevolking en huishoudens zijn vrouwen in de hoogste leeftijdsgroepen nog steeds fors oververtegenwoordigd. Voorts maken vrouwen vaker dan mannen deel uit van een eenoudergezin en wonen ze op hogere leeftijden vaker alleen. Dit artikel geeft een overzicht van de belangrijkste demografische ontwikkelingen in de afgelopen jaren, waarbij de nadruk ligt op de verschillen tussen mannen en vrouwen.

1. Bevolkingssamenstelling

Op 1 januari 2010 woonden er in ons land 16,6 miljoen mensen, 0,7 miljoen meer dan een decennium eerder (staat 1). Deze bevolkingsgroei was de afgelopen twee jaar sterker dan in de voorgaande jaren. Daarbij speelden zowel migratie als natuurlijke aanwas een rol. Na een bevolkingsgroei van ruim 81 duizend in 2008 kreeg Nederland er een jaar later per saldo 92 duizend inwoners bij. Sinds 2002 is de bevolkingsgroei niet meer zo sterk geweest. Dit komt voor een groot deel door de omslag, in 2008, van een negatief naar een positief migratiesaldo: sinds dat jaar komen er meer mensen naar Nederland dan er vertrekken. In 2009 was het migratiesaldo opgelopen tot 36,5 duizend. Naast het positieve saldo van vestiging en vertrek heeft ook het saldo van geboorte en sterfte bijgedragen aan de bevol-

kingsgroei. In 2009 werden 185 duizend kinderen geboren en zijn 134 duizend mensen overleden. Ondanks de daling van het aantal vrouwen in de vruchtbare leeftijd is het aantal geboorten de afgelopen twee jaar toegenomen. Sinds het begin van deze eeuw is het jaarlijks aantal sterfgevallen ongeveer gelijk gebleven, terwijl het aantal ouderen in de bevolking beduidend steeg. Een snelle daling van de sterfterisico's speelde hierbij een belangrijke rol (Van Duin en Garssen, 2011).

De samenstelling van de bevolking naar leeftijd en geslacht is de afgelopen jaren veranderd, en deze verandering zal zich de komende decennia nog versterkt doorzetten. De belangrijkste ontwikkeling is de toename van het aantal ouderen in Nederland. Tussen 2000 en 2010 is het aantal mensen van 65 jaar of ouder aanzienlijk gestegen. Dit geldt vooral voor de mannen: ten opzichte van tien jaar geleden zijn er nu 22 procent meer mannen in de leeftijdsgroep 65–79 jaar en 44 procent meer mannelijke 80-plussers. Bij de vrouwen was de groei minder spectaculair: het aantal 65–79-jarige vrouwen nam met 8 procent toe en het aantal vrouwelijke 80-plussers met 23 procent. Dat het aantal oudere mannen relatief sterker is gegroeid, komt doordat de levensverwachting van mannen de afgelopen jaren meer is toegenomen dan die van vrouwen (Garssen en Van der Togt, 2008). Vrouwen worden echter nog steeds ouder dan mannen: momenteel is twee derde van alle 80-plussers vrouw. In de groep 65–79-jarigen zijn vrouwen met 53 procent echter nog maar in geringe mate oververtegenwoordigd.

Ook de potentiële beroepsbevolking (15–64-jarigen) is verouderd. In 2000 werd 47 procent van deze groep gevormd door 25–44-jarigen, en 36 procent door 45–64-jarigen. Begin 2010 was het aandeel 25–44-jarigen gedaald tot 40 procent en dat van de 45–64-jarigen gestegen tot 42 procent.

¹⁾ Dit artikel is een bewerking van Wobma, E. en W. Portegijs, 2011, Bevolking. In: [Merens, A., M. van den Brakel, M. Hartgers, B. Hermans (red.)] Emancipatiemonitor 2010 SCP/CBS Den Haag.

Staat 1
Bevolking naar geslacht en leeftijd op 1 januari

	1990	1995	2000	2008	2009	2010	2015 ¹⁾	2025 ¹⁾
<i>x 1 000</i>								
Mannen								
0–14 jaar	1 387	1 451	1 506	1 502	1 496	1 490	1 456	1 425
15–24 jaar	1 210	1 052	958	1 008	1 021	1 031	1 054	1 028
25–44 jaar	2 465	2 543	2 550	2 310	2 279	2 251	2 140	2 155
45–64 jaar	1 536	1 766	1 952	2 254	2 289	2 322	2 383	2 284
65–79 jaar	628	671	728	837	862	890	1 093	1 368
80 jaar of ouder	132	144	151	202	210	218	266	396
Totaal	7 358	7 627	7 846	8 112	8 156	8 203	8 392	8 656
Vrouwen								
0–14 jaar	1 327	1 387	1 439	1 434	1 427	1 423	1 390	1 359
15–24 jaar	1 161	1 015	925	974	987	997	1 017	995
25–44 jaar	2 359	2 439	2 470	2 283	2 253	2 226	2 127	2 140
45–64 jaar	1 541	1 737	1 911	2 226	2 262	2 296	2 368	2 303
65–79 jaar	850	886	924	962	978	1 000	1 177	1 455
80 jaar of ouder	296	332	349	414	421	430	470	579
Totaal	7 534	7 797	8 018	8 293	8 329	8 372	8 549	8 832

¹⁾ CBS Bevolkingsprognose 2010–2060.

Staat 2
Bevolking naar geslacht, herkomst en generatie, 1 januari 2010

Herkomstgroep	Eerste generatie	Tweede generatie	Totaal
<i>x 1 000</i>			
Mannen			
Autochtoon			6 547
Westers	290	429	718
Niet-westers waarvan	528	410	938
Marokko	88	92	180
Turkije	101	97	198
Suriname	83	80	163
Antillen/Aruba	40	29	69
Overig niet-westers	216	112	328
Totaal	818	838	8 203
Vrouwen			
Autochtoon			6 668
Westers	355	428	783
Niet-westers waarvan	527	393	920
Marokko	79	90	169
Turkije	95	91	186
Suriname	102	78	179
Antillen/Aruba	41	28	70
Overig niet-westers	210	107	317
Totaal	881	822	8 372

In 2011 bereikt de eerste lichting babyboomers uit 1946 de pensioengerechtigde leeftijd. Vanaf dat jaar gaat het aantal ouderen nog sterker toenemen dan het de laatste jaren al deed. Ook nemen de sterfterisico's op hogere leeftijden naar verwachting verder af. Het aantal oudere mannen stijgt nog sterker dan het aantal oudere vrouwen. Wederom spelen de ontwikkelingen in de levensverwachting hierbij een rol: het verschil tussen mannen en vrouwen zal nog verder afnemen (Van der Meulen et al., 2009). In 2025 zullen er naar verwachting 396 duizend mannen van 80 jaar of ouder zijn, ruim driekwart meer dan nu. Het aantal vrouwen in die leeftijdsgroep zal dan met 579 duizend ruim 30 procent hoger zijn dan in 2010. De oververtegenwoordiging van vrouwen ten opzichte van mannen onder de 80-plussers zal dan zijn gedaald naar 59 procent.

In 2009 was de levensverwachting van pasgeboren meisjes 82,7 jaar, 4,2 jaar hoger dan die van jongens. Sinds 1980 is het verschil in levensverwachting tussen de seksen kleiner geworden. Mannen boekten vanaf 1980 een winst van 6,1 jaar, vrouwen werden gemiddeld 3,5 jaar ouder. Vooral sinds 2002 is bij mannen sprake van een gunstige ontwikkeling (Garssen en Van der Togt 2008). Een belangrijke verklaring voor het afgenomen verschil in levensverwachting tussen mannen en vrouwen ligt in het rookgedrag en de daaraan gerelateerde sterfte: in de afgelopen decennia zijn mannen minder en vrouwen meer gaan roken. Het aandeel rokende mannen daalde van 90 procent in de jaren vijftig naar 31 procent in 2007. Het aandeel rokende vrouwen steeg van 29 naar 40 procent tussen 1958 en 1970, en daalde daarna weer naar 25 procent in 2007.

Hoewel vrouwen meer levensjaren mogen verwachten dan mannen, brengen ze relatief meer jaren door in minder goede gezondheid. De levensverwachting in als goed ervaren gezondheid stagneert bij vrouwen sinds de jaren tachtig,

terwijl deze bij mannen even sterk is toegenomen als de totale levensverwachting (Bruggink et al., 2009).

2. Herkomstgroepen

Niet-westerse vrouwen vormen een belangrijke doelgroep voor beleid. Momenteel behoort één op de vijf inwoners van Nederland tot de allochtone bevolking: ten minste één van hun ouders is in het buitenland geboren (*staat 2*). De helft van hen is in Nederland geboren en wordt daarmee tot de tweede generatie gerekend. Het aantal personen van niet-westerse herkomst is de afgelopen tien jaar sterker toegenomen dan het aantal autochtonen of westerse allochtonen. Het aandeel niet-westerse allochtonen in de totale bevolking is de afgelopen tien jaar dan ook gestegen, van 9 naar 11 procent. Het aandeel westerse allochtonen bleef met circa 9 procent vrijwel gelijk.

Van de 1,9 miljoen niet-westerse allochtonen behoort twee derde tot een van de vier 'klassieke' herkomstgroepen. De grootste groep is van Turkse herkomst, met 384 duizend personen. Daarna volgen Marokko met 349 duizend en Suriname met 342 duizend personen. Een kleiner aantal van 138 duizend is afkomstig van de Nederlandse Antillen of Aruba.

Bijna de helft van de Turkse en iets meer dan de helft van de Marokkaanse herkomstgroep is inmiddels van de tweede generatie. Mede hierdoor zijn deze herkomstgroepen relatief jong. De gemiddelde leeftijd van de groep van Marokkaanse herkomst is 27,1 jaar, die van de Turkse herkomstgroep 29,1 jaar. Dit is aanzienlijk jonger dan het gemiddelde van 40,9 jaar bij autochtonen. Ook de Antilliaanse herkomstgroep is met 29,4 jaar jong. De Surinaamse herkomstgroep is met 33,7 jaar de oudste van de vier klassieke herkomstgroepen. Onder de 65-plussers bevinden zich nog relatief weinig niet-westerse allochtonen: momenteel is dat nog geen 3 procent. Over tien jaar zal dit aandeel zijn verdubbeld, en ook in de decennia daarna zal de niet-westerse bevolking verder vergrijzen. In 2050 zal 17,5 procent van hen 65 jaar of ouder zijn, waarmee de vergrijzing dan vergelijkbaar is met die van de huidige autochtone bevolking (Garssen en Van Duin, 2009).

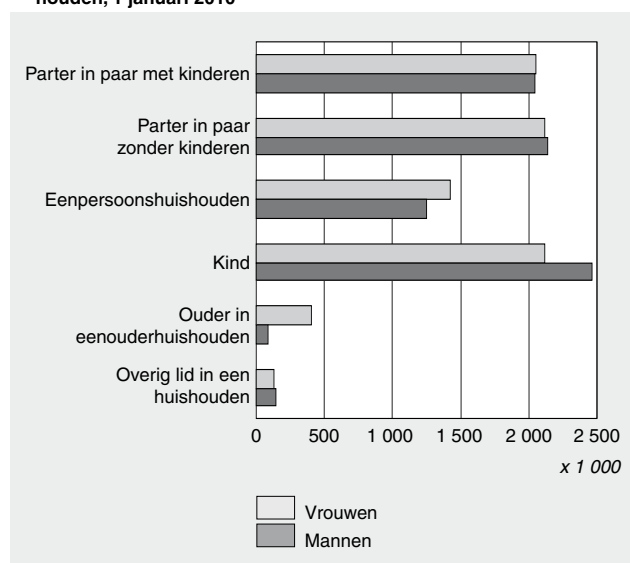
Allochtonen zijn jonger dan autochtonen en zullen dus in de toekomst een steeds groter deel van de potentiële beroepsbevolking uitmaken. In 2050 zal volgens de CBS-bevolkingsprognose 21 procent van de 15–64-jarigen van niet-westerse en 13 procent van westerse herkomst zijn. Nu zijn deze aandelen nog respectievelijk 12 en 10 procent.

3. Huishoudens en relaties

Ondanks de groei van het aantal alleenstaanden maken de meeste mensen nog steeds deel uit van een gezin. Iets meer dan de helft van de bevolking behoort tot een gezin met kinderen, als ouder of als kind. Een kwart van de mensen vormt een huishouden dat bestaat uit een paar zonder kinderen. Op 1 januari 2010 woonde een op de vijf twintig-plussers alleen.

In de verdeling van de bevolking over de verschillende huishoudentypen (*grafiek 1*) vallen enkele verschillen tussen mannen en vrouwen op: het meest in het oog springt het feit dat meer mannen dan vrouwen 'thuiswonend kind' zijn. Dit komt doordat meisjes gemiddeld jonger zijn als ze uit huis gaan dan jongens. Verder valt op dat meer vrouwen dan mannen deel uitmaken van een eenoudergezin. Dit komt voor een deel doordat kinderen na een echtscheiding veel vaker bij de moeder dan bij de vader blijven wonen. Ten slotte zijn er meer alleenwonende vrouwen dan mannen. Dit komt vooral doordat meer vrouwen dan mannen alleen blijven na het overlijden van hun partner. Vrouwen hebben immers een hogere levensverwachting.

1. Personen in particuliere huishoudens naar positie in het huishouden, 1 januari 2010



Op 1 januari 2010 telde Nederland 7,4 miljoen particuliere huishoudens, 585 duizend meer dan in 2000. Het aantal huishoudens is de afgelopen jaren relatief veel sterker toegenomen dan het aantal personen. Dit komt vooral doordat er steeds meer eenpersoonshuishoudens zijn bijgekomen. Een gemiddeld huishouden in Nederland telt nu 2,24 personen; in 2000 waren het er nog 2,33. Deze ontwikkeling zal de komende decennia nog doorzetten. In 2050 zijn er naar verwachting 8,2 miljoen huishoudens in Nederland, waarvan 44 procent uit één persoon bestaat. Nu is dit aandeel nog 36 procent. De gemiddelde huishoudensgrootte is dan naar verwachting 2,06 personen.

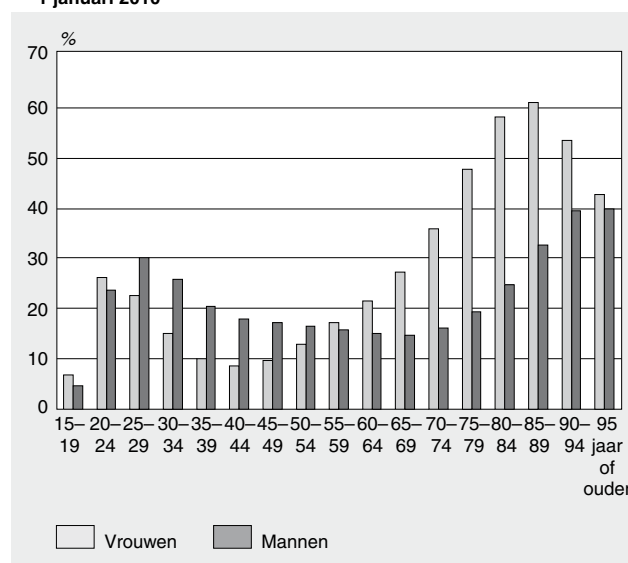
Een belangrijke verklaring voor de groei van het aantal eenpersoonshuishoudens is de veranderende leeftijdsamenstelling van de bevolking: er komen meer 65-plussers die relatief vaak alleenwonen, bijvoorbeeld na het overlijden van hun partner. Daarnaast is er ook bij de jongere leeftijdsgroepen een verdere toename van het aantal eenpersoonshuishoudens te verwachten. Mensen wonen vaker een tijdje alleen, onder meer na verbreking van een samenwoonrelatie of huwelijk (Van Duin en Loozen, 2009).

Het aantal alleenstaanden ouder dan 40 jaar is het afgelopen decennium fors toegenomen, vooral bij mannen. Voor een groot deel komt dit door de groei van de bevolking in deze leeftijdsgroep. Bij vrouwen is het aandeel alleenstaanden

van 40 jaar of ouder tussen 2000 en 2010 gelijk gebleven (23 procent). Bij mannen is het aandeel alleenstaanden in deze periode toegenomen: van 14 naar 17 procent, vooral door de toegenomen levensverwachting.

Per leeftijdsgroep lopen de aandelen alleenstaanden sterk uiteen en zijn er grote verschillen tussen de seksen te zien (*grafiek 2*). Tussen de 30 en 50 jaar is het aandeel alleenwonende mannen veel hoger dan dat van vrouwen; boven de 60 is dit andersom en is het aandeel alleenwonende vrouwen juist hoog. Zo is momenteel in de leeftijdsklasse van 35–39 jaar een op de tien vrouwen en twee op de tien mannen alleenstaand. Van de 75–89-jarigen wonen bijna zes op de tien vrouwen en twee op de tien mannen alleen.

2. Aandeel vrouwen en mannen dat alleen woont per leeftijdsgroep, 1 januari 2010



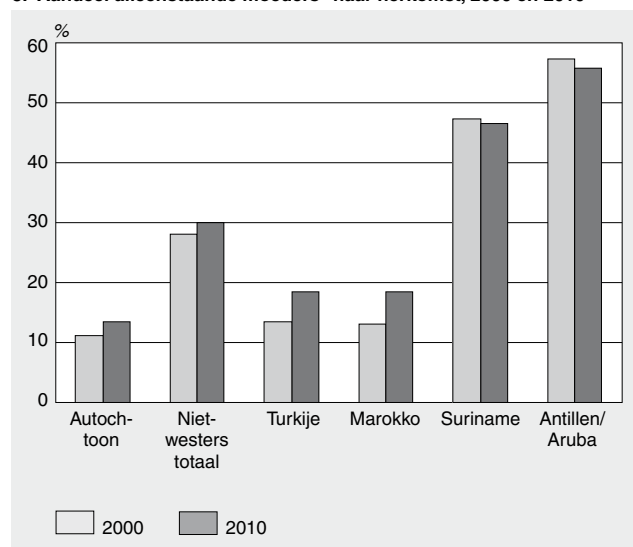
Begin 2010 waren er 486 duizend eenoudergezinnen in Nederland, een kwart meer dan tien jaar eerder. Het aandeel eenoudergezinnen in het (toegenomen) totaal aantal huishoudens is met 6 procent gelijk gebleven. Van de huishoudens met thuiswonende kinderen – ongeacht de leeftijd van de kinderen – is bijna een op de vijf een eenoudergezin; tien jaar geleden was dat nog een op de zeven. De meeste alleenstaande ouders zijn vrouwen, die na een scheiding veelal de kinderen toegewezen krijgen. Wel is het aandeel eenoudergezinnen waar een man aan het hoofd staat enigszins toegenomen, van 15 procent van het totaal aantal eenouderhuishoudens in 2000 tot 17 procent in 2010. In de meeste gevallen woont een alleenstaande moeder of vader samen met één kind: dat is het geval in zes op de tien eenoudergezinnen. In één op de tien gezinnen wonen drie of meer kinderen met één ouder.

Het jaarlijks aantal echtscheidingen in Nederland is sinds 2003 vrij stabiel. Wel zijn er bij steeds meer echtscheidingen kinderen betrokken, waardoor de kans op het ontstaan van een eenoudergezin is toegenomen (Van Agtmaal-Wobma en De Graaf, 2009).

Van alle autochtone moeders met thuiswonende kinderen is 14 procent alleenstaand (*grafiek 3*). Onder vrouwen van niet-westerse herkomst ligt dit aandeel met 30 procent aanzienlijk hoger. Wel zijn er verschillen tussen de herkomstgroepen. Zo is ruim de helft van de Antilliaanse en bijna de

helft van de Surinaamse moeders alleenstaand. In deze aandelen is de afgelopen jaren weinig verandering gekomen. Daarentegen is het percentage alleenstaande moeders in de Turkse en Marokkaanse herkomstgroepen toegenomen. Tien jaar geleden was dit percentage nog vergelijkbaar met dat voor autochtone vrouwen, begin 2010 was het met 19 procent duidelijk hoger. Dit komt voor een deel doordat er nu meer moeders van de tweede generatie zijn, waarbij het aandeel alleenstaande ouders hoger is dan bij de eerste generatie. In de eerste generatie zijn er nu meer oudere vrouwen met een thuiswonend kind.

3. Aandeel alleenstaande moeders¹⁾ naar herkomst, 2000 en 2010



¹⁾ Als percentage van alle moeders met thuiswonende kinderen.

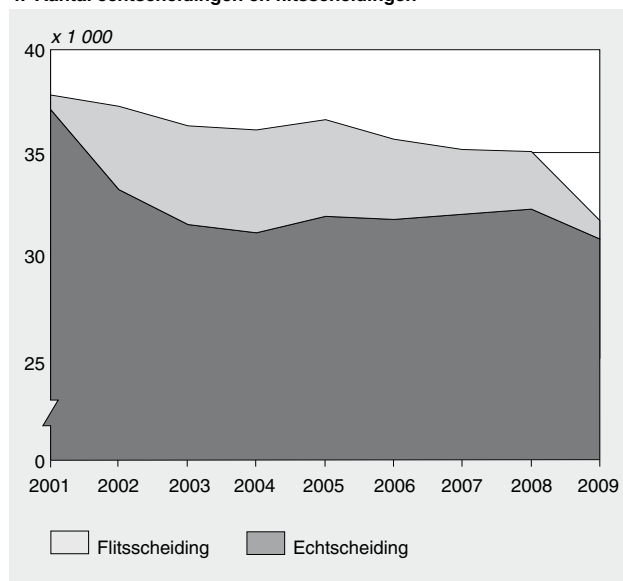
Van alle samenwonende paren zonder thuiswonende kinderen was op 1 januari 2010 de helft niet gehuwd. Bij paren met thuiswonende kinderen lag dit aandeel met 15 procent veel lager, omdat de komst van een kind vaak aanleiding vormt om te trouwen. Deze stap wordt echter steeds minder vanzelfsprekend: tien jaar geleden was nog maar 9 procent van de paren met kinderen niet gehuwd. Sinds 2008 wordt meer dan de helft van de eerste kinderen bij ongehuwde ouders geboren, in 2000 was dat nog een derde. Daarnaast is ook het aandeel volgende kinderen dat bij niet-gehuwden wordt geboren sterk toegenomen.

Buiten het huwelijk geboren kinderen komen het vaakst voor bij jonge moeders. In 2009 waren negen op de tien moeders die voor hun 20e hun eerste kind kregen, niet gehuwd. Begin jaren negentig waren dat er vier op de tien. Bij vrouwen die pas na hun 35e voor het eerst moeder worden, is ruim de helft niet gehuwd (De Graaf, 2008). Ongehuwd samenwonenden zien steeds vaker geen reden om te trouwen. In 2008 gaven zes op de zeven samenwonenden ouder dan 35 jaar aan dat ze niet van plan waren om te gaan trouwen. Ongeacht hun leeftijd vindt twee derde van de mannen dat een huwelijk niets aan de relatie toevoegt. Vrouwen tot 35 jaar geven dit vaker dan 35-plussers als reden om niet te trouwen. Jongere vrouwen noemen verder als belangrijke reden dat hun partner niets in een huwelijk ziet (Loozen en Nicolaas 2009).

De laatste jaren schommelt het aantal huwelijksluitingen rond de 72 duizend per jaar. Na een kleine opleving in het aantal huwelijksluitingen tot ruim 75 duizend in 2008 is in 2009 het aantal op ruim 73 duizend blijven steken. Hoewel het huwelijk daarmee nog niet uit de gratie is, daalt het aantal vrouwen dat gehuwd is (geweest) met de generaties. Van de vrouwen die eind jaren veertig zijn geboren is bijna 95 procent (ooit) getrouwd, van de mannen uit dit geboortecohort een iets lager aandeel. In de latere generaties is dit aandeel aanzienlijk lager. Zo is van de vrouwen geboren in de jaren zestig iets minder dan driekwart (ooit) getrouwd. Onder jongeren is het huwelijk niettemin nog steeds in trek: hoewel er nog maar weinigen getrouwd zijn, denkt bijna 80 procent van de vrouwen en 70 procent van de mannen uiteindelijk te zullen trouwen (Loozen en Nicolaas, 2009).

Jaarlijks gaat ongeveer één procent van de circa 3,5 miljoen echtparen in Nederland uit elkaar. In 2009 eindigden bijna 31 duizend huwelijken in een echtscheiding, ongeveer duizend minder dan in de jaren ervoor. Vooral in het begin van deze eeuw is het aantal echtscheidingen snel afgenomen. Deze daling werd vrijwel volledig gecompenseerd door de flitsscheidingen die tussen april 2001 en maart 2009 een belangrijk alternatief voor echtscheiding werden (grafiek 4). In deze periode bood de wet aan gehuwde paren de mogelijkheid om hun huwelijk om te zetten in een geregistreerd partnerschap, dat vervolgens zonder tussenkomst van de rechter kon worden beëindigd. Van deze mogelijkheid hebben tussen 2001 en 2009 in totaal ruim 30 duizend echtparen gebruik gemaakt.

4. Aantal echtscheidingen en flitsscheidingen



Op 1 maart 2009 is de mogelijkheid om een huwelijk om te zetten in een partnerschap weer afgeschaft met de Wet bevordering voortgezet ouderschap en zorgvuldige scheiding. Huwelijken zonder minderjarige kinderen die vóór die datum zijn omgezet, kunnen nog wel zonder rechter worden beëindigd.

Bij flitsscheidingen waren relatief minder kinderen in het spel dan bij echtscheidingen. Zo had ruim de helft van de

vrouwen die in 2008 hun relatie met een flitscheiding beëindigden, een of meer thuiswonende kinderen. Van de vrouwen die dat door middel van een echtscheiding deden, had 70 procent kinderen. In 2008 maakten ruim 2,5 duizend thuiswonende kinderen een flitscheiding mee, en 42 duizend een echtscheiding (Van Huis en Loozen, 2009).

Voor het totale beeld van relatieontbindingen worden naast echt- en flitscheidingen ook de verbreking van ongehuwde samenwonenrelaties steeds belangrijker. Niet alleen is het aantal ongehuwd samenwonenden toegenomen, ook is de kans dat een dergelijke relatie strandt groter dan de kans op echtscheiding. Zo is 3 procent van het aantal huwelijken dat in de eerste helft van de jaren negentig werd gesloten binnen vier jaar gestrand. Bij de samenwonenrelaties uit die periode was dat 20 procent (Wobma en De Graaf, 2009).

Vier jaar na een echtscheiding woont de helft van de gescheiden mannen opnieuw samen. Vrouwen zijn dan nog beduidend vaker alleenstaand. Van de vrouwen die tussen 2000 en 2004 zijn gescheiden, woonde een derde binnen vier jaar opnieuw samen. Ook de animo om in de toekomst weer te gaan samenwonen is onder vrouwen kleiner dan onder mannen (Wobma en De Graaf, 2009). Vier op de tien vrouwen verwachten alleen te blijven wonen. Vrouwen willen vaker een latrelatie of geven er de voorkeur aan voorlopig geen relatie aan te gaan. Daarentegen wensen vrijwel alle mannen een nieuwe samenwonenrelatie, al dan niet gehuwd. Deze verschillen hangen deels samen met het eerder genoemde feit dat kinderen na een echtscheiding vaak bij de moeder blijven wonen. Dat verkleint de kans op het vinden van een nieuwe partner. Bovendien stellen vrouwen het samenwonen vaak uit tot de kinderen uit huis zijn. Bij het verbreken van een ongehuwde samenwonenrelatie is er geen verschil zichtbaar tussen mannen en vrouwen in de kans om opnieuw met een partner te gaan samenwonen. Dit komt doordat er minder vaak kinderen bij een dergelijke relatieontbinding betrokken zijn en ongehuwd samenwonende personen gemiddeld jonger zijn dan gehuwden (Wobma, 2010).

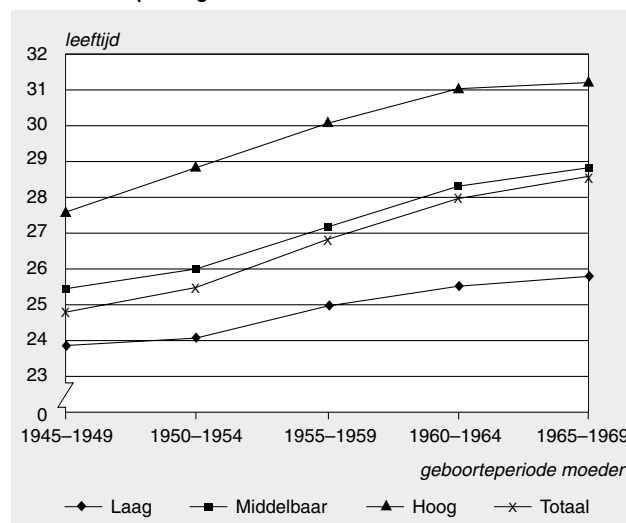
4. Kinderen krijgen

In 2009 werden in Nederland bijna 185 duizend kinderen geboren. Dat waren er evenveel als in 2008, toen na een

aantal jaren van daling het geboortecijfer weer toenam. In het begin van deze eeuw werden er jaarlijks nog meer dan 200 duizend kinderen geboren. Sindsdien is het aantal vrouwen tussen 20 en 35 jaar, de periode waarin de meeste vrouwen kinderen krijgen, echter afgenomen. Desondanks worden er tegenwoordig weer wat meer kinderen geboren. Het totaal leeftijdsspecifiek vruchtbaarheidscijfer – de TFR, bij benadering het gemiddeld kindertal per vrouw – is gestegen. In 2008 en 2009 was dat met 1,77 en 1,79 iets hoger dan in de jaren ervoor. Vrouwen hebben het krijgen van kinderen in de loop der tijd steeds verder uitgesteld. Dit uitstel lijkt nu wel een grens te hebben bereikt: de gemiddelde leeftijd waarop vrouwen hun eerste kind krijgen, ligt al enkele jaren op 29,4 jaar (*staat 3*).

Het uitstel van moederschap heeft vooral plaatsgevonden bij vrouwen met een hoger opleidingsniveau. De generatie hoogopgeleide vrouwen geboren tussen 1945 en 1949 werd op gemiddeld 27,6-jarige leeftijd moeder, de generatie 1960–1964 pas op 31,0-jarige leeftijd. Dit is 5,5 jaar later dan de laagopgeleide vrouwen van deze generatie. Zij waren gemiddeld 25,5 jaar oud toen hun eerste kind werd geboren, 1,7 jaar ouder dan de laagopgeleiden van de generatie uit de tweede helft van de jaren veertig (*grafiek 5*). Voor bijna een op de vijf hoger opgeleide vrouwen was carrière of het opdoen van werkervaring een belangrijke reden

5. Gemiddelde leeftijd van de moeder bij de geboorte van haar eerste kind naar opleidingsniveau



Bron: Van Agtmaal-Wobma en Van Huis, 2008.

Staat 3
Kindertal van vrouwen naar geboorteperiode vrouw, waarnemingen en prognose ¹⁾

Geboorteperiode vrouw	Gemiddeld kindertal per vrouw	Vrouwen met				Leeftijd vrouw bij geboorte 1e kind
		0 kinderen	1 kind	2 kinderen	3 of meer kinderen	
%						
1940–1949	2,0	11,7	13,5	47,7	27,2	24,7
1950–1959	1,9	16,5	15,2	43,9	24,5	26,2
1960–1969	1,8	17,9	16,7	42,3	23,0	28,3
1970–1979	1,8	18,3	17,8	41,9	22,0	29,0
1980–1989	1,8	19,2	16,5	42,7	21,6	28,8
1990–1999	1,8	19,9	15,3	44,5	20,3	29,0
2000–2009	1,8	20,0	15,0	45,0	20,0	29,0
2010–2019	1,8	20,0	15,0	45,0	20,0	29,0

¹⁾ CBS Bevolkingsprognose 2010-2060.

om pas na hun dertigste moeder te worden. Voor middelbaar of lager opgeleiden is dit minder van belang. Over het algemeen is het willen genieten van de vrijheid, voordat er kinderen komen, een veel genoemde reden voor uitstel, evenals het ontbreken van een (geschikte) partner (Van Huis, 2009).

Hoger opgeleide vrouwen hebben het moederschap dus steeds verder uitgesteld. Dit uitstel heeft echter niet tot meer afstel geleid: het aandeel kinderloze hoogopgeleide vrouwen is over de verschillende generaties met een kwart vrij constant gebleven. Van de lager opgeleide vrouwen van de generatie 1960–1964 is een veel kleiner aandeel (14,5 procent) kinderloos. Dit is overigens wel hoger dan de ruim 9 procent kinderloze lager opgeleide vrouwen geboren tussen 1945 en 1949. Hoogopgeleide vrouwen die moeder worden, krijgen gemiddeld wel vrijwel evenveel kinderen als lager opgeleide vrouwen. Na het uitstel van het krijgen van het eerste kind is er bij hoger opgeleide moeders dus sprake van een inhaaleffect op hogere leeftijden (Van Agtmaal-Wobma en Van Huis, 2008).

De TFR is de afgelopen jaren licht toegenomen, van 1,72 in 2000 naar 1,79 in 2009. Deze stijging komt geheel voor rekening van autochtone vrouwen. Onder niet-westerse herkomstgroepen daalde het kindertal in deze periode juist. Zo was de TFR van Marokkaanse vrouwen van de eerste generatie in 2008 3,0, tegen 3,5 in 2000. Bij eerste generatie Turkse vrouwen daalde de TFR in dezelfde periode van 2,5 naar 2,0. Het kindertal van de totale eerste generatie niet-westerse vrouwen was in 2008 met 2,1 beduidend hoger dan de 1,8 voor autochtone vrouwen. Het kindertal van de tweede generatie niet-westerse vrouwen was met 1,7 juist iets lager (Van Agtmaal-Wobma en Nicolaas, 2009).

Het uitstel van moederschap heeft zich niet alleen bij autochtone vrouwen voorgedaan. Ook vrouwen van niet-westerse herkomst kregen op gemiddeld steeds latere leeftijd hun eerste kind. In 2008 lag deze leeftijd voor niet-westerse vrouwen van de eerste generatie op 27,5 jaar, ruim een jaar hoger dan in 2001. Bij de tweede generatie nam de leeftijd slechts licht toe, van 28,9 in 2001 naar 29,2 in 2008. Gemiddeld genomen krijgen tweede generatie niet-westerse vrouwen hun eerste kind dus op vrijwel dezelfde leeftijd als autochtone vrouwen (Van Agtmaal-Wobma en Nicolaas, 2009).

Meisjes uit niet-westerse herkomstgroepen hebben een veel grotere kans om voor hun twintigste moeder te worden dan westerse of autochtone meisjes. Het aantal tienermoeders is sinds 2001 echter beduidend afgenomen, en dan vooral in de niet-westerse groepen. Werden in 2001 nog 3,6 duizend baby's geboren bij meisjes onder de twintig, in 2007 waren dat er duizend minder. Een van de verklaringen voor de afname bij vooral de Marokkaanse en Turkse herkomstgroepen ligt in de in 2004 aangescherpte regels voor huwelijksmigratie, waarbij onder meer een minimumleeftijd van 21 jaar bij immigratie is ingevoerd. Onder tieners van Turkse en Marokkaanse herkomst is het geboortecijfer in de afgelopen tien jaar fors gedaald, terwijl de cijfers voor Antilliaanse en Marokkaanse meisjes relatief zeer hoog zijn gebleven. De laatste vormen een belangrijke doelgroep voor preventie (Garssen, 2008).

Literatuur

Agtmaal-Wobma, E. van, en A. de Graaf, 2009, Uit elkaar. In: Garssen, J., A. de Graaf en J. Apperloo (red.), Relatie en gezin aan het begin van de 21e eeuw, blz. 55–61. CBS, Den Haag.

Agtmaal-Wobma, E. van, en H. Nicolaas, 2009, Demografie. In: Gijsberts, M. en J. Dagevos (red.), Jaarrapport Integratie 2009, blz. 39–67. SCP, Den Haag.

Agtmaal-Wobma, E. van, en M. van Huis, 2008, De relatie tussen vruchtbaarheid en opleidingsniveau van de vrouw. Bevolkingstrends 56(2), blz. 32–41.

Bruggink, J.W., J. Garssen, B. Lodder en M. Kardaal, 2009, Trends in gezonde levensverwachting. Bevolkingstrends 57(1), blz. 60–66.

Duin, C. van, 2009, Bevolkingsprognose 2008–2050: naar 17,5 miljoen inwoners. Bevolkingstrends 57(1), blz. 15–22.

Duin, C. van, en J. Garssen, 2011, Bevolkingsprognose 2010–2060: sterkere vergrijzing, langere levensduur. Bevolkingstrends 59(1), blz. 16–23.

Duin, C. van, en S. Loozen, 2009, Huishoudensprognose 2008–2050: uitkomsten. Bevolkingstrends 57(3), blz. 14–19.

Garssen, J., 2008, Sterke daling geboortecijfer niet-westers allochtone tieners. Bevolkingstrends 56(4), blz. 14–21.

Garssen, J. en C. van Duin, 2009, Allochtonenprognose 2008–2050: naar 5 miljoen allochtonen. Bevolkingstrends 57(2), blz. 14–17.

Garssen, J. en K. van der Togt, 2008, Levensverwachting snel toegenomen. CBS-webmagazine 28 juli 2008.

Graaf, A. de, 2008, Helft eerstgeborenen heeft niet-getrouwde ouders. CBS-webmagazine 28 juli 2008.

Huis, M. van, 2009, Ouder worden. In: Garssen, J., A. de Graaf en J. Apperloo (red.), Relatie en gezin aan het begin van de 21e eeuw, blz. 45–52. CBS, Den Haag.

Huis, M. van, en S. Loozen, 2009, Dertigduizend flits scheidingen, 2001–2009. Bevolkingstrends 57(4), blz. 33–34.

Loozen, S. en H. Nicolaas, 2009, Samenwonen. In: Garssen, J., A. de Graaf en J. Apperloo (red.), Relatie en gezin aan het begin van de 21e eeuw, blz. 31–41. CBS, Den Haag.

Meulen, A. van, C. van Duin en J. Garssen, 2009, Bevolkingsprognose 2008–2050: model en veronderstellingen betreffende de sterfte. Bevolkingstrends 57(1), blz. 41–53.

Wobma, E., 2010, Gescheiden vrouwen blijven vaker alleen. CBS-webmagazine 11 januari 2010.

Wobma, E. en A. de Graaf, 2009, Scheiden en weer samenwonen. Bevolkingstrends 57(4), blz. 14–21.

Levensverwachting zonder chronische ziektes

Jan-Willem Bruggink

De levensverwachting zonder chronische ziektes geeft een indicatie van de kwaliteit van het (resterende) leven. Deze maat is gebaseerd op het vóórkomen van een selectie van ziektes. De ziektes in deze selectie hebben verschillende invloeden op de gezonde levensverwachting. Ze komen niet allemaal evenveel voor en treffen groepen met verschillende sociaaleconomische en demografische kenmerken in verschillende mate. Laagopgeleiden hebben vooral op jongvolwassen en middelbare leeftijd vaker te kampen met bepaalde chronische ziektes. De ziektevrrije levensverwachting van lager opgeleiden is hierdoor lager dan die van hoger opgeleiden.

1. Inleiding

Dankzij de medische vooruitgang worden veel ziektes steeds beter behandelbaar. Mensen leven daardoor steeds langer. Deze ontwikkeling heeft echter een keerzijde: een steeds groter deel van het leven wordt doorgebracht met één of meer chronische ziektes (VWS, 2007). Dit artikel beoogt meer inzicht te geven in de levensverwachting zonder chronische ziektes en de verschillen daarin naar sociaaleconomische status. Dit is niet alleen van belang omdat steeds meer mensen te maken hebben met chronische ziektes, maar ook omdat deze ziektes een voorbode (kunnen) zijn van het krijgen van lichamelijke beperkingen en het niet meer kunnen uitvoeren van sommige dagelijkse levensverrichtingen (Jette en Verbrugge, 1994).

Paragraaf 2 beschrijft de manier waarop de levensverwachting zonder chronische ziektes wordt bepaald. Hoe komen de gegevens tot stand, hoe wordt de levensverwachting zonder chronische ziektes berekend, welke ziektes worden in deze maat betrokken en hoe kunnen de cijfers worden uitgesplitst naar verschillende sociaaleconomische groepen? Nadat in paragraaf 3 de actuele cijfers over en trends in de levensverwachting zonder chronische ziektes zijn beschreven, wordt vanaf paragraaf 4 in meer detail ingegaan op de ziektes die ten grondslag liggen aan de berekening van de ziektevrrije levensverwachting en op enkele alternatieve benaderingen voor de bepaling van deze verwachting.

2. Levensverwachting zonder chronische ziektes

De levensverwachting in een bepaald jaar is het aantal jaren dat een persoon van een bepaalde leeftijd naar verwachting nog zou leven als de in het betreffende jaar waargenomen sterfterisico's gedurende de rest van zijn of haar leven gelijk zouden blijven. Om deze levensverwachting te kunnen berekenen zijn leeftijdsspecifieke bevolkingsaantallen en sterfteaantallen nodig.

Om de stap van levensverwachting naar gezonde levensverwachting te maken, zijn daarnaast leeftijdsspecifieke prevalenties van (on)gezondheid nodig. Daarmee wordt de levensverwachting opgedeeld in een gezond en een ongezond gedeelte. Dit gebeurt met de methode van Sullivan (Jagger et al., 2006). De levensverwachting zonder chronische ziektes op een bepaalde leeftijd is dan het aantal jaren dat een persoon van die leeftijd naar verwachting (nog) zal leven zonder chronische ziektes.

Bij (gezonde) levensverwachting geldt de aanname dat de leeftijdsspecifieke sterftetekansen en gezondheidsprevalenties onveranderd blijven ten opzichte van het betreffende meetjaar. Alleen in dat geval zal de levensverwachting daadwerkelijk een voorspellende maat zijn. Als de kansen en prevalenties veranderen, bijvoorbeeld door ontwikkelingen in de medische wetenschap, zal het uiteindelijk behaalde aantal (gezonde) jaren afwijken van de verwachting.

Gegevens over chronische ziektes

Gegevens over chronische ziektes worden verzameld in de jaarlijkse Gezondheidsenquête van het CBS. Respondenten worden bevraagd over een aantal chronische ziektes. De respondent moet aangeven of hij of zij een bepaalde aandoening heeft ten tijde van het onderzoek, of in de laatste 12 maanden daaraan voorafgaand heeft gehad. Geeft de respondent een bevestigend antwoord bij minimaal één van de ziektes, dan wordt hij of zij geclassificeerd als ongezond. De ziektes die worden meegenomen in de bepaling van de levensverwachting zonder chronische ziektes zijn geselecteerd op basis van hun invloed op de kwaliteit van leven en op sterfte.

Het gaat hierbij om de volgende twaalf (groepen van) ziektes:

- Migraine of regelmatig ernstige hoofdpijn
- Hoge bloeddruk *
- Astma, chronische bronchitis, longemfyseem of CARA
- Ernstige of hardnekkige darmstoornissen, langer dan drie maanden
- Gewrichtsslijtage (artrose, slijtagereuma) van heupen of knieën*
- Chronische gewrichtsontsteking (ontstekingsreuma, chronische reuma, reumatoïde artritis)
- Ernstige of hardnekkige aandoening van de rug (inclusief hernia)
- Suikerziekte
- Beroerte, hersenbloeding of herseninfarct * **
- Hartinfarct * **
- Andere ernstige hartaandoening (zoals hartfalen of angina pectoris)
- Kanker (kwaadaardige aandoening) **

De keuze voor deze twaalf ziektes is gebaseerd op een keuze van het RIVM (Dotinga en Picavet, 2006). De met * gemarkeerde ziektes worden niet gevraagd aan personen jonger dan 12 jaar, vanwege de lage prevalenties in deze leeftijdscategorie. Bij de verwerking van de gegevens wordt aangenomen dat deze aandoeningen bij hen niet aanwezig zijn. Pas bij een verwachte minimale prevalentie van 1 procent bij kinderen onder de 12 jaar, wordt een vraag naar een specifieke aandoening ook voor deze kinderen gesteld (Van den Berg en Van der Wulp, 2003). Bij de met ** gemarkeerde ziektes gaat het erom of men deze aandoening ooit heeft gehad. Er is daar dus geen referentieperiode van 12 maanden. Bij suikerziekte wordt geen referentieperiode gehanteerd.

Uiteraard zijn er naast de hier gehanteerde lijst nog andere chronische ziektes en aandoeningen die invloed hebben op de kwaliteit en kwantiteit van het leven. De analyses in dit artikel beperken zich echter tot de ziektes die worden meegenomen in de bepaling van de levensverwachting zonder chronische ziektes.

Om de levensverwachting zonder chronische ziektes voor groepen van verschillende sociaaleconomische status te bepalen, is het opleidingsniveau als indicator gebruikt. Opleidingsniveau heeft als groot voordeel dat het voor elk individu kan worden bepaald. Ook verandert het opleidingsniveau vanaf jongvolwassen leeftijd doorgaans nog maar weinig. Hierdoor is opleidingsniveau vanaf die leeftijd nauwelijks gevoelig voor veranderingen in gezondheid, in tegenstelling tot indicatoren als inkomen en beroep (Stam et al., 2008). Evenals inkomen wordt opleidingsniveau aanbevolen als indicator voor sociaaleconomische gezondheidsverschillen in CBS-onderzoek (Kunst et al., 2005). Het CBS maakt ook cijfers over gezonde levensverwachting naar inkomen. Deze zijn echter niet in dit artikel opgenomen.

Voor de berekening van de (gezonde) levensverwachting per opleidingsniveau moeten zowel de leeftijdsspecifieke sterftecijfers als de leeftijdsspecifieke prevalentiecijfers van ziektes voor ieder opleidingsniveau worden bepaald. Voor de prevalentiecijfers is dat gebeurd op basis van de Gezondheidsenquête. In dit onderzoek wordt niet alleen naar gezondheid gevraagd, maar ook naar opleiding. Voor de sterftecijfers is een koppeling gemaakt tussen de Enquête Beroepsbevolking (EBB), waarin ook gegevens over opleidingsniveau worden verzameld, en de sterftegegevens uit de Gemeentelijke Basisadministratie persoonsgegevens. Zo konden, met behulp van het opleidingsniveau van de tussen 1997 en 2008 overleden respondenten van de EBB, de leeftijdsspecifieke sterftekansen naar opleidingsniveau worden bepaald.

Vier opleidingsniveaus zijn onderscheiden: laag (maximaal basisschool), lager middelbaar (vmbo), hoger middelbaar (mbo, havo, vwo) en hoog (hbo, wo). Respondenten zijn ingedeeld op basis van het hoogste door hen behaalde opleidingsniveau.

Het bepalen van het opleidingsniveau van kinderen en jon-

geren is lastig. Vaak is nog niet bekend wat het uiteindelijke opleidingsniveau zal zijn. Daarom worden in dit artikel, daar waar het gaat om sociaaleconomische verschillen, alleen cijfers gepresenteerd over personen van 25 jaar en ouder.

Omdat de cijfers over (gezonde) levensverwachting voor een groot deel zijn gebaseerd op enquêtegegevens, zijn de uitkomsten omgeven door betrouwbaarheidsmarges. Bij de cijfers over levensverwachting zonder chronische ziektes naar opleidingsniveau zijn deze marges verkleind door meerdere enquêt jaren te combineren.

De Gezondheidsenquête richt zich op de Nederlandse bevolking woonachtig in particuliere huishoudens. Dit betekent dat mensen in institutionele huishoudens niet worden benaderd. In deze institutionele huishoudens woonden op 1 januari 2010 bijna 209 duizend mensen, van wie 57 procent in verzorgings- of verpleeghuizen. Het is aannemelijk dat mensen in institutionele huishoudens hogere leeftijds-specifieke prevalenties van ongezondheid hebben dan de overige bevolking. Door deze mensen niet mee te nemen in de enquête wordt de gezondheid dus iets overschat, en daarmee ook de gezonde levensverwachting.

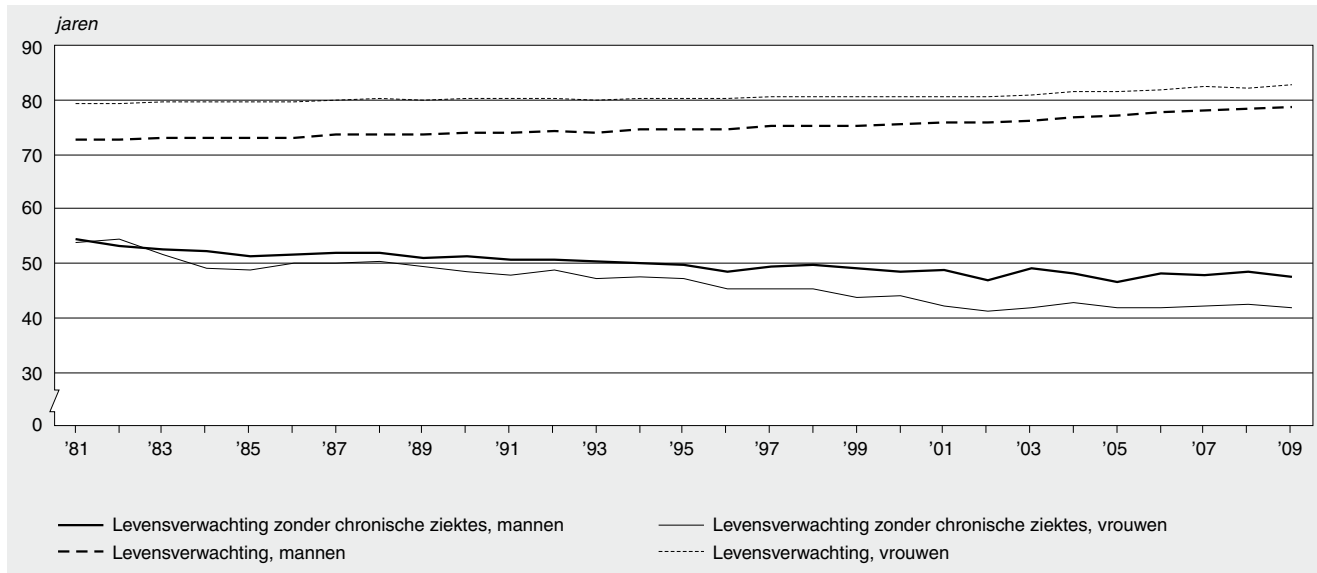
3. Opleidingsniveau en levensverwachting zonder chronische ziektes

De meeste mensen hebben een groot deel van hun leven te maken met chronische ziektes. Terwijl de levensverwachting in de afgelopen decennia is blijven stijgen, daalde het verwachte aantal jaren zonder ziektes in de jaren tachtig en negentig (Bruggink et al., 2009). Bij die daling kunnen vroegere diagnoses, verbeterde overlevingskansen en leefstijlfactoren een rol spelen (Perenboom, 2004). Aan de daling van het verwachte aantal ziektevrije jaren is inmiddels een einde gekomen, maar het blijft zo dat mensen gemiddeld gedurende vele jaren te maken hebben met een chronische ziekte of langdurige aandoening (*grafiek 1*). Doordat de totale levensverwachting de afgelopen tien jaar toenam en de levensverwachting zonder chronische ziektes weinig veranderde, is het verwachte aantal levensjaren met een ziekte zelfs verder toegenomen.

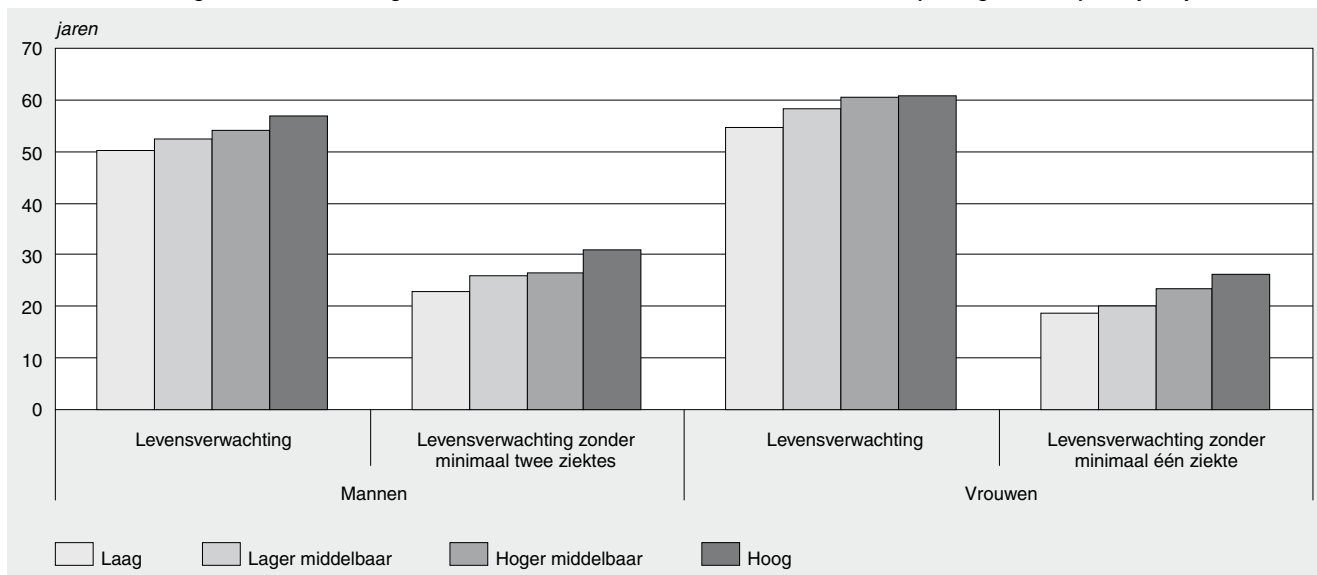
In 2009 was de levensverwachting van een man bij geboorte 78,5 jaar. De levensverwachting zonder chronische ziektes was bijna 48 jaar, en de levensverwachting met een chronische ziekte dus bijna 31 jaar. Bij vrouwen was de levensverwachting in 2009 met 82,7 jaar ruim 4 jaar hoger dan die van mannen. De levensverwachting zonder chronische ziektes was bij vrouwen echter maar een kleine 42 jaar.

Er zijn niet alleen verschillen tussen mannen en vrouwen, maar ook tussen groepen van verschillend opleidingsniveau. De levensverwachting zonder chronische ziektes is voor laagopgeleiden lager dan voor hoogopgeleiden. Op de leeftijd van 25 jaar (als de meeste mensen hun uiteindelijke opleidingsniveau hebben behaald) kunnen laagopgeleide mannen verwachten nog 50,3 jaar te leven, waarvan 22,9 jaar zonder chronische ziektes (*grafiek 2*). Hoogopgeleide mannen van 25 jaar oud kunnen gemiddeld nog

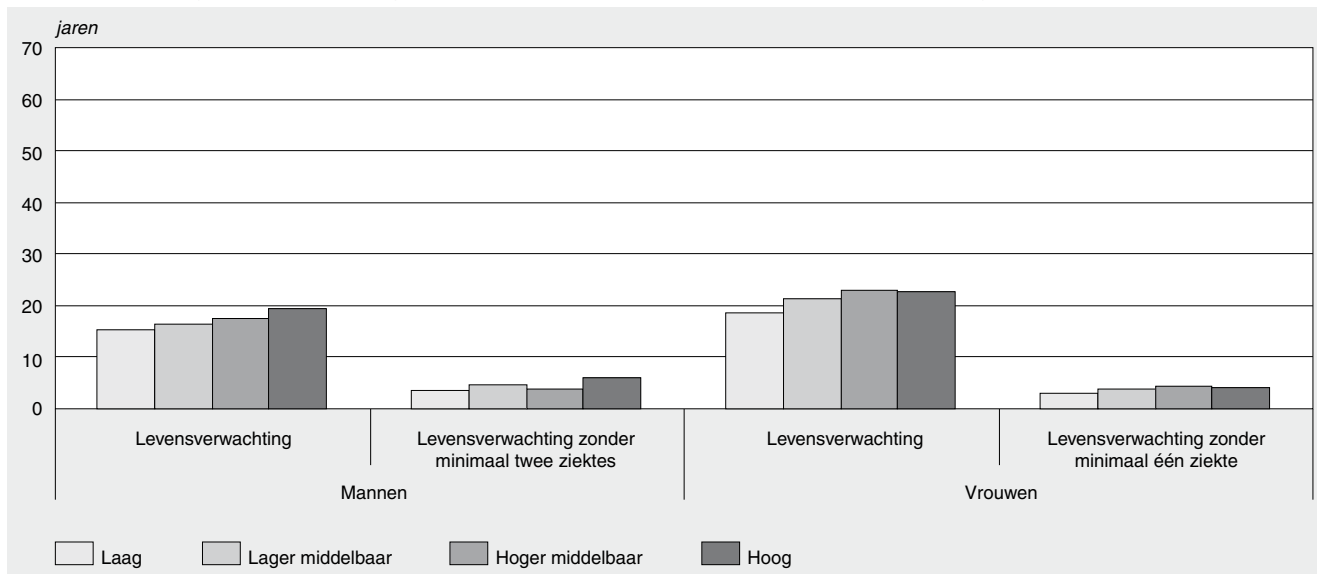
1. Levensverwachting en levensverwachting zonder chronische ziektes, bij geboorte



2. Levensverwachting en levensverwachting zonder chronische ziektes van mannen en vrouwen naar opleidingsniveau, op leeftijd 25 jaar, 2005/2008



3. Levensverwachting en levensverwachting zonder chronische ziektes van mannen en vrouwen naar opleidingsniveau, op leeftijd 65 jaar, 2005/2008



57 jaren tegemoet zien, waarvan 31 zonder chronische ziektes. Deze hoogopgeleide mannen leven in vergelijking met hun laagopgeleide leeftijdsgenoten naar verwachting dus 7 jaar langer, en zelfs 8 jaar langer zonder chronische ziektes.

Op de leeftijd van 65 jaar zijn de verschillen tussen laag- en hoogopgeleide mannen anders (*grafiek 3*). Laagopgeleide mannen hebben dan nog een levensverwachting van 15,4 jaar, waarvan nog maar 3,5 jaar zonder chronische ziektes. De hoogopgeleide mannen van dezelfde leeftijd hebben nog een levensverwachting van 19,5 jaar, waarvan 5,9 jaar zonder chronische ziektes. Het verschil tussen laag- en hoogopgeleide is dan dus nog 4 jaar in levensverwachting en ruim 2 jaar in ziektevrrije levensverwachting.

Waar op de leeftijd van 25 jaar het verschil in totale levensverwachting tussen de opleidingsniveaus dus kleiner is dan het verschil in ziektevrrije levensverwachting, is dit op 65-jarige leeftijd andersom. Bij vrouwen is hetzelfde zichtbaar. Het verschil in totale levensverwachting tussen laag- en hoogopgeleiden is op 25-jarige leeftijd kleiner dan het verschil in ziektevrrije levensverwachting. Op de leeftijd van 65 jaar is dit andersom.

4. Vrijwel niemand ontkomt aan chronische ziekte

Verschillen in het vóórkomen van chronische ziektes naar opleidingsniveau zijn dus het grootst op lagere leeftijden. Dit wordt geïllustreerd door de prevalentie, per leeftijdsgroep, van een chronische ziekte (minimaal één van de twaalf ziektes die gebruikt worden voor de berekening van de levensverwachting zonder chronische ziektes; *grafiek 4*).

Van de vrouwen van 25–44 jaar met een laag opleidingsniveau heeft de helft minimaal één van de twaalf chronische ziektes. Bij hoogopgeleide vrouwen van dezelfde leeftijden is dit maar een derde. Bij de vrouwen van 65 jaar en ouder verschilt het aandeel met minimaal één ziekte nauwelijks tussen laag- en hoogopgeleiden.

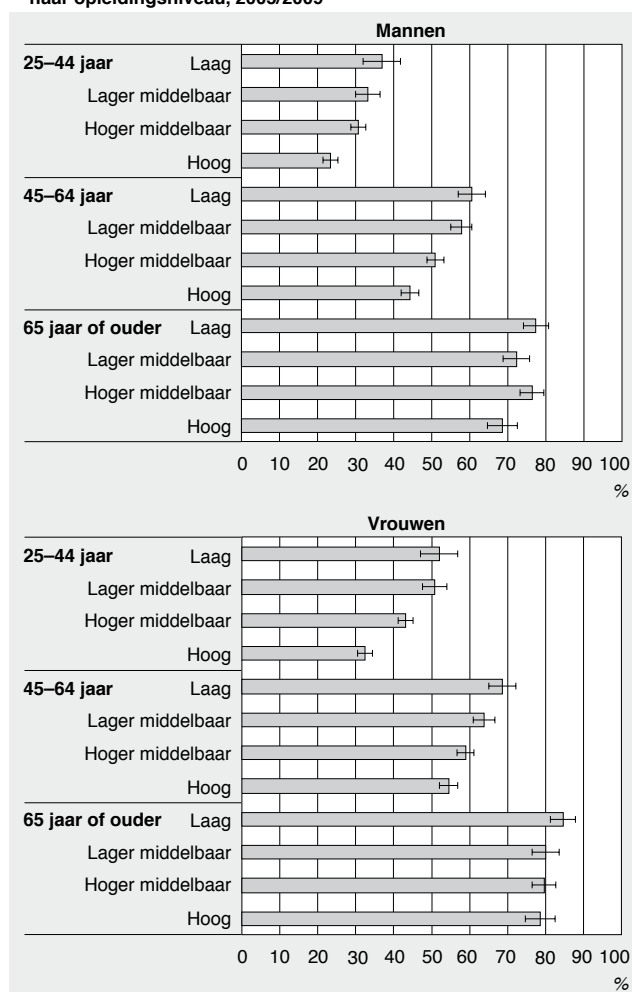
Bij mannen is hetzelfde patroon zichtbaar. Ook hier is de ziekteprevalentie van 25–44-jarige laagopgeleiden aanmerkelijk hoger dan die van hoogopgeleide leeftijdsgenoten. In de leeftijdsgroep van 65 jaar en ouder zijn de verschillen tussen de opleidingsniveaus veel minder duidelijk.

Op hogere leeftijd ontkomen dus maar weinig mensen aan het hebben van één of meer chronische ziektes. Opleidingsniveau speelt hierbij maar een kleine rol. Van alle vrouwen van 65 jaar en ouder hebben ongeveer vier op de vijf een chronische ziekte. Bij mannen van diezelfde leeftijd is dit aandeel iets lager.

Op lagere leeftijd speelt opleidingsniveau wel een rol. Iedereen loopt dus een grote kans chronisch ziek te raken, maar voor laagopgeleiden is de kans dat dat al op lage leeftijd gebeurt veel groter dan voor hoogopgeleiden.

Migraine speelt een grote rol bij dit verschil in prevalenties op lagere leeftijden. Bij zowel mannen als vrouwen is migraine de meest voorkomende aandoening in de leeftijdscategorie van 25–44 jaar. Deze ziekte komt bij laag en lager

4. Aandeel ¹ mannen en vrouwen met minimaal één chronische ziekte naar opleidingsniveau, 2005/2009



¹ Inclusief 95%-betrouwbaarheidsinterval.

middelbaar opgeleiden van deze leeftijd duidelijk vaker voor dan bij hoger middelbaar en hoger opgeleiden.

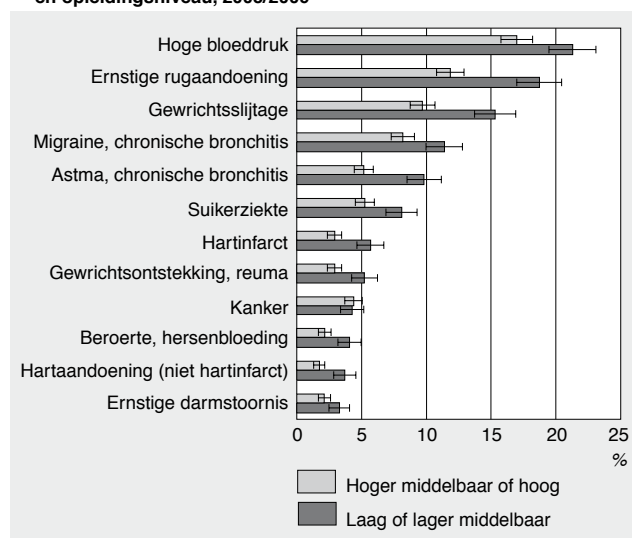
Ook bij de 45–64-jarigen is nog duidelijk sprake van een hogere prevalentie van chronische ziektes onder lager opgeleiden (*grafiek 5*). Dat komt bij mannen vooral door hoge bloeddruk, rugaandoeningen en gewrichtsslijtage. Deze ziektes komen op deze leeftijd relatief veel voor en treffen laagopgeleide mannen vaker dan hoger opgeleide mannen.

Bij vrouwen in de leeftijdsgroep 45–64 jaar zijn vooral hoge bloeddruk en gewrichtsslijtage de oorzaak van de verschillen tussen de opleidingsniveaus. Migraine komt op deze leeftijd ook nog veel voor bij vrouwen, maar treft laag- en hoogopgeleiden dan in even grote mate.

Op leeftijden vanaf 65 jaar zijn de prevalenties van veel ziektes relatief hoog. De verschillen tussen de opleidingsniveaus zijn echter vrijwel verdwenen. Dit geldt voor zowel mannen als vrouwen. Suikerziekte is hier een uitzondering. Hoewel deze ziekte niet de hoogste prevalenties onder ouderen kent, geldt wel dat zij lager opgeleide ouderen vaker treft dan hoger opgeleiden.

Er zijn ook ziektes die ongeacht leeftijd even vaak voorkomen onder lager en hoger opgeleiden. Kanker is daarvan een voorbeeld.

5. Mannen van 45–64 jaar naar aandeel¹ prevalentie chronische ziektes en opleidingsniveau, 2005/2009



¹⁾ Inclusief 95%-betrouwbaarheidsinterval.

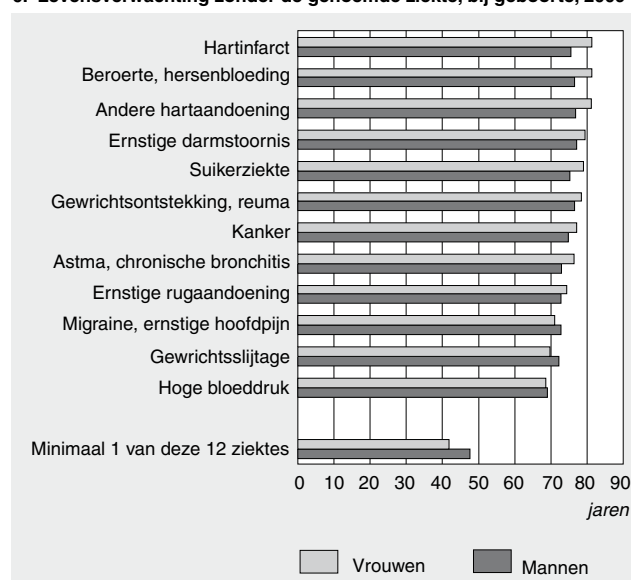
Van de twaalf chronische aandoeningen die meegenomen worden in de berekening van levensverwachting zonder chronische ziektes is er geen enkele die onder hoger opgeleiden vaker voorkomt dan onder lager opgeleiden.

5. Hoe lang leven we zonder bepaalde ziektes?

Er kan ook een levensverwachting zonder specifieke ziektes worden bepaald. Zo kan worden nagegaan hoe lang iemand gemiddeld leeft zonder gewrichtsslijtage, of zonder suikerziekte. Een voordeel van deze benadering is de beleidrelevantie, aangezien gezondheidsbeleid vaak gericht is op specifieke ziektes (Crimmins, 2002).

De levensverwachting zonder specifieke ziektes varieert van rond de 70 jaar bij hoge bloeddruk, gewrichtsslijtage en migraine, tot rond de 80 jaar bij ziektes als beroerte en hartaandoeningen (grafiek 6). Deze levensverwachting is aan-

6. Levensverwachting zonder de genoemde ziekte, bij geboorte, 2009

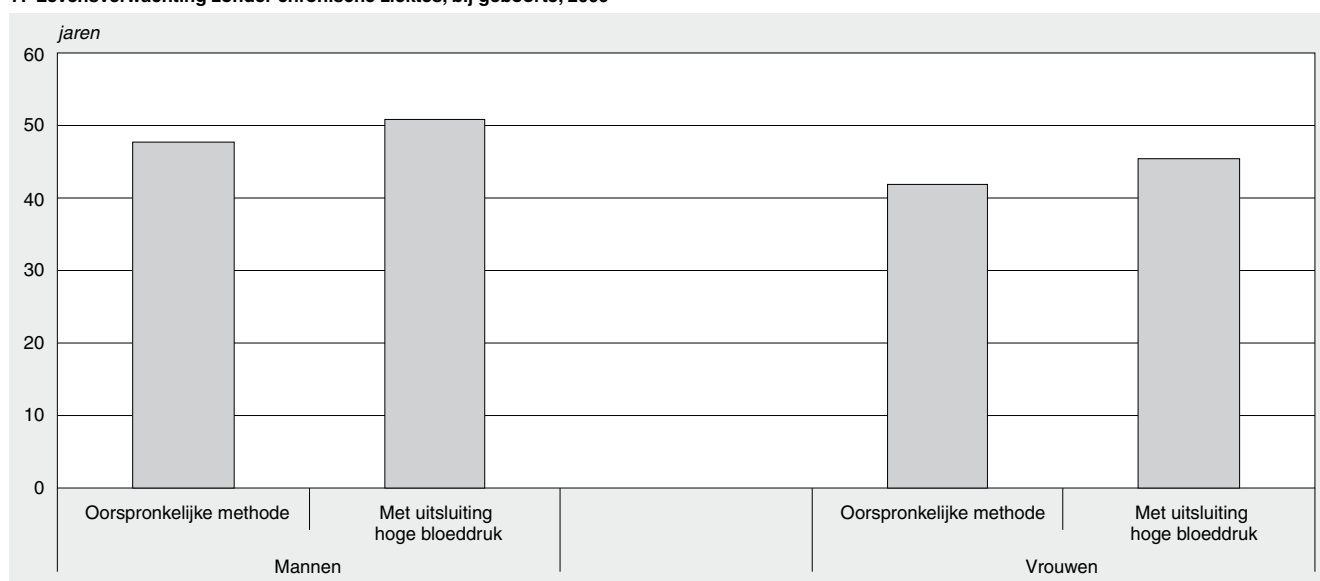


zienlijk hoger dan die zonder minimaal één van de twaalf chronische ziektes. Dit komt doordat iemand die bijvoorbeeld geen suikerziekte heeft, wel te kampen kan hebben met een andere chronische ziekte.

Opvallend is dat de levensverwachting zonder specifieke ziektes voor vrouwen vaak hoger is dan voor mannen. Daarbij moet wel worden bedacht dat de totale levensverwachting van vrouwen ruim 4 jaar hoger is dan die van mannen. Meer verwachte jaren zónder een specifieke ziekte kan dus gepaard gaan met meer jaren mét die ziekte.

Dat de levensverwachting zonder minimaal één van de twaalf ziektes/aandoeningen bij vrouwen zo duidelijk lager is dan bij mannen, heeft onder meer te maken met de verdeling van de ziektes over de leeftijden. Vooral migraine is daarbij van belang. Deze ziekte komt bij vrouwen relatief vaak voor, en dan op leeftijden waarop andere ziektes minder vaak aanwezig zijn (Bruggink, 2009).

7. Levensverwachting zonder chronische ziektes, bij geboorte, 2009



6. Hoge bloeddruk een chronisch ziekte?

Over de samenstelling van de lijst met chronische ziektes die gebruikt wordt in de berekening van de levensverwachting zonder chronische ziektes bestaat geen volledige overeenstemming. Zo wordt het meenemen van hoge bloeddruk soms bekritiseerd. Daarbij wordt als argument aangedragen dat hoge bloeddruk doorgaans geen ziekte of aandoening is, maar een risicofactor. Hoge bloeddruk is vooral een risicofactor voor hart- en vaatziekten, die op hun beurt tot de belangrijkste doodsoorzaken in Nederland behoren.

Hoge bloeddruk komt echter veel voor en heeft daardoor een grote invloed op de cijfers over levensverwachting zonder chronische ziektes (*grafiek 7*). Voor de levensverwachting zonder chronische ziektes bij geboorte zou het weglaten van hoge bloeddruk uit de prevalentiebepaling een 'winst' van ruim 3 jaar opleveren, bij zowel mannen als vrouwen. In 2009 zou bij mannen de levensverwachting zonder chronische ziektes, bij geboorte, stijgen van 47,6 naar 50,9 jaar, en bij vrouwen van 41,8 naar 45,3 jaar.

7. Levensverwachting zonder multimorbiditeit

Ziektes komen vaak niet alleen. Vaak komen ze voor in combinatie met één of meer andere langdurige aandoeningen. Dit geldt zeker op hogere leeftijd (Bruggink, 2009). Het tegelijk voorkomen van chronische ziektes wordt multimorbiditeit genoemd. Multimorbiditeit is hier gebaseerd op de lijst van twaalf ziektes die gebruikt worden bij de bepaling van de levensverwachting zonder chronische ziektes. Als een respondent van minimaal twee ziektes uit deze lijst zegt deze te hebben, of in de afgelopen twaalf maanden te hebben gehad, geldt dat de respondent te maken heeft met multimorbiditeit. Het eventueel hebben van een andere ziekte die geen deel uitmaakt van de lijst van twaalf, wordt hier dus niet meegenomen.

Multimorbiditeit maakt de zorg complex. Verschillende behandelingen moeten op elkaar worden afgestemd (ministerie van VWS, 2007).

In 2009 had 15 procent van de mannen te kampen met meer dan één chronische ziekte uit de lijst met twaalf ziektes. Bij vrouwen was dit zelfs 22 procent. Op heel jonge leeftijd komt multimorbiditeit nauwelijks voor, maar vanaf middelbare leeftijd lopen de prevalenties snel op. Bij vrouwen in de leeftijdsgroepen vanaf 70–74 jaar heeft zelfs een meerderheid te maken met meerdere ziektes.

In 2009 was de levensverwachting zonder multimorbiditeit voor 0-jarige mannen 66 jaar (*grafiek 8*). Dit was 3 jaar hoger dan voor vrouwen. Op 65-jarige leeftijd was deze verwachting voor mannen 10 jaar en voor vrouwen 9 jaar.

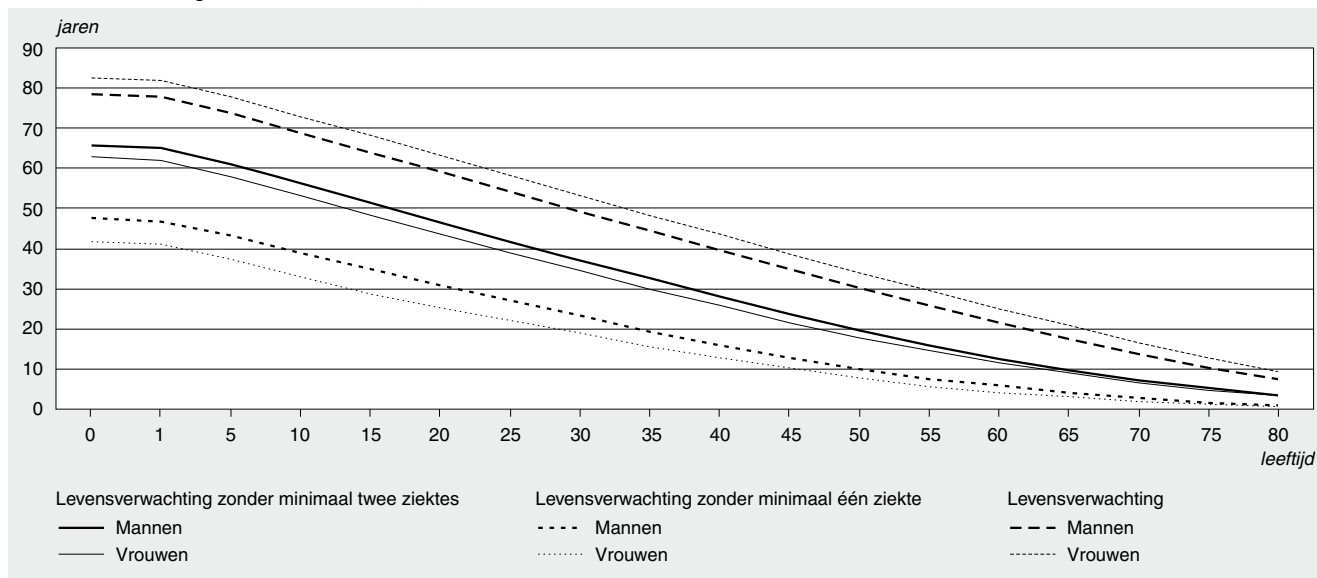
Ook bij multimorbiditeit zijn er naast verschillen tussen mannen en vrouwen verschillen naar opleidingsniveau. In de leeftijdsgroep van 25–44 jaar komt multimorbiditeit onder laag en lager middelbaar opgeleiden twee keer zoveel voor als onder hoger middelbaar en hoger opgeleiden (*grafiek 9*). In de leeftijdscategorie 45–64 jaar komt multimorbiditeit onder de lager opgeleiden nog ongeveer anderhalf keer vaker voor. Bij de 65-plussers is het verschil verder teruggelopen en is er bij vrouwen zelfs niet langer sprake van een statistisch significant verschil in het voorkomen van multimorbiditeit.

8. Discussie en conclusie

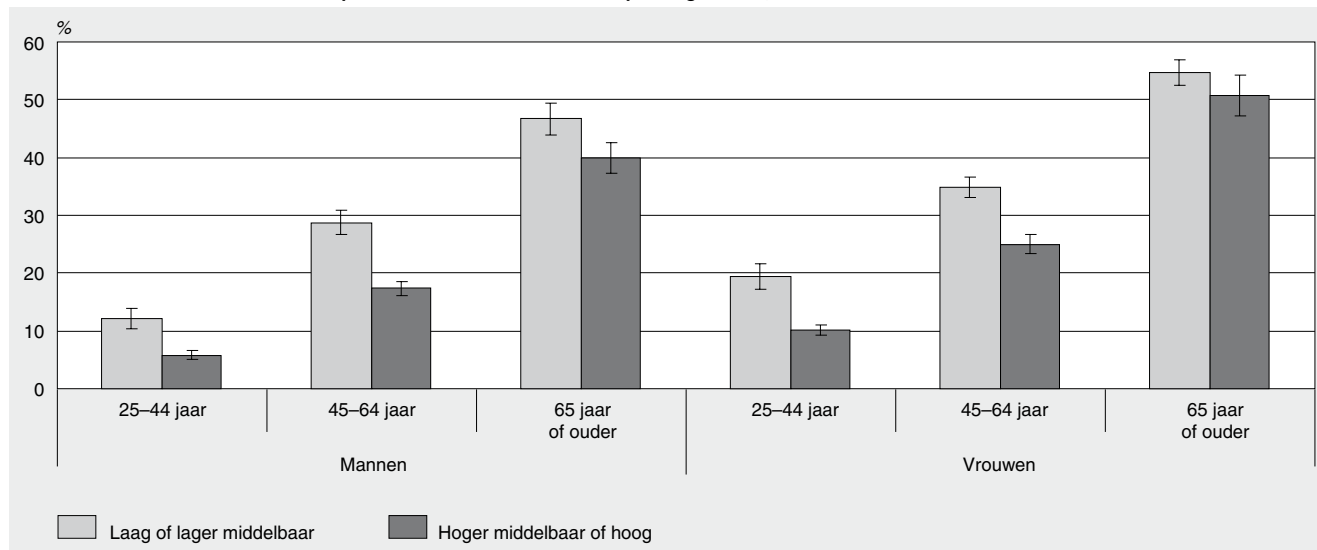
In 2009 was de levensverwachting zonder chronische ziektes 42 jaar voor vrouwen en 48 jaar voor mannen. Aangezien vrouwen langer leven dan mannen is het aantal jaren dat vrouwen doorbrengen met één of meer chronische ziektes aanzienlijk hoger dan bij mannen.

Mensen met een lager opleidingsniveau hebben een lagere levensverwachting zonder chronische ziektes dan mensen met een hoger opleidingsniveau. Dit komt vooral doordat lager opgeleiden al op vroegere leeftijd te maken krijgen met dergelijke ziektes. Op latere leeftijd ontkomt maar een kleine minderheid aan één of meer chronische ziektes, ongeacht het opleidingsniveau. Dit geldt ook voor de levensverwachting zonder multimorbiditeit en het voorkomen van

8. Levensverwachting zonder multimorbiditeit, 2009



9. Mannen en vrouwen naar aandeel¹⁾ prevalentie multimorbiditeit en opleidingsniveau, 2005/2009



¹⁾ Inclusief 95%-betrouwbaarheidsinterval.

multimorbiditeit. De waarden voor vrouwen en lager opgeleiden zijn ongunstiger dan die voor mannen en hoger opgeleiden. En ook hier geldt dat vooral het verschil tussen de opleidingsniveaus afneemt met het oplopen van de leeftijd.

In dit artikel wordt bij verschillende leeftijdsgroepen gekeken naar de gezondheidsverschillen tussen hoger en lager opgeleiden. In dergelijke vergelijkingen moet er rekening mee worden gehouden dat de betreffende leeftijdsgroepen hun opleidingsniveau (voor het grootste deel) in verschillende periodes hebben behaald. De tijden waarin mensen die nu 65 jaar of ouder zijn hun opleidingsniveau behaalden, verschillen van die van jongere generaties. Zo volgden oudere vrouwen minder vaak een voortgezette opleiding dan jongere vrouwen met een vergelijkbaar leervermogen. Er is derhalve sprake van een cohorteffect (Galobardes et al., 2006). Dit kan er voor zorgen dat de verbanden tussen gezondheid en opleidingsniveau voor de verschillende leeftijdsgroepen niet helemaal vergelijkbaar zijn.

In een studie over de toepassing van sociaaleconomische indicatoren binnen CBS-onderzoek naar gezondheid is een vergelijking gemaakt tussen de indicatoren opleiding en inkomen. Daarbij wordt geconcludeerd dat opleiding voor de meeste leeftijdscategorieën een sterkere voorspeller van gezondheid is dan inkomen. Een uitzondering wordt gemaakt voor de leeftijdsgroep jonger dan 20 jaar (Kunst et al., 2005). Deze leeftijdsgroep is echter in de hier beschreven analyse buiten beschouwing gelaten.

De hoogte van de levensverwachting zonder chronische ziektes hangt af van de keuze van ziektes die worden meegenomen bij het bepalen van de prevalenties van (on)gezondheid. Momenteel wordt gewerkt met een lijst van twaalf chronische ziektes. Deze zijn geselecteerd op basis van hun invloed op de kwaliteit van leven en op sterfte. Dat wil echter niet zeggen dat er geen andere ziektes zijn die de kwaliteit en kwantiteit van het leven beïnvloeden. Een andere selectie van ziektes en aandoeningen zal leiden tot een andere ziektevrije levensverwachting.

Sommige ziektes beïnvloeden de levensverwachting zonder chronische ziektes sterker dan andere. Migraine (of regelmatig ernstige hoofdpijn) verklaart bijvoorbeeld deels de lagere verwachtingen voor vrouwen. Deze aandoening komt niet alleen veel voor bij vrouwen, maar ook nog eens op leeftijden waarop andere ziektes zich minder openbaren. Hoge bloeddruk is opgenomen in de huidige berekeningswijze. Deze aandoening wordt echter vaak gezien als risicofactor en niet als ziekte. Als hoge bloeddruk niet langer wordt meegenomen, 'winnen' zowel mannen als vrouwen ruim 3 jaar aan gezonde levensverwachting.

Van de ziektes die worden meegenomen in de berekening van de ziektevrije levensverwachting is alleen bekend of een respondent ze wel of niet heeft of heeft gehad. Er is geen informatie over de ernst van de aandoening. Ziektes kunnen echter in meerdere gradaties voorkomen en de mate waarin iemand er hinder van ondervindt, is ook niet altijd gelijk. Het is mogelijk dat mensen met een chronische ziekte vrij van lichamelijke beperkingen en in een als goed ervaren gezondheid door het leven gaan. De aard en ernst van de ziektes en aandoeningen zouden kunnen verschillen tussen bijvoorbeeld mannen en vrouwen of tussen hoger en lager opgeleiden.

Literatuur

Berg, J. van den, en C.G. van der Wulp, 2003, Rapport van de werkgroep revisie POLS-Gezondheidsenquête 1999. CBS, Heerlen/Voorburg.

Bruggink, J.W., 2009, Ziektes komen vaak niet alleen. In: Hiltten, O. van, en A.M.H.M. Mares (red.), Gezondheid en zorg in cijfers, 2009. CBS, Den Haag/Heerlen.

Bruggink, J.W., M.J. Garssen, B.J.H. Lodder en M. Kardal, 2009, Trends in gezonde levensverwachting. Bevolkingstrends 57(1), blz. 60-66.

Crimmins, E. M., 2002, Health expectancies: What can we expect from summary indicators of population health? In: Murray, C.J.L., J.A. Salomon, C.D. Mathers en A.D. Lopez, Summary measures of population health. WHO, Geneve.

Dotinga, A. en H.S.J. Picavet, 2006, Prevalentie van 2 of meer chronische aandoeningen. Monitor Gezondheidsachterstanden. RIVM, Bilthoven.

Galobardes, B., M. Shaw, D.A. Lawlor, J.W. Lynch en G.D. Smith, 2006, Indicators of socioeconomic position (part 1). Journal of Epidemiology and Community Health 60, blz. 7–12.

Jagger, C., B. Cox, S. Le Roy en EHEMU, 2006, Health expectancy calculation by the Sullivan method: A practical guide. Third edition. EHEMU Technical report.

Kunst, A.E., J.A. Dalstra, V. Bos, J. Mackenbach, F.W.J.

Otten en J.J. Geurts, 2005, Ontwikkeling en toepassing van indicatoren van sociaal-economische status binnen het Gezondheidsstatistisch Bestand. CBS/Erasmus MC, Heerlen/Voorburg/Rotterdam.

Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport, 2007, Multimorbiditeit en ouderenzorg. Brief aan de Tweede Kamer, 12 november 2007.

Perenboom, R.J.M., 2004, Health expectancies in the Netherlands. Academisch proefschrift, Universiteit van Amsterdam.

Stam, S., M.J. Garssen, M. Kardal en B.J.H. Lodder, 2008, Hoogopgeleiden leven lang en gezond. In: Hiltten, O. van, en A.M.H.M. Mares (red.), Gezondheid en zorg in cijfers, 2008. CBS, Den Haag/Heerlen.

Verbrugge, L.M. en A.M. Jette, 1994, The disablement process. Social Science and Medicine 38(1), blz. 1–14.

Tabel 1
Mannen en vrouwen naar prevalenties ¹⁾ chronische ziektes naar leeftijd, geslacht en opleidingsniveau, 2005/2009

	Hartaan- doening (niet hartinfarct)		Migraine, ernstige hoofdpijn		Hoge bloeddruk		Astma, chronische bronchitis		Ernstige darm- stoornis		Ernstige rugaan- doening		Gewrichts- slijtage		Gewrichts- ontsteking, ziekte reuma		Suiker- ziekte		Beroerte, hersens- bloeding		Hartinfarct		Kanker		
Mannen	%																								
25–44 jaar																									
Laag of lager middelbaar		0,3	(0,2)	15,3	(0,1)	5,9	(0,7)	6,3	(0,7)	2,2	(0,4)	10,9	(0,9)	4,8	(0,6)	2,2	(0,4)	2,0	(0,4)	0,9	(0,3)	0,7	(0,2)	1,0	(0,3)
Hoger middelbaar of hoog		0,3	(0,1)	9,5	(0,5)	4,4	(0,3)	4,7	(0,3)	1,7	(0,2)	7,7	(0,4)	2,1	(0,2)	1,0	(0,2)	1,1	(0,2)	0,5	(0,1)	0,1	(0,1)	1,3	(0,2)
45–64 jaar																									
Laag of lager middelbaar		3,7	(0,4)	11,4	(0,7)	21,3	(0,9)	9,8	(0,7)	3,3	(0,4)	18,7	(0,9)	15,3	(0,8)	5,2	(0,5)	8,1	(0,6)	4,1	(0,4)	5,7	(0,5)	4,3	(0,5)
Hoger middelbaar of hoog		1,7	(0,2)	8,2	(0,5)	17,0	(0,6)	5,2	(0,4)	2,1	(0,2)	11,8	(0,5)	9,7	(0,5)	2,9	(0,3)	5,3	(0,4)	2,2	(0,2)	2,9	(0,3)	4,4	(0,3)
65 jaar of ouder																									
Laag of lager middelbaar		8,5	(0,8)	5,1	(0,6)	30,7	(1,3)	13,3	(1,0)	4,3	(0,6)	10,8	(0,9)	23,5	(1,2)	7,7	(0,8)	15,3	(1,0)	11,8	(0,9)	17,0	(1,1)	18,1	(1,1)
Hoger middelbaar of hoog		7,6	(0,8)	3,8	(0,5)	31,2	(1,3)	9,4	(0,8)	2,2	(0,4)	10,6	(0,9)	21,0	(1,1)	6,6	(0,7)	11,0	(0,9)	7,7	(0,7)	13,4	(1,0)	18,2	(1,1)
Vrouwen																									
25–44 jaar																									
Laag of lager middelbaar		0,5	(0,2)	31,7	(1,3)	8,4	(0,8)	7,7	(0,7)	5,1	(0,6)	10,1	(0,8)	5,4	(0,6)	3,7	(0,5)	1,1	(0,3)	1,3	(0,3)	0,9	(0,3)	3,0	(0,5)
Hoger middelbaar of hoog		0,3	(0,1)	22,3	(0,6)	4,2	(0,3)	5,8	(0,4)	3,2	(0,3)	7,8	(0,4)	2,0	(0,2)	2,5	(0,2)	0,6	(0,1)	0,3	(0,1)	0,1	(0,1)	1,9	(0,2)
45–64 jaar																									
Laag of lager middelbaar		1,9	(0,3)	18,9	(0,8)	25,0	(0,8)	9,6	(0,6)	3,9	(0,4)	15,4	(0,7)	23,7	(0,8)	11,7	(0,6)	6,7	(0,5)	2,5	(0,3)	1,7	(0,3)	8,9	(0,6)
Hoger middelbaar of hoog		1,3	(0,2)	17,8	(0,7)	17,0	(0,7)	7,4	(0,5)	3,7	(0,3)	11,8	(0,6)	16,3	(0,7)	6,7	(0,5)	2,8	(0,3)	1,4	(0,2)	0,7	(0,2)	9,2	(0,5)
65 jaar of ouder																									
Laag of lager middelbaar		6,5	(0,5)	9,7	(0,6)	41,9	(1,0)	11,7	(0,7)	5,6	(0,5)	18,0	(0,8)	42,2	(1,0)	14,3	(0,7)	15,5	(0,8)	6,7	(0,5)	6,2	(0,5)	14,9	(0,8)
Hoger middelbaar of hoog		7,0	(0,9)	7,9	(0,9)	36,4	(1,7)	10,9	(1,1)	6,6	(0,9)	18,1	(1,3)	44,1	(1,7)	11,0	(1,1)	7,7	(0,9)	4,7	(0,7)	3,9	(0,7)	16,8	(1,3)

¹⁾ Het cijfer tussen haakjes is de standaardfout.

Een op de vijf jongeren heeft ongezonde leefstijl

Doreen Ewalds en Francis van der Mooren

In de periode 2007/2009 hield één op de vijf jongeren er een ongezonde leefstijl op na. Onvoldoende bewegen, overgewicht en het gebruik van tabak, alcohol en cannabis maken daar deel van uit. In de periode 2007/2009 rookte een op de vijf jongeren dagelijks, was een op de vijf een zware drinker en had een op de tien in de maand voorafgaand aan het onderzoek cannabis gebruikt. De helft van de jongeren bevoog onvoldoende en een op de zes kampte met overgewicht. Het zijn vooral de jongens die meerdere genotmiddelen gebruiken en te weinig bewegen. De leefstijl van jongeren met overgewicht verschilt weinig van die van jongeren zonder overgewicht.

1. Inleiding

Grenzen opzoeken en experimenteren horen bij de overgang van jeugd naar volwassenheid. Gedurende deze fase beginnen jongeren met allerlei vormen van ongezond gedrag. Denk aan roken, het drinken van grote hoeveelheden alcohol en het gebruik van cannabis, of aan onvoldoende bewegen, wat – al dan niet in combinatie met een ongezond voedingspatroon – kan leiden tot overgewicht. In de literatuur wordt ervan uitgegaan dat het gebruik van tabak, alcohol en drugs, onvoldoende bewegen en het hebben van overgewicht deel uitmaken van een ongezonde leefstijl (Dietz, 1998; Crosnoe, 2007; Monshouwer, 2008; Schrijvers en Schoemaker, 2008). Het structureel vertonen van dit ongezonde gedrag kan gevolgen hebben op de korte en de lange termijn. Zo blijkt uit onderzoek dat een ongezonde leefstijl op jonge leeftijd een verhoogde kans geeft op bepaalde ziekten, zoals diabetes mellitus en kanker (Reilly et al., 2003; Dom en Bogaerts, 2004; Anderson en Baumburg, 2006). Daarnaast heeft een ongezonde leefstijl invloed op de psychische en fysieke gesteldheid van jongeren (Brook et al., 2002; Agrawal et al., 2004; Couwenbergh, 2009).

Ongezond gedrag heeft niet alleen gevolgen voor de gezondheid op latere leeftijd, maar ook voor de onderwijsloopbaan en de arbeidsmarktsituatie. Uit onderzoek van Crosnoe (2007) blijkt bijvoorbeeld dat er een relatie is tussen alcoholgebruik, drugsgebruik en overgewicht, en een lagere doorstroom naar het hoger onderwijs na de middelbare school. Het behaalde opleidingsniveau is weer van invloed op het succes op de arbeidsmarkt, zie onder andere het onderzoek van Traag et al. (2004). Ook kan ongezond gedrag invloed hebben op de gezinsvorming. Zo kunnen alcohol- en drugsgebruik leiden tot ongeremder seksueel gedrag, wat tienerzwangerschappen tot gevolg kan hebben (Van Hasselt, 2010).

Dit artikel gaat in op verschillende aspecten van een ongezonde leefstijl en op de vraag welke groepen jongeren er een ongezonde leefstijl op nahouden. De uitkomsten vor-

men de basis voor vervolgonderzoek naar de effecten van een ongezonde leefstijl op de latere levensloop van jongeren.

2. Methode

2.1 Gegevens

De gegevens die in dit artikel zijn gebruikt zijn afkomstig uit de Gezondheidsenquête, die onderdeel is van het Permanent Onderzoek LeefSituatie (POLS). POLS is een jaarlijkse steekproef uit de Nederlandse bevolking, met uitzondering van personen in instituten en instellingen, die voorziet in gegevens over onder andere gezondheid. Gegevens zijn beschikbaar vanaf 1997; voor dit onderzoek zijn alleen de onderzoeksjaren 2007, 2008 en 2009 gebruikt. Omdat dit onderzoek zich richt op jongeren zijn alleen de personen van 15 tot 25 jaar geselecteerd. Het gebruikte bestand had door deze selecties een steekproefomvang van 3 300 personen.

2.2 Aspecten van een ongezonde leefstijl

Om na te gaan of jongeren een ongezonde leefstijl hadden, wordt rekening gehouden met vijf aspecten: roken, het drinken van alcohol, het gebruik van cannabis, de mate van bewegen en overgewicht. Als jongeren meerdere van deze vormen van ongezond gedrag combineerden, wordt hun leefstijl in dit artikel beschouwd als ongezond.

Voor roken is uitgegaan van degenen die dagelijks rookten. Hieronder vallen zowel de matige rokers (minder dan 20 sigaretten per dag) als de zware rokers (20 sigaretten of meer per dag).

Voor het gebruik van alcohol is uitgegaan van de zware drinkers. In dit onderzoek zijn dat jongeren die minstens één dag per week 6 of meer glazen alcohol dronken.

Bij het gebruik van cannabis (hasj of marihuana) ging het om het gebruik in de maand voorafgaand aan de enquête. Als respondenten aangaven ooit cannabis te hebben gebruikt, is hen vervolgens gevraagd of ze dat ook de laatste 30 dagen hebben gedaan.

Voor de mate waarin jongeren bewegen, is de Nederlandse Norm Gezond Bewegen (NNGB) gebruikt. Jongeren tot 18 jaar voldoen aan deze norm als ze dagelijks minimaal een uur matig intensieve activiteit verrichten. Jongeren vanaf 18 jaar dienen minimaal een half uur matig intensieve activiteit te verrichten op ten minste vijf dagen per week en bij voorkeur op alle dagen.

Om een indicatie te krijgen of er sprake is van overgewicht, is de body mass index (BMI) gebruikt. De BMI-waarde wordt verkregen door het lichaamsgewicht (in kilo's) te delen door

de lichaamslengte (in meters) in het kwadraat. Volgens de Wereldgezondheidsorganisatie (WHO) hebben volgroeide mensen met een BMI van 25 kg/m² en hoger overgewicht. Boven de 30 kg/m² is sprake van ernstig overgewicht, ofwel obesitas. Omdat kinderen nog groeien zijn vaste waarden voor overgewicht en obesitas, zoals die bij volwassenen worden gebruikt, niet bruikbaar. Bovendien is bij meisjes de waarde gemiddeld iets hoger dan bij jongens. In 2000 heeft de WHO criteria vastgesteld voor overgewicht en obesitas bij kinderen. Deze criteria zijn dusdanig gekozen dat ze vanaf 18-jarige leeftijd corresponderen met de geaccepteerde waarden voor overgewicht (25 kg/m²) en obesitas (30 kg/m²). Voor jongeren onder de 18 jaar zijn per leeftijd en geslacht grenswaarden bepaald voor overgewicht en obesitas.

2.3 Analyse

In dit onderzoek zijn de verschillende aspecten van een ongezonde leefstijl eerst afzonderlijk geanalyseerd. Daarbij is telkens uitgesplitst naar de persoonskenmerken geslacht, leeftijd en herkomst. Voor leeftijd zijn twee groepen onderscheiden: de 15- tot 20-jarigen en de 20- tot 25-jarigen. Ook voor herkomst zijn twee groepen onderscheiden, namelijk autochtonen en allochtonen. Bij de allochtone jongeren gaat het daarbij om zowel de westers allochtone als de niet-westers allochtone jongeren. Vervolgens zijn de aspecten van een ongezonde leefstijl gecombineerd en is onderzocht of jongeren op meerdere fronten ongezond gedrag vertoonden. Voor deze analyses zijn univariate en bivariate modellen gebruikt. Om te bepalen of de verschillen tussen groepen statistisch significant zijn, is een p-waarde kleiner dan of gelijk aan 0,05 als grens gehanteerd.

3. Resultaten

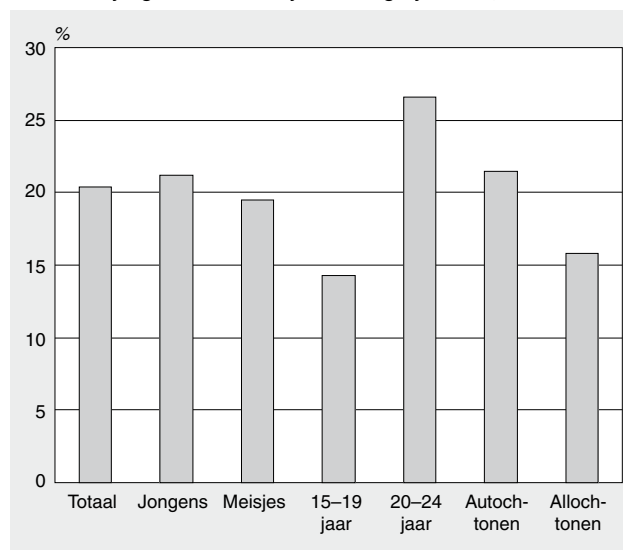
3.1 Middelengebruik

In de periode 2007–2009 gaf bijna 30 procent van de jongeren van 15 tot 25 jaar aan dat ze wel eens roken. Van de rokers stak twee derde dagelijks een sigaretje op. Ofwel: een op de vijf 15- tot 25-jarigen rookte dagelijks (*grafiek 1*). Jongeren die 20 of meer sigaretten per dag roken, worden gerekend tot de zware rokers. Van alle jongeren van 15 tot 25 jaar was 4 procent een zware roker. Wordt dit gerelateerd aan de jongeren die wel eens hebben gerookt, dan was bijna een op de acht jeugdige rokers een zware roker.

Er zijn iets meer jongens dan meisjes die dagelijks rookten. Bijna twee keer zo veel jongvolwassenen (20 tot 25 jaar) als tieners (15 tot 20 jaar) staken dagelijks een sigaret op, respectievelijk 27 en 14 procent. Het verschil tussen jongens en meisjes is vooral toe te schrijven aan de jongvolwassenen. Onder de jongvolwassenen rookte 29 procent van de jongens en 24 procent van de meisjes, terwijl onder de tieners ongeveer evenveel jongens als meisjes rookten. Waarschijnlijk is het voor jongens dus gebruikelijker dan voor meisjes om na hun tienertijd te blijven roken.

Naast geslacht en leeftijd hangt ook de herkomst van jongeren samen met hun rookgedrag. Van de autochtone jongeren rookte 22 procent, van de allochtone jongeren 16 procent. Vooral de autochtone meisjes en tieners roken beduidend meer dan hun allochtone leeftijdsgenoten.

1. Aandeel jongeren van 15–24 jaar dat dagelijks rookt, 2007/2009



Bron: CBS, POLS-Gezondheidsenquête.

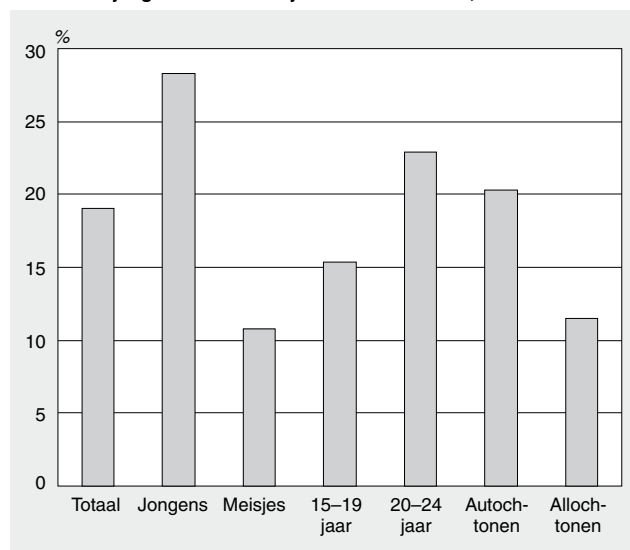
Het overmatig drinken van alcohol komt onder jongeren van 15 tot 25 jaar ongeveer even vaak voor als het dagelijks roken van tabak. Zo dronk ruim 19 procent van de jongeren minstens een keer per week zes glazen alcohol of meer op een dag. Zij worden beschouwd als zware drinkers. Van de jongens behoorde een beduidend groter deel tot de zware drinkers dan van de meisjes, respectievelijk 28 en 11 procent (*grafiek 2*). Jongens dronken vooral bier, terwijl meisjes daarnaast ook wel voor wijn kozen.

Ook tieners en jongvolwassenen verschilden in hun drinkgedrag. Zo was het aandeel zware drinkers onder tieners 15 procent en onder jongvolwassenen 23 procent. Onder zowel tieners als jongvolwassenen behoorden vooral de jongens tot de groep zware drinkers.

Het verschil tussen autochtone en allochtone jongeren met betrekking tot alcoholgebruik is groot. Van de autochtone jongeren was ruim 20 procent een zware drinker, tegen 12 procent van de allochtonen. Hierbij kan meespelen dat allochtone jongeren er vanwege hun geloof voor kiezen geen alcohol te drinken.

Bijna 9 procent van de 15- tot 25-jarigen gaf aan dat ze in de maand voorafgaand aan de enquête cannabis hadden gebruikt (*grafiek 3*). Meestal gebeurde dat in de vorm van een joint, waarbij cannabis (hasj of marihuana) wordt vermengd met tabak. Net als bij roken en drinken waren er meer jongens dan meisjes die de afgelopen maand cannabis hadden gebruikt, met respectievelijk 12 procent en 5 procent. Het maandelijks gebruik van cannabis onder tieners lag lager dan onder jongvolwassenen, met 7 procent tegen 10 procent.

2. Aandeel jongeren van 15–24 jaar dat zwaar drinkt, 2007/2009

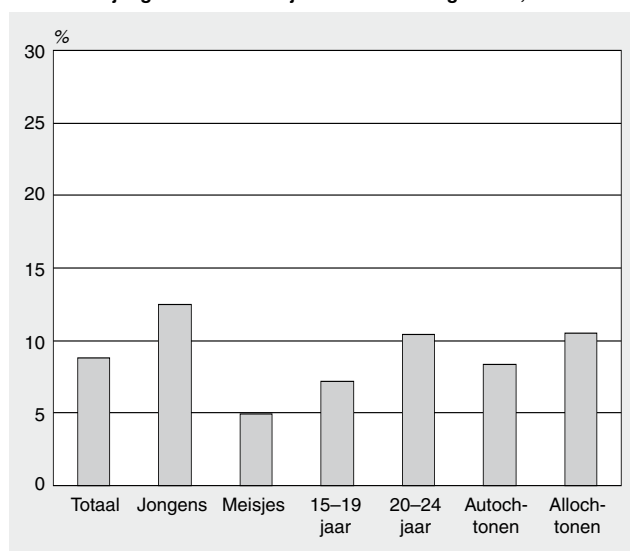


Bron: CBS, POLS-Gezondheidsenquête.

Het waren vooral de jongvolwassen jongens die met cannabis experimenteerden of dit regelmatig gebruikten. Van hen gaf 15 procent aan deze drug in de afgelopen maand te hebben gebruikt. Van de jongvolwassen meisjes waren dat er met 5 procent drie keer zo weinig.

Het gebruik van cannabis was onder autochtonen en allochtonen ongeveer gelijk. De allochtone jongeren verschilden onderling wel sterk als het gaat om het gebruik van cannabis. Zo was het aandeel cannabisgebruikers onder westers allochtone jongeren vergelijkbaar met dat onder autochtone jongeren, terwijl dat onder Surinaamse en Antilliaanse jongeren juist groter was en onder Turkse en Marokkaanse jongeren en jongeren met een overig niet-westerse herkomst beduidend kleiner.

3. Aandeel jongeren van 15–24 jaar dat cannabis gebruikt, 2007/2009



Bron: CBS, POLS-Gezondheidsenquête.

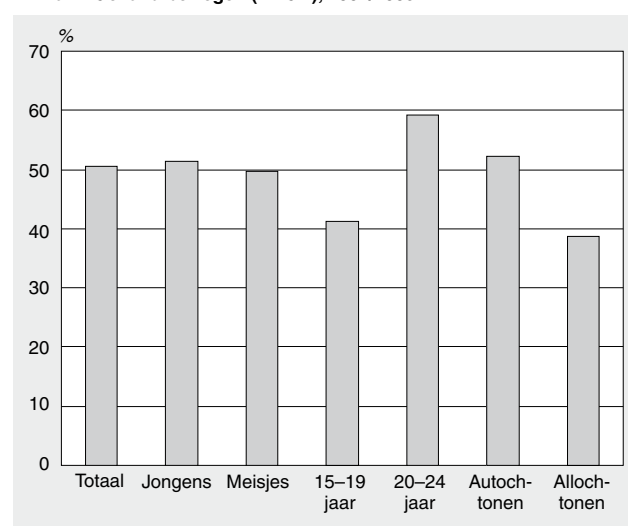
3.2 Bewegen en overgewicht

Naast het (overdadig) gebruik van genotmiddelen maken ook onvoldoende bewegen en overgewicht deel uit van een

ongezonde leefstijl (Wendel-Vos et al., 2005). Om te bepalen of iemand voldoende beweegt, wordt in Nederland onder andere de Nederlandse Norm Gezond Bewegen (NNGB) gebruikt. Deze norm houdt in dat jongeren tot 18 jaar dagelijks minimaal een uur matig intensieve activiteit moeten verrichten. Voor jongeren ouder dan 18 jaar geldt dat ze minimaal een half uur matig intensieve activiteit dienen te verrichten op ten minste vijf dagen per week en bij voorkeur op alle dagen.

De helft van de Nederlandse 15- tot 25-jarigen voldeed aan de NNGB (*grafiek 4*). Ongeveer evenveel jongens als meisjes waren volgens deze norm voldoende actief. Wel zijn er verschillen tussen tieners en jongvolwassenen. Zo'n 40 procent van de tieners bewoog voldoende, terwijl dat voor ongeveer 60 procent van de jongvolwassenen het geval was. Dit gold voor zowel jongens als meisjes. Dat meer jongvolwassenen voldeden aan de NNGB betekent niet dat ze ook daadwerkelijk veel meer bewogen. Het heeft ook te maken met de hogere mate waarin tieners moeten bewegen om aan de norm te voldoen. Ook autochtone en allochtone jongeren verschilden in hun mate van bewegen: respectievelijk 52 procent en 39 procent voldeed aan de norm.

4. Aandeel jongeren van 15–24 jaar dat voldoet aan de Nederlandse Norm Gezond bewegen (NNGB), 2007/2009

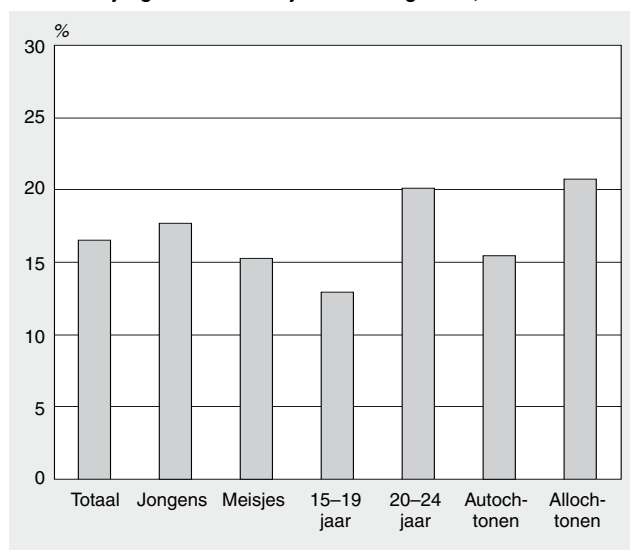


Bron: CBS, POLS-Gezondheidsenquête.

Bijna 17 procent van de jongeren van 15 tot 25 jaar had overgewicht (*grafiek 5*). Bij ruim 13 procent van de jongeren ging het om matig overgewicht; de rest had ernstig overgewicht, ofwel obesitas. Van de 15- tot 25-jarigen had bijna 18 procent van de jongens en ruim 15 procent van de meisjes overgewicht. Overgewicht komt onder jongvolwassenen meer voor dan onder tieners. Zo was één op de acht tieners te zwaar, tegen een op de vijf jongvolwassenen. Vooral jonge mannen hadden wat te veel kilo's. Onder allochtonen is het aandeel jongeren met overgewicht hoger dan onder autochtonen. Dit komt vooral door de allochtone jongvolwassen mannen.

Overgewicht kan negatieve gevolgen hebben voor de gezondheid. Dit geldt niet alleen voor de lange termijn. Ook op

5. Aandeel jongeren van 15–24 jaar met overgewicht, 2007/2009



Bron: CBS, POLS-Gezondheidsenquête.

jonge leeftijd kunnen al gezondheidsproblemen optreden, zoals orthopedische problemen en problemen met de ademhaling (apneus). Ook kunnen jongeren met overgewicht last krijgen van sociale problemen (HiraSing et al., 2009). Verder hebben jongeren die als kind overgewicht hebben vaak ook als volwassene overgewicht. Of kinderen overgewicht hebben, hangt samen met het gewicht van de ouders. Eén op de drie jongeren van wie beide ouders overgewicht hebben, is zelf ook te zwaar (Frenken, 2004).

3.3 Een ongezonde leefstijl

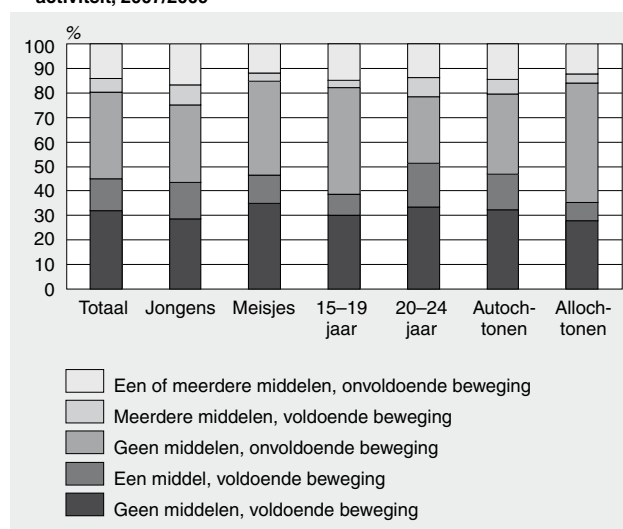
Niet alle jongeren in Nederland hielden er dus even gezonde gedragingen op na. Vraag is vervolgens of ze op meerdere fronten ongezond gedrag vertoonden. Is dat het geval, dan wordt hun leefstijl in dit artikel beschouwd als ongezond. Overigens wordt overgewicht daarbij in eerste instantie buiten beschouwing gelaten omdat dat vaak het gevolg is van ongezond gedrag. Volgens dit criterium hield een op de vijf jongeren er een ongezonde leefstijl op na. Van alle jongeren gebruikte 14 procent één of meerdere middelen en voldeed daarnaast niet aan de NNGB (grafiek 6). Ruim 5 procent gebruikte meerdere middelen, maar kreeg wel voldoende lichaamsbeweging.

Als jongeren meerdere middelen gebruikten, ging het vaak om tabak en cannabis. Dit is op zich logisch, omdat cannabis meestal met tabak wordt vermengd en als joint gerookt. Het kwam weinig voor dat jongeren naast gebruiker van tabak en cannabis ook zware drinker waren. Dat betekent overigens niet dat ze helemaal niet dronken. Bijna al deze jongeren gaven namelijk aan dat ze wel eens alcohol gebruikten. Iets minder dan de helft van de jongeren gebruikte een genotmiddel of kreeg onvoldoende beweging, maar combineerde deze vormen van ongezond gedrag niet. Een derde was geen overmatige gebruiker van tabak, alcohol of cannabis en kreeg voldoende beweging.

Gezien de eerdere bevindingen in dit artikel is het niet verwonderlijk dat de leefstijl van jongens minder gezond was

dan die van meisjes. Van de jongens hield 25 procent er een ongezonde leefstijl op na, tegen 15 procent van de meisjes. Verder was de leefstijl van jongvolwassenen en autochtonen iets minder gezond dan die van tieners en allochtonen. Deze verschillen zijn echter klein en vooral toe te schrijven aan het gebruik van tabak, alcohol en drugs. Het gebruik van deze middelen ligt onder tieners en allochtone jongeren lager dan onder jongvolwassenen en autochtone jongeren. Daarentegen is het aandeel dat voldeed aan de NNGB onder deze groepen juist veel kleiner.

6. Jongeren van 15–24 jaar naar middelengebruik en lichamelijke activiteit, 2007/2009



Bron: CBS, POLS-Gezondheidsenquête.

De leefstijl van jongeren met overgewicht verschilt weinig van die van jongeren zonder overgewicht. Worden het gebruik van tabak, alcohol en drugs en het voldoen aan de NNGB afzonderlijk onderzocht, dan is alleen sprake van een samenhang tussen overgewicht en roken: onder jongeren met overgewicht zijn meer dagelijkse rokers dan onder jongeren zonder overgewicht.

4. Conclusies

In dit onderzoek stond het in kaart brengen van verschillende aspecten van een ongezonde leefstijl centraal. Daarnaast is onderzocht welke groepen jongeren er een dergelijke leefstijl op nahouden. Middelengebruik draagt bij aan een ongezonde leefstijl. In 2007–2009 rookte een op de vijf jongeren dagelijks, was een op de vijf een zware drinker en had een op de tien in de maand voorafgaand aan het onderzoek cannabis gebruikt. Jongeren hebben met deze ongezonde gewoonten een verhoogde kans op zowel fysieke als psychische problemen (Brook et al., 2002; Agrawal et al., 2004; Couwenbergh, 2009).

Het gebruik van middelen is vooral onder jongens en jongvolwassenen hoog, wat ook blijkt uit andere onderzoeken (Monshouwer et al., 2007; Van Hasselt, 2010). In dit eerste onderzoek is echter ook vastgesteld dat er, als het gaat om kennismaking met de verschillende middelen, maar weinig verschillen zijn tussen jongens en meisjes. Onder de autoch-

tone jongeren was het aandeel dagelijkse rokers en zware drinkers groter dan onder allochtone jongeren. Dit geldt niet voor het gebruik van cannabis: dat was voor beide groepen ongeveer gelijk.

Naast middelengebruik dragen ook onvoldoende bewegen en overgewicht bij aan een ongezonde leefstijl. Vooral tieners en allochtone jongeren bewegen te weinig. Ook kampen allochtone jongeren vaker met overgewicht, net als de jongvolwassen mannen. Uit onderzoek van Frederiks et al. (2005) komt naar voren dat de verschillen tussen autochtone en allochtone jongeren mogelijk genetisch bepaald zijn. Daarnaast kan het zijn dat allochtonen overgewicht door een verschil in eetpatroon en culturele normen minder als een probleem zien.

Het zijn vooral de jongens die het gebruik van middelen combineren, te weinig bewegen en er daarmee een ongezonde leefstijl op nahouden. Tussen overgewicht en de andere aspecten van een ongezonde leefstijl blijkt uit dit onderzoek weinig samenhang. Omdat het drinken van alcohol meestal een verhoging van het aantal ingenomen calorieën betekent en omdat alcohol vaak de eetlust opwekt, zou verwacht mogen worden dat er een positieve samenhang is tussen het gebruik van alcohol en overgewicht. Door Lahti-Koski et al. (2002) is deze verwachting deels bevestigd. Uit hun onderzoek blijkt dat het aandeel mannen en vrouwen met overgewicht onder matige drinkers kleiner is dan onder geheelonthouders en zware drinkers. Zij, en ook andere onderzoekers, merken echter wel op dat de samenhang tussen alcohol en overgewicht niet eenvoudig is, onder andere omdat het niet zozeer gaat om het al dan niet drinken van alcohol, maar meer om de mate waarin dat gebeurt. Dat heeft er mogelijk ook mee te maken dat in dit artikel geen samenhang is gevonden tussen alcohol en overgewicht. Hoewel voor alcohol wordt gekeken naar de groep zware drinkers, gaat het om een consumptie van zes glazen of meer op minimaal één dag per week. Daarmee is voor noch de zware noch de niet-zware drinkers bekend om hoeveel glazen per dag het dan gaat. Voor het bepalen van de samenhang tussen alcohol en overgewicht is het voor vervolgonderzoek aan te raden om ook naar het aantal glazen per dag te kijken.

Literatuur

- Agrawal, A., M.C. Neale, C.A. Prescott en K.S. Kendler, 2004, A twin study of early cannabis use and subsequent use and abuse/dependence of other illicit drugs. *Psychological Medicine* 34(7), blz. 1227–1237.
- Anderson, P. en B. Baumberg 2006, Alcohol in Europe. A public health perspective. Institute of Alcohol Studies, London.
- Brook, D.W., J.S. Brook, C. Zhang, P. Cohen en M. Whiteman, 2002, Drug use and the risk of major depressive disorder, alcohol dependence, and substance use disorders. *Archives of General Psychiatry* 59(11), blz. 1039–1044.
- Couwenbergh, C.P.G., 2009, Substance abuse and its co-occurrence with other mental health problems in adolescents. Academisch proefschrift. PrintPartners Ipskamp, Enschede.
- Crosnoe, R., 2007, Gender, obesity, and education. *Sociology of Education* 80(3), blz. 241–260.
- Dietz, W.H., 1998, Health consequences of obesity in youth: childhood predictors of adult disease. *Pediatrics* 101(3), blz. 518–525.
- Dom, G. en J. Bogaerts, 2004, Middelengebruik en misbruik bij adolescenten. In: Recht, C.B. (red.), *Jongeren en drugs*, blz. 35–58. Intersentia, Antwerpen.
- Frederiks, A.M., S. van Buuren, R.A. HiraSing, J.M. Wit en S.A. Verloove-Vanhorick, 2005, Alarming prevalences of overweight and obesity for children of Turkish, Moroccan and Dutch origin in The Netherlands according to international standards. *Acta Paediatrica* 94(4), blz. 496–498.
- Frenken, F., 2004, Een op de negen jongeren is te dik. CBS Webmagazine, 6 december 2004.
- Hasselt, N. van (red.), 2010, Preventie van schadelijk alcoholgebruik en drugsgebruik onder jongeren. Trimbos-instituut, Utrecht.
- HiraSing, R.A., A.M.W. Bulk-Bunschoten, J. Van Dijke en C.M. Renders, 2009, Kinderen en overgewicht. In: Keeman, J.N., J.A. Mazel en F.G. Zitman (red). *Het medisch jaar 2008–2009*, blz. 52–87. Bohn-Stafleu van Loghum, Houten.
- Lahti-Koski, M., P. Pietinen, M. Heliövaara en E. Vartiainen, 2002, Associations of body mass index and obesity with physical activity, food choices, alcohol intake, and smoking in the 1982–1997 FINRISK Studies. *American Journal of Clinical Nutrition* 75, blz. 809–817.
- Monshouwer, K., 2008, Welcome to the house of fun. Trimbos-instituut, Utrecht.
- Reilly, J.J., E. Methven, Z.C. McDowell, B. Hacking, D. Alexander, L. Stewart en C.J.H. Kelnar, 2003, Health consequences of obesity. *Archives of Disease in Childhood* 88(9), blz. 748–752.
- Schrijvers, C.T.M. en C.G. Schoemaker, 2008, Spelen met gezondheid. Leefstijl en psychische gezondheid van de Nederlandse jeugd. RIVM, Bilthoven.
- Traag, T., J. van der Valk, R. van der Velden, R. de Vries en M. Wolbers, 2004, Een verklaring voor het effect van opleiding op de arbeidsmarktpositie van schoolverlaters. *Socialeconomische trends* 3/2004, blz. 26–33.
- Wendel-Vos, G.C.W., W.T.M. Ooijendijk, P.H.M. Van Baal, I. Storm, S.M.C. Vijgen, M. Jans, M. Hopman-Rock et al., 2005, Kosteneffectiviteit en gezondheidswinst van behalen beleidsdoelen bewegen en overgewicht. *Onderbouwing Nationaal Actieplan Sport en Bewegen*. RIVM rapport 260701001. RIVM, Bilthoven.

Meer dan 55 duizend kinderen geadopteerd sinds invoering adoptiewet

John de Winter, Arie Eilbracht en Arno Sprangers

Sinds de invoering van de adoptiewet in 1956 zijn in Nederland ruim 55 duizend kinderen geadopteerd. Tot midden jaren zeventig waren dit vooral Nederlandse kinderen, daarna hoofdzakelijk buitenlandse. Het totaal aantal geadopteerde buitenlandse kinderen is met 39 duizend meer dan twee keer zo groot als het aantal geadopteerde Nederlandse kinderen. Het aantal geadopteerde meisjes is iets groter dan het aantal geadopteerde jongens. De laatste jaren is China het belangrijkste herkomstland van adoptiekinderen.

1. Gewone adopties

In Nederland is adoptie sinds 1956 wettelijk geregeld (Sprangers et al., 2006). Vóór de invoering van de adoptiewet konden kinderen wel in een pleeggezin worden opgenomen, maar niet in juridische zin worden geadopteerd. De eerste formele adopties dateren van 1957.

Er zijn twee categorieën adopties: 'gewone' adopties en stiefouderadopties. Bij een gewone adoptie is geen van de adoptieouders de biologische ouder van het te adopteren kind. Bij een stiefouderadoptie adopteert de (nieuwe) partner van één van de biologische ouders het kind. Het gaat hierbij dus om adoptie door één persoon, waarbij de juridische band met de andere ouder – als die er is – wordt verbroken.

Dit artikel beschrijft alleen gewone adopties; stiefouderadopties blijven buiten beschouwing. Strikt genomen kan het bij een adoptie om meerdere kinderen gaan. Waar in dit artikel wordt gesproken over adopties, gaat het om aantallen adoptiekinderen.

Adoptiestatistiek

Gegevens over de periode 1995–heden (huidige adoptiestatistiek)

Met het oog op de beschrijving van het aantal adoptiekinderen en hun kenmerken is bij het CBS een bestand met gegevens over adoptiekinderen opgebouwd met behulp van gegevens van de Immigratie- en Naturalisatiedienst (IND) over migratiemotieven en gegevens uit de Gemeentelijke Basisadministratie (GBA). Dit bestand bevat gegevens vanaf verslagjaar 1995.

Voor het bouwen van een bestand met gegevens over adoptiekinderen is in eerste instantie – per jaar van vestiging – uitgegaan van de niet-Nederlandse kinderen die in het desbetreffende jaar naar Nederland zijn gemigreerd en van wie bekend is dat adoptie het doel is geweest van de immigratie. De gegevens over het verblijfsdoel (of migratiemotief) zijn afkomstig van de IND.

Aangezien niet alle adoptiekinderen een niet-Nederlandse nationaliteit hebben (en dus niet alle adoptiekinderen

bekend zijn bij de IND) is in de tweede stap – per jaar van vestiging – uitgegaan van kinderen jonger dan 12 jaar voor wie geldt dat de datum van ingang van de familierechtelijke betrekking met beide ouders later is dan de geboortedatum. Een kenmerk van een adoptie is immers dat de juridische band tussen ouder en kind pas na de geboorte is ontstaan.

Daarnaast zijn in deze stap de kinderen geselecteerd voor wie geldt dat er geen datum bekend is voor de ingang van de familierechtelijke betrekking met beide ouders, en de kinderen voor wie geldt dat de familierechtelijke betrekking met de ene ouder later is ingegaan dan de geboortedatum, terwijl deze datum voor een eventuele tweede ouder niet bekend is.

Bij de laatste stap is het resulterende bestand met informatie over adoptiekinderen vergeleken met het bestand met migratiemotieven van de IND. In deze fase is een correctie uitgevoerd als bleek dat een kind dat in bovengenoemde tweede stap als adoptiekind was bestempeld met een ander motief (bijvoorbeeld asiel of gezinshereniging) was binnengekomen.

Gegevens van vóór 1995

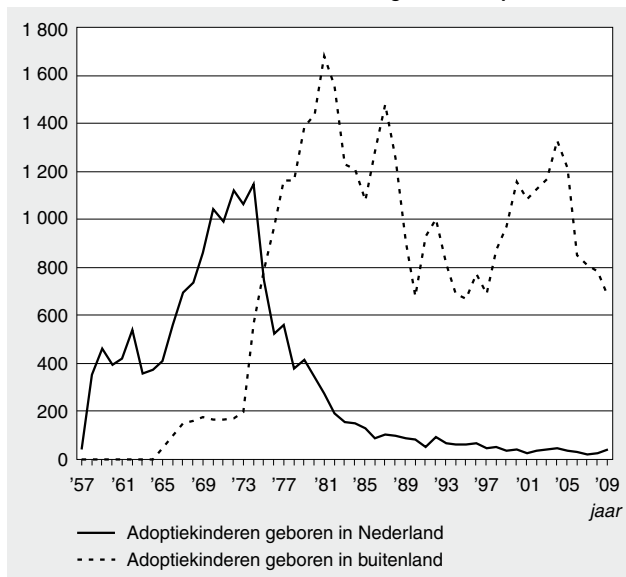
De adoptiecijfers van vóór 1995 zijn ontleend aan opgaven van de arrondissementsrechtbanken, gerechtshoven en de Hoge Raad. De totalen bevatten toegewezen adoptieverzoeken voor zowel Nederlandse als buitenlandse kinderen. Voor de verdeling naar binnenlandse en buitenlandse kinderen en geslacht is gebruikt gemaakt van verhoudingscijfers van de Centrale Adoptieraad en de Raden voor de Kinderbescherming.

2. Eerst vooral uit Nederland, later vooral uit buitenland

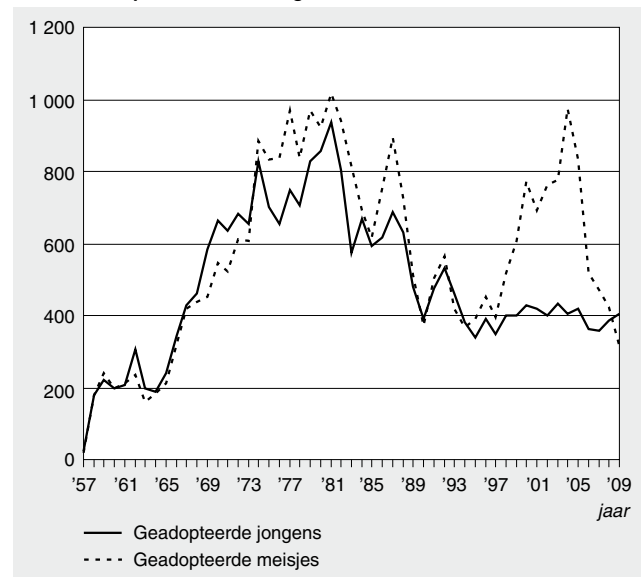
In de jaren vijftig en zestig van de vorige eeuw werden vooral Nederlandse kinderen geadopteerd. Vanaf de jaren zestig nam dit aantal sterk toe, mede door de stijging van het aantal tienermoeders (Sprangers et al., 2006). Door de invoering van de Algemene bijstandswet in de jaren zestig werden de mogelijkheden voor jonge alleenstaande moeders om hun kind te behouden steeds beter. Ook werd het meer en meer als onwenselijk beschouwd dat moeders afstand moesten doen van hun kinderen. Mede door deze ontwikkeling en de introductie van de anticonceptiepil nam het aantal Nederlandse adoptiekinderen medio jaren zeventig sterk af. Tegelijkertijd steeg het aantal buitenlandse adoptiekinderen explosief (*grafiek 1*).

Volgens Hoksbergen (2002) kwamen in de jaren zeventig en tachtig van de vorige eeuw veel adoptiekinderen uit Zuid-Korea, Indonesië en India. In de jaren tachtig en negentig werden ook veel kinderen uit Sri Lanka geadopteerd. In de CBS-statistiek zijn vanaf het verslagjaar 1995 gege-

1. Aantal in Nederland en in het buitenland geboren adoptiekinderen

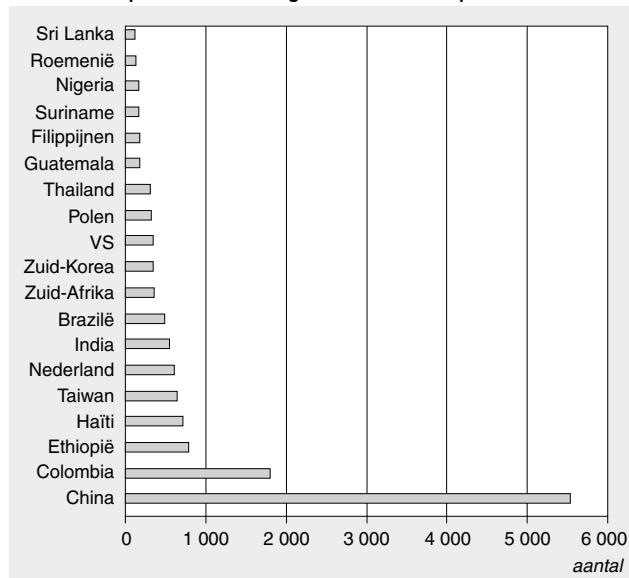


3. Aantal adoptiekinderen naar geslacht



vens per land beschikbaar. Van 1995 tot en met 1997 was Colombia het belangrijkste herkomstland van adoptiekinderen. In 1998 nam China deze positie over. In 2004 werden ongeveer 800 Chinese kinderen geadopteerd. Daarmee was bijna 60 procent van de buitenlandse adoptiekinderen van Chinese herkomst. De adoptie van Chinese kinderen hangt samen met het Chinese één-kindbeleid, dat voorschrijft dat ouders in principe slechts één kind mogen hebben (Sprangers et al., 2010).

2. Aantal adoptiekinderen naar geboorteland in de periode 1995–2009



3. Meer meisjes dan jongens

Over de gehele periode van 1957 tot en met 2009 gerekend

zijn in ons land meer meisjes dan jongens geadopteerd (*grafiek 3*). In totaal ging het om 29,9 duizend meisjes tegen 25,7 duizend jongens.

Tot het einde van de vorige eeuw verschildte het aantal geadopteerde jongens niet veel van het aantal meisjes, maar sinds de eeuwwisseling is het meisjesoverschot groot. Dit komt doordat het bij de adopties uit China – de laatste jaren het belangrijkste herkomstland van adoptiekinderen – vooral om meisjes ging. Omdat Chinese ouders veelal de voorkeur geven aan een zoon boven een dochter, werden pasgeboren meisjes vaak te vondeling gelegd. De meerderheid van de kinderen in Chinese kindertehuizen bestond daarvoor uit meisjes.

Sinds 2004 daalt het aantal adoptiekinderen uit China. Deze afname hangt samen met de relatief gunstige economische ontwikkeling in China en de toename van het aantal adoptieverzoeken uit andere landen. Ook worden steeds meer Chinese kinderen in het eigen land geadopteerd. De daling van het aantal Chinese adoptiekinderen doet zich alleen voor bij meisjes. Het aantal jongens is juist gestegen, waardoor het aandeel jongens onder Chinese adoptiekinderen is toegenomen van 5 procent in 2000 naar 56 procent in 2009. Bij de jongens uit China gaat het veelal om kinderen met een medisch probleem. China kent een speciale procedure voor deze zogenoemde *special needs*-kinderen.

Volgens de Vereniging Wereldkinderen (www.wereldkinderen.nl) is er sprake van een wereldwijde daling van het aantal kinderen dat met adoptie kan worden geholpen. De verklaring hiervoor is onder meer dat in het Haags Adoptieverdrag (kader 2) is opgenomen dat eerst moet worden gezocht naar lokale opvangmogelijkheden voordat adoptie naar het buitenland wordt overwogen. Hierdoor neemt in de landen die bij dit verdrag zijn aangesloten het aantal binnenlandse adopties toe, terwijl het aantal buitenlandse adopties terugloopt.

Adoptieprocedure

De regels voor buitenlandse adopties zijn vastgelegd in de Wet opnemings buitenlandse kinderen ter adoptie (Wobka). De adoptieprocedure begint met het indienen van een aanvraag om beginseltoestemming te krijgen en in aanmerking te komen voor het adopteren van een buitenslands kind.

Aanvragers moeten aan verschillende voorwaarden voldoen. Zo mogen ze maximaal 41 jaar oud zijn en moet het kind jonger dan 6 jaar zijn, tenzij er bijzondere omstandigheden zijn.

Het ministerie van Justitie besluit uiteindelijk op basis van een advies van de Raad voor de Kinderbescherming tot het verlenen van een beginseltoestemming.

Zowel gehuwden als samenwonende en individuele aanvragers kunnen in aanmerking komen voor adoptie van een kind. Dit geldt sinds 1 januari 2009 ook voor paren van gelijk geslacht, maar voorwaarde is dan wel dat het land van herkomst adoptie door zulke paren toestaat. Is dit niet het geval, maar staat het land van herkomst adoptie door één persoon wel toe, dan kan één van partners het kind adopteren. Nadat de partners het kind minimaal één jaar gezamenlijk hebben verzorgd en opgevoed, kan de partner van de adoptieouder het kind vervolgens ook adopteren.

Naast de regels en voorwaarden in Nederland hebben adoptieouders dus ook te maken met de regels van het land waaruit ze een kind willen adopteren. Zo moeten de autoriteiten in het land van herkomst ermee instemmen dat het kind het land verlaat. Daarnaast staan veel landen adoptie door één persoon niet toe en worden er vaak andere leeftijdsgrenzen gehanteerd dan de bovengrens van 6 jaar die in Nederland geldt.

In 1993 is in Den Haag een verdrag gesloten over samenwerking op het gebied van de buitenlandse adoptie. De landen die zijn aangesloten bij dit Haags Adoptieverdrag hebben afspraken gemaakt over adoptie, waarbij het belang van het kind voorop staat. Als Nederlandse ouders een kind adopteren uit een land dat is aangesloten bij het Haags Adoptieverdrag, wordt de adoptie volledig erkend zonder tussenkomst van een Nederlandse rechtbank. Adopties uit landen die niet bij het Haags Adoptieverdrag zijn aangesloten moeten worden goedgekeurd door de Nederlandse rechter.

Voor meer informatie: www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/adoptie en Stichting Adoptievoorzieningen (www.adoptie.nl).

Literatuur

Hoksbergen, R.A.C., 2002, Vijftig jaar adoptie in Nederland. Een historisch-statistische beschouwing. Adoptie Centrum Universiteit van Utrecht.

Sprangers, A.H., J. de Jong en M. van Zee, 2006, Halve eeuw adopties in Nederland. Demos 22(10), blz. 96–101. NIDI, Den Haag.

Sprangers, A.H., A. Eilbracht en H. Nicolaas, 2010, Aantal adoptiekinderen afgenomen. Bevolkingstrends 58(2), blz. 29–31.

Regionale verschillen in aandeel hoogopgeleiden en arbeidsparticipatie

Kasper Leufkens en Martijn Souren

De behaalde opleiding bepaalt in hoge mate of iemand werkt en wat het niveau is van zijn of haar beroep. Dit artikel gaat in op de verschillen tussen provincies in het aandeel hoogopgeleiden en hun arbeidsparticipatie. In de Randstedelijke provincies van Nederland blijken relatief veel hoogopgeleide mensen te wonen. De arbeidsparticipatie van hoogopgeleiden is hoog en laat weinig provinciale verschillen zien. Zeeuwse vrouwen met een hoge opleiding maken relatief vaak geen deel uit van de werkzame beroepsbevolking. Een op de drie hoogopgeleiden heeft een beroep dat beneden zijn of haar opleidingsniveau ligt.

Inleiding

Het is bekend dat Nederlanders steeds vaker hoogopgeleid zijn en dat deze groep vaker participeert op de arbeidsmarkt dan middelbaar of lager opgeleiden (CBS, 2010). Over de verschillen tussen provincies in het aandeel hoogopgeleiden en hun arbeidsparticipatie is echter minder bekend. Dit artikel brengt daarom de provinciale verschillen in het aandeel hoogopgeleide mannen en vrouwen, en hun arbeidsparticipatie, in kaart. Ook wordt ingegaan op de vraag in hoeverre deze hoogopgeleiden in staat zijn een beroep te vinden dat aansluit bij hun opleidingsniveau. De beschikbaarheid van passende banen kan een reden zijn om in een bepaalde regio te gaan of blijven wonen. Om deze reden wordt ingegaan op de provinciale verschillen die er in dit opzicht tussen mannen en vrouwen bestaan.

Methode

De cijfers in dit artikel zijn afkomstig uit de Enquête Beroepsbevolking van het Centraal Bureau voor de Statistiek. Onderwerp van dit artikel zijn de ruim 2,2 miljoen hoogopgeleide personen die in de periode 2007–2009 tussen 25 en 65 jaar oud waren en geen opleiding (meer) volgden. Om rekening te houden met het feit dat bepaalde provincies relatief veel studenten tellen die hun hoogste opleidingsniveau nog niet hebben behaald, blijven de 15- tot 25-jarigen en degenen die nog een opleiding volgen buiten beschouwing. De 25- tot 35-jarigen zullen enkele keren afzonderlijk worden beschreven, omdat deze groep in zekere mate bepalend is voor de toekomstige situatie op de arbeidsmarkt.

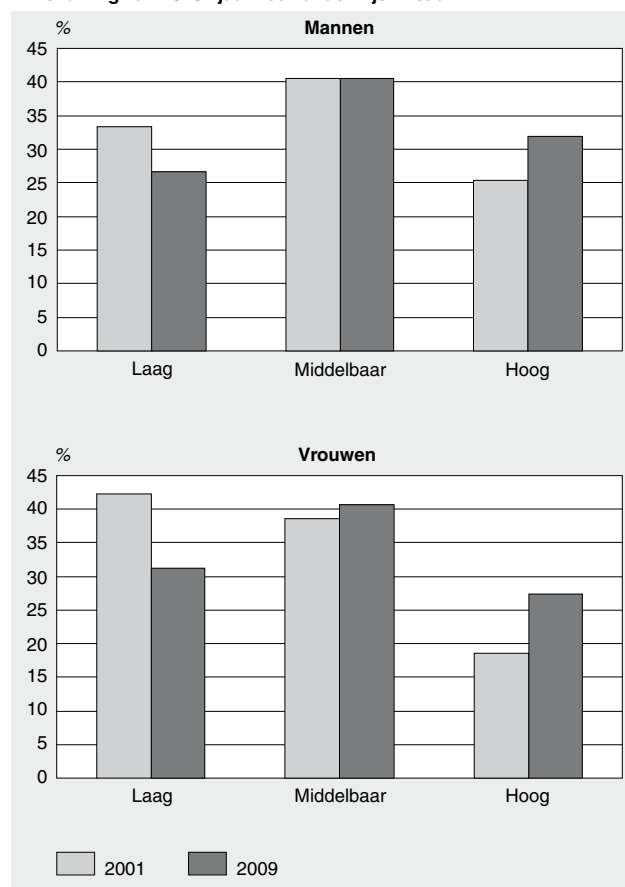
Resultaten

Aandeel hoogopgeleiden neemt toe

Steeds meer inwoners van Nederland ronden met succes

een hbo-opleiding of universitaire studie af. In 2009 was van de 25- tot 65-jarigen die geen opleiding (meer) volgden 30 procent hoogopgeleid. In 2001 was dat nog 22 procent. Bij mannen is het aandeel hoogopgeleiden groter dan bij vrouwen (grafiek 1). Het aandeel hoogopgeleide vrouwen groeit de laatste jaren echter relatief sterk. In 2009 was het verschil tussen het aandeel mannen en vrouwen met een hoog opleidingsniveau hierdoor teruggelopen. Van de mannen was 32 procent hoogopgeleid en van de vrouwen 27 procent. In 2001 was het verschil nog 7 procentpunten.

1. Bevolking van 25–64 jaar naar onderwijsniveau



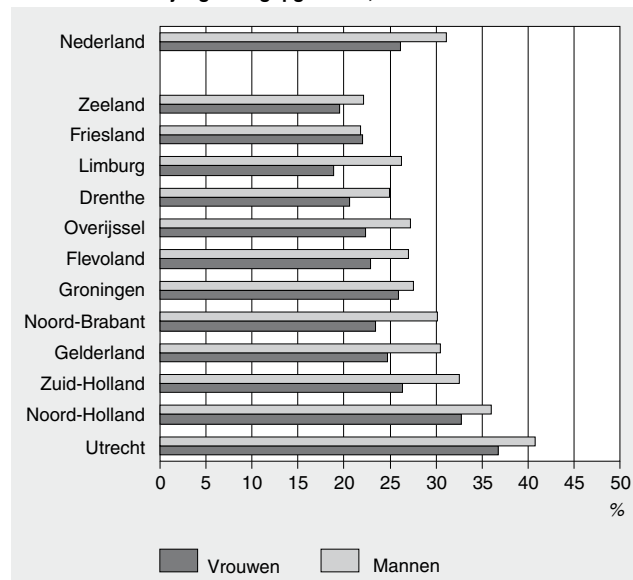
De afgelopen jaren zijn onder de pas afgestudeerden van hbo en universiteit de vrouwen in de meerderheid. Als dit zo blijft, zullen de vrouwen hun achterstand over enige tijd volledig hebben ingelopen. Onder hoogopgeleiden van 25 tot 35 jaar zijn vrouwen al in de meerderheid. Van de 25- tot 35-jarige vrouwen is 38 procent hoogopgeleid, tegenover 32 procent van de mannen.

Hoogste aandeel in het westen

In de periode 2007–2009 bedroeg het landelijk gemiddelde van het aandeel hoogopgeleide mannen en vrouwen respectievelijk 31 en 26 procent (grafiek 2). Deze aandelen la-

ten grote provinciale verschillen zien. Het aandeel hoogopgeleiden is het hoogst in de Randstedelijke provincies. In Utrecht was in 2007–2009 ruim 40 procent van de mannen en 37 procent van de vrouwen hoogopgeleid. Met 22 procent hadden Friesland en Zeeland het laagste aandeel hoogopgeleide mannen. Bij de vrouwen had Limburg met 19 procent het laagste aandeel, gevolgd door Zeeland met 20 procent. In Limburg was het verschil tussen mannen en vrouwen het grootst (ruim 7 procentpunten). Friesland was de enige provincie met nauwelijks verschil tussen mannen en vrouwen.

2. Aandeel 25–64-jarige hoogopgeleiden, 2007/2009



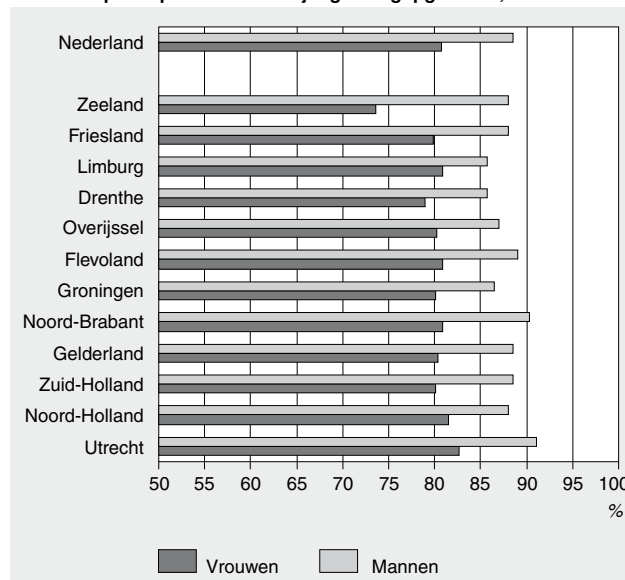
Arbeidsparticipatie vrouwen in Zeeland het laagst

Hoogopgeleiden behoren relatief vaak tot de werkzame beroepsbevolking. In 2007–2009 had landelijk ruim 88 procent van de hoogopgeleide mannen betaald werk voor twaalf uur of meer per week. Bij de middelbaar en lager opgeleiden was dit respectievelijk 84 en 75 procent. Bij de vrouwen waren de verschillen naar opleidingsniveau groter. Van de hoogopgeleide vrouwen behoorde bijna 81 procent tot de werkzame beroepsbevolking. Bij de middelbaar opgeleide vrouwen was dit 67 procent en bij de laagopgeleide vrouwen slechts 40 procent.

De netto arbeidsparticipatie van hoogopgeleiden is in alle provincies hoog (*grafiek 3*). Bij mannen zijn de verschillen tussen de provincies klein. De arbeidsparticipatie was met 91 procent het hoogst in Utrecht en met ruim 85 procent het laagst in Limburg en Drenthe. Bij de vrouwen zijn de verschillen groter. Ook bij hen was de participatie het hoogst in Utrecht. Daar behoorde bijna 83 procent van de hoogopgeleide vrouwen tot de werkzame beroepsbevolking. In Zeeland was dit bij slechts 74 procent het geval. Zeeland blijft hiermee duidelijk achter bij de overige provincies. In alle provincies is de participatie van mannen hoger dan die van vrouwen. Het verschil in participatie tussen hoogopgeleide mannen en vrouwen is het kleinst in Limburg.

Bij de 25- tot 35-jarigen was in Groningen de arbeidsparticipatie van hoogopgeleide vrouwen gelijk aan die van mannen. In de overige provincies participeerden de mannen nog altijd meer. In Zeeland was ook de participatie van jongere hoogopgeleide vrouwen het laagst. De achterstand op de overige provincies was echter zeer klein. Landelijk gezien had 96 procent van de hoogopgeleide mannen van 25 tot 35 jaar betaald werk, tegen 91 procent van de vrouwen.

3. Arbeidsparticipatie van 25–64-jarige hoogopgeleiden, 2007/2009

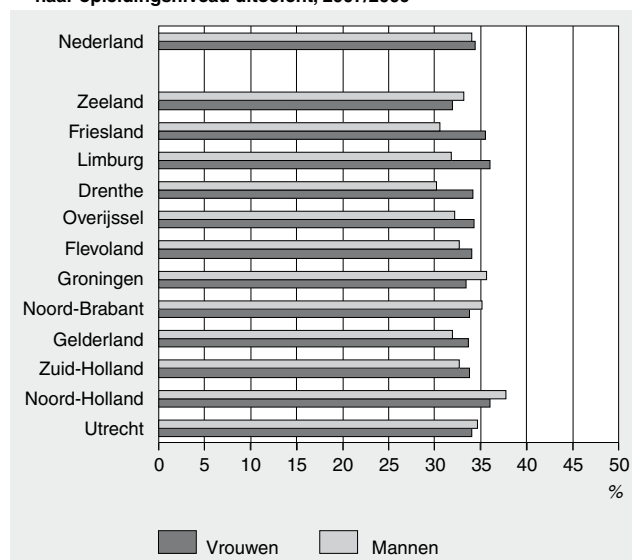


Ruim een derde onder opleidingsniveau

De provinciale verschillen in arbeidsparticipatie van hoogopgeleiden zijn niet groot. Het is echter de vraag of deze hoogopgeleiden een baan hebben die aansluit bij hun opleidingsniveau. Om op deze vraag een antwoord te kunnen geven, wordt hier gekeken naar eventuele regionale verschillen in het aandeel hoogopgeleiden dat een beroep heeft onder zijn of haar niveau. Het gaat daarbij om personen met een universitaire opleiding die ten minste twaalf uur of meer per week werkzaam zijn in een beroep op hbo-, middelbaar of lager niveau of om hbo-ers die een baan hebben op middelbaar of lager beroepsniveau.

Van de hoogopgeleide werkzame beroepsbevolking werkte in de periode 2007–2009 ruim een derde onder zijn of haar opleidingsniveau (*grafiek 4*). Van de hoogopgeleide mannen in Noord-Holland gold dit voor 38 procent. In Drenthe werkte slechts 30 procent van de hoogopgeleide inwoners onder hun niveau. De verschillen tussen de provincies zijn bij beide seksen klein. Ook bij vrouwen valt op dat de inwonsters van Noord-Holland relatief vaak onder hun niveau werken. Voor hoogopgeleide vrouwen in Limburg en Friesland geldt hetzelfde. Het aandeel hoogopgeleide vrouwen is in deze twee provincies al laag en van degenen die betaald werk hebben, werken ook nog eens relatief velen onder hun niveau. In Zeeland werken hoogopgeleide vrouwen het minst vaak onder hun opleidingsniveau. Dit is

4. Aandeel 25–64-jarige hoogopgeleiden dat een beroep onder zijn of haar opleidingsniveau uitoefent, 2007/2009



echter wel de provincie waar hoogopgeleide vrouwen be-
duidend minder participeren dan in de overige provincies.

In vijf provincies kwam het bij hoogopgeleide mannen vaker voor dat ze een beroep onder hun niveau hadden dan bij de hoogopgeleide vrouwen. Bij de 25- tot 35-jarigen werkten mannen in bijna alle provincies vaker onder hun niveau dan vrouwen. De groep vrouwen tussen 25 en 35 jaar met een hoog opleidingsniveau is relatief groot en zij werken ook nog iets minder vaak dan mannen onder hun niveau (36 procent, tegen 39 procent voor mannen). Deze jongeren staan aan het begin van hun carrière. Mede daardoor hebben zij iets vaker een baan die (nog) niet overeenkomt met hun opleidingsniveau.

Literatuur

CBS, 2010, Jaarboek Onderwijs in Cijfers. CBS, Den Haag/Heerlen.

Tabel 1
Arbeidsparticipatie van 25–64-jarige hoogopgeleiden, 2007/2009

Provincie	Aandeel hoogopgeleiden	Netto arbeidsparticipatie	Aandeel met werk onder niveau opleiding
	%		
Groningen	27	83	35
Friesland	22	84	33
Drenthe	23	83	32
Overijssel	25	84	33
Flevoland	25	85	33
Gelderland	28	85	33
Utrecht	39	87	34
Noord-Holland	34	85	37
Zuid-Holland	29	85	33
Zeeland	21	81	33
Noord-Brabant	27	86	35
Limburg	23	84	33
Nederland	29	85	34

Maakt het uit waar je woont? Sociale stijging en invloed van de buurt

Marjolijn Das ¹⁾, Sako Musterd ²⁾, Sjoerd de Vos ²⁾ en Jan Latten ^{1) 2)}

De inkomstenontwikkeling van een persoon wordt vooral bepaald door zijn persoonlijke kenmerken en hangt veel minder sterk samen met de kenmerken van zijn woonbuurt. Bovendien is het niet zeker dat de samenhangen tussen buurtkenmerken en inkomstenontwikkeling echte buurt-effecten zijn. Mogelijk verschillen inwoners van verschillende buurten van elkaar op ongemeten persoonlijke kenmerken, en daarnaast is de vraag met wie ze daadwerkelijk omgaan.

1. Inleiding

De sociaaleconomische tegenstellingen tussen buurten in Nederland zijn vaak groot. Eenzijdig samengestelde buurten worden als ongewenst gezien door maatschappij en beleid. Naast zorg over afnemende sociale cohesie en gebrek aan integratie in de zwakkere buurten is er angst voor gettovorming. Daarnaast wordt vaak aangenomen dat wonen in sociaaleconomisch zwakke buurten de maatschappelijke kansen negatief beïnvloedt. Inkomensongelijkheid op buurtniveau gaat vaak samen met segregatie naar herkomst. Niet-westerse allochtonen hebben een achterstand op de Nederlandse arbeidsmarkt en zijn daardoor vaak aangewezen op het goedkopere deel van de woningmarkt, waardoor ze in armere buurten terechtkomen. Het gevolg is dat in de grote steden arme buurten vaak grote aandelen niet-westerse allochtonen hebben, terwijl de samenstelling van rijke buurten overwegend autochtoon is.

Veel buurtbeleid in de laatste decennia – bijvoorbeeld het recente aandachtswijkenbeleid – heeft tot doel om sterk geconcentreerde armoede tegen te gaan en een sociale mix te creëren van rijk en arm of van verschillende herkomsten. In veel West-Europese landen wordt hiertoe fysieke herstructurering ingezet: oude, goedkope woningen worden gesloopt en vervangen door dure (koop)woningen en sociale huurwoningen worden verkocht. Dit om de middenklasse aan te trekken en te behouden voor de wijk (Murie et al., 2003). Een andere strategie om menging te bevorderen is de eis van sommige gemeenten om in nieuwbouwwijken een bepaald aandeel aan sociale huurwoningen te realiseren.

De gedachte achter dit beleid van menging is dat een sociale mix in de buurt goed is voor alle bewoners, maar met name voor degenen met een zwakkere maatschappelijke positie. Daaraan liggen drie theorieën ten grondslag.

Ten eerste wordt aangenomen dat in buurten socialisatie optreedt, net zoals binnen gezinnen en scholen. In buurten

met veel armoede zouden zich veel ‘negatieve rolmodellen’ manifesteren, zoals op straat rondhangende jongeren. In extreme gevallen zou er zelfs een algehele negatieve houding heersen ten opzichte van werk en de maatschappij, de zogenoemde *culture of poverty*. Dit heeft zijn weerslag op de attitudes en het gedrag van de overige bewoners en daarmee op hun maatschappelijke kansen. Het introduceren van een sociale mix in achterstandsbuurtten, door het aantrekken en/of behouden van de middenklasse, zou een gunstig effect hebben op de buurtbewoners omdat de middenklasse als positief rolmodel kan fungeren (Wilson, 1987). Inderdaad heeft wonen in buurten met een hoge werkloosheid een ongunstige invloed op de arbeidsmarktsituatie van de overige bewoners (Weinberg et al., 2004; Van der Klaauw en Van Ours, 2003).

Ten tweede kunnen maatschappelijk succesvolle mensen in iemands sociale netwerk hem helpen stijgen op de maatschappelijke ladder. Omdat zij de weg in de maatschappij en op de arbeidsmarkt beter kennen, hebben ze bijvoorbeeld informatie over waar werk te vinden is en over opleidingsmogelijkheden (Granovetter, 2005). Deze aanname is gebaseerd op het idee dat een heterogeen samengesteld netwerk, met een mix van mensen die over verscheidene soorten informatie beschikken, beter zou zijn voor sociale stijging dan een eenzijdig netwerk dat zich tot het eigen kringetje beperkt.

Buren kunnen een belangrijk onderdeel zijn van het sociale netwerk van personen. Vooral bij mensen met een zwakke economische positie en weinig andere contacten, zoals werklozen, is dit het geval omdat zij meer zijn aangewezen op contacten in de nabije omgeving (Hamers en Middelkoop, 2008). Buren die succesvol zijn op de arbeidsmarkt zouden dus een gunstige invloed kunnen hebben op de sociale stijging van (aanvankelijk) minder succesvolle personen.

Voor allochtonen zouden contacten met autochtonen eenzelfde functie kunnen vervullen. Wonen in een buurt met autochtonen zou daarmee kunnen leiden tot een betere toegang tot informatie, onderwijs en de arbeidsmarkt. Niet-westerse allochtonen geven zelf vaak een voorkeur aan voor wonen in een gemengde buurt (Souren en Bierings, 2006).

Ten derde is het mogelijk dat het wonen in een ‘slechte buurt’ mensen stigmatiseert. Als werkgevers bij het selecteren van nieuwe werknemers het woonadres van sollicitanten mee laten wegen, kan het wonen in een buurt met een erg slechte reputatie werkzoekenden hinderen in hun kansen op de arbeidsmarkt (Carpenter et al., 1994). In tegenstelling tot de vorige twee theorieën gaat deze stigmatiseringstheorie niet zozeer uit van het idee dat een sociale mix gunstig is, maar dat de status van de buurt direct is gerelateerd aan sociale stijging. Hoe slechter de buurt, hoe slechter de reputatie, en hoe kleiner de gemiddelde sociale stijging van de (gestigmatiseerde) bewoners. En omgekeerd: hoe rijker de buurt, hoe beter de reputatie, en dus hoe groter de sociale stijging van de bewoners.

¹⁾ Centraal Bureau voor de Statistiek.

²⁾ Universiteit van Amsterdam.

Er zijn dus duidelijke ideeën over hoe buurten en burens invloed zouden kunnen hebben op iemands maatschappelijke kansen. Die ideeën liggen ook vaak ten grondslag aan buurtbeleid. Toch zijn de effecten – en hun eventuele omvang – van buurten op bewoners niet onomstreden. Ten eerste staat ter discussie of en hoeveel contact buurtgenoten in de praktijk met elkaar onderhouden, met name als ze uit verschillende sociale lagen komen (Pinkster, 2009). Ook tonen lang niet alle onderzoeken een duidelijk buurteffect aan. Beperkingen in de data, met name een gebrek aan longitudinale gegevens, vormen bij buurtonderzoeken vaak een methodologisch probleem (overzicht in Atkinson en Kintrea, 2001). Grote longitudinale studies naar buurteffecten zijn uitgevoerd in Zweden (Andersson et al., 2007; Galster et al., 2008), Groot-Brittannië (Buck, 2001) en Nederland (Musterd et al., 2003), maar nog steeds schaars. De genoemde studies vonden een invloed van de buurt, maar die was over het algemeen klein. Zij waren gebaseerd op een bestaande, op natuurlijke wijze tot stand gekomen situatie. Enkele andere onderzoeken waren (quasi-)experimenteel van opzet en onderzochten het effect van huisvestingsprogramma's waarin woningen in verschillende typen buurten min of meer aselekt of random aan personen uit achterstandsbuurten werden toegewezen. Die onderzoeken vonden over het algemeen een minder duidelijk of zelfs helemaal geen buurteffect op de sociaaleconomische situatie van personen dan de niet-experimentele onderzoeken (Van Ham en Manley, 2010; Oreopoulos, 2003).

Bij niet-experimenteel onderzoek hebben de bewoners er meestal zelf ervoor gekozen om in een specifieke buurt te gaan wonen. Dit maakt de interpretatie van buurteffecten lastig: is de geobserveerde sociale stijging een gevolg van het wonen in een bepaalde buurt, of kiezen mensen met bepaalde (persoonlijks)kenmerken voor bepaalde woonbuurten en bepalen die kenmerken hun sociale stijging? Ook dit onderzoek geeft over deze vraag geen uitsluitsel. Ook Sykes (2011) stelt in haar dissertatie de vraag in hoeverre vermeende buurteffecten wellicht zijn terug te voeren op sociale werelden van bewoners.

In dit artikel wordt nagegaan hoe de samenstelling van de eigen woonbuurt in een bepaald jaar – naast de individuele kenmerken – samenhangt met de sociale stijging van personen, uitgedrukt als de ontwikkeling van zijn/haar inkomsten over de zes jaar daarna.

2. Methode

Dit onderzoek maakt gebruik van integrale data over de gehele Nederlandse bevolking uit het Sociaal Statistisch Bestand (*kader*) over een periode van zes jaar.

Individuele kenmerken van personen en buurtindicatoren zijn onafhankelijke variabelen in een multilevelregressie met inkomstenontwikkeling als afhankelijke variabele. De buurtindicatoren vallen uiteen in indicatoren voor de sociale status van de buurt en indicatoren voor de sociale mix. Bij de variabelen voor sociale status is de onderliggende hypothese: hoe meer (of: hoe minder) hoe beter. Bijvoorbeeld: een hoger gemiddeld inkomen in de buurt is beter voor de

persoonlijke sociale stijging van een bewoner dan een lager gemiddeld inkomen. Bij variabelen voor de sociale mix is de hypothese dat een sociaal gemixte buurt leidt tot meer individuele inkomstenstijging dan een homogeen samengestelde buurt. Hieronder valt ook de hypothese dat een buurt met een mix van autochtonen en allochtonen gunstiger is voor de (gemiddelde) inkomstenontwikkeling van individuen dan een buurt met alleen allochtonen of alleen autochtonen.

Het Sociaal Statistisch Bestand

De cijfers in dit onderzoek zijn samengesteld uit het Sociaal Statistisch Bestand (SSB) van het Centraal Bureau voor de Statistiek (Bakker, 2008). Het SSB is niet één bestand, maar een stelsel van onderling koppelbare registers en enquêtes, vaak op persoonsniveau, die onderling op elkaar zijn afgestemd en zoveel mogelijk consistent gemaakt. De meeste gegevens – waaronder alle gegevens die in dit onderzoek zijn gebruikt – betreffen de gehele bevolking van Nederland. Gegevens op buurniveau worden verkregen door de individuele gegevens te aggregeren. Op het moment van onderzoek waren in het SSB de jaren 1999 tot en met 2005 beschikbaar. Inmiddels is informatie tot en met 2008 opgenomen. Het SSB bevat demografische gegevens uit de Gemeentelijke Basisadministratie zoals geslacht, geboortedatum, burgerlijke staat, herkomstgroepering, adres, informatie over het huishouden en verhuizingen. Daarnaast bevat het SSB sociaaleconomische gegevens: de arbeidsmarktpositie van personen en hun inkomsten uit arbeid, uitkeringen, pensioenen en studiefinanciering. Ook is in het SSB opgenomen of een woning een huur- of een koopwoning is.

Het opleidingsniveau van personen is ook beschikbaar, maar (gedeeltelijk) op steekproefbasis. Elk jaar komt er meer informatie bij, ook met terugwerkende kracht. Op het moment van onderzoek was de celvulling voor een buurstudie als deze nog onvoldoende. In de nabije toekomst is dit wellicht wél mogelijk.

In dit onderzoek is gebruik gemaakt van standgegevens van de laatste vrijdag van september. Dit peilmoment heeft weinig last van dag- en seizoensinvloeden in aantallen uitkeringen en banen, waardoor de sociaaleconomische cijfers over de jaren heen goed vergelijkbaar zijn. Het peilmoment van de onafhankelijke variabelen is eind september 1999.

Uit de theorie over buurtreputatie volgen geen verwachtingen over een invloed van sociale mix. Wel wordt op grond van deze theorie een gunstige invloed verwacht van een hoge sociale status. Uit de theorieën van socialisatie en sociale netwerken volgt de verwachting dat zowel een sociale mix als een hoge sociale status in de buurt gunstig zijn voor de inkomstenontwikkeling van bewoners.

Om individuele statistische effecten te onderscheiden van effecten op buurniveau werd multilevelregressie toegepast. Daardoor konden zowel individuele kenmerken als buurtkenmerken in de regressie worden opgenomen.

De individuele kenmerken (gemeten eind september 1999) waren leeftijd, geslacht, herkomstgroepering, positie in het huishouden, sociaaleconomische positie (gebaseerd op belangrijkste inkomstenbron), woonsituatie (huur- of koopwoning) en (log-getransformeerd) de totale persoonlijke inkomsten. Daarnaast maakten vijf buurtkenmerken (gemeten eind september 1999) deel uit van het model. De mediaan van de inkomsten van de bewoners en het aandeel uitkeringsafhankelijke bewoners (15–64 jaar) waren indicatoren voor de sociale status van de buurt. De interkwartielafstand – een maat voor de spreiding van inkomsten – was een indicator voor de mate van sociaaleconomische mix. Ook het aandeel bewoners met een niet-westerse achtergrond (ingedeeld in categorieën) vormde een indicator voor zowel sociale status als sociale mix, net als het aandeel koopwoningen, dat ook is ingedeeld in categorieën.

De theorie over sociale status voorspelt dat de inkomstenstijging van buurtbewoners groter zal zijn naarmate het aandeel koopwoningen groter is. De theorie over sociale mix voorspelt daarentegen dat bewoners gemiddeld het meest profiteren als er zowel koop- als huurwoningen in hun buurt staan.

De theorieën kunnen worden getest door te kijken in welke categorie buurten de inkomstenstijging het grootst is. Als de socialestatustheorie opgaat, dan is de inkomstenstijging het grootst in buurten met overwegend koopwoningen (de hoogste categorie). Als de socialemixtheorie opgaat, dan neemt de inkomstenstijging juist niet evenredig toe met het aandeel koopwoningen. De inkomstenstijging is dan het grootst in een van de middencategorieën, met buurten met een mix van koop- en huurwoningen.

De afhankelijke variabele was de individuele ontwikkeling van inkomsten tussen de peilmomenten eind september 1999 en eind september 2005. Tot de inkomsten werden gerekend: alle inkomsten van de persoon uit werk, uitkeringen, pensioenen, en studiefinanciering in de maand september. Loon was het totale loon in die maand, dus niet gecorrigeerd voor het aantal gewerkte uren. Dit was in de eerste plaats een praktische keus, want in het SSB is uurloon niet rechtstreeks beschikbaar. Uurloon is een betere maat voor de status van een baan dan totale inkomsten in een maand, want in theorie kan iemand aan de onderkant van de arbeidsmarkt door veel meer uren te maken meer verdienen dan iemand in een prestigieuze, goedbetaalde baan. Los van de status van de baan geeft een stijging van de totale inkomsten echter wel een vorm van sociale stijging weer, zelfs als dat puur komt door uitbreiding van het aantal gewerkte uren. Met een hoger loon heeft iemand immers meer te besteden en kan hij, als de urenuitbreiding structureel is, bijvoorbeeld ook groter gaan wonen. Met name via rolmodellen die normen en waarden overbrengen zou de buurt invloed kunnen hebben op de beslissing van een bewoner om meer uren te gaan werken. Denk bijvoorbeeld aan werkende moeders in de buurt.

De afhankelijke variabele was geoperationaliseerd als de verhouding tussen de inkomsten in 2005 en de inkomsten in 1999, plus 1, en daarna log-getransformeerd om scheefheid (uitschieters naar boven) te verkleinen. Om rekenkundige problemen te voorkomen zijn alleen personen meegenomen die in 2005 geen negatief inkomen hadden (wat bij

bijvoorbeeld zelfstandigen kan voorkomen). Om dezelfde reden moesten de inkomsten in 1999 groter zijn dan nul. Gezien de onderzoekspopulatie (*kader*) was dit altijd het geval.

Onderzoekspopulatie

De onderzoekspopulatie omvatte 2,8 miljoen mensen in ruim 9 duizend buurten, die zijn geselecteerd aan de hand van diverse criteria. Allereerst zijn alleen personen van 25 tot 49 jaar meegenomen. Personen uit deze leeftijdsgroep hebben meestal hun opleiding afgerond en bevinden zich aan het begin of in het midden van hun arbeidsmarktcarrière. Onder vijftigplussers is relatief weinig sociale mobiliteit meer.

Verder werden alleen personen meegenomen die in 1999 minstens 500 euro aan maandinkomsten hadden. Dit gold voor 90 procent van de personen die inkomsten hadden.

De onderzoekspopulatie is daarnaast beperkt tot diegenen die in de onderzoeksperiode niet zijn verhuisd, om er zeker van te zijn dat ze inderdaad een significante hoeveelheid tijd in de betreffende buurt hebben doorgebracht. Hoewel dat laatste ook het geval is voor personen die binnen de eigen buurt zijn verhuisd, is ook die groep buiten beschouwing gelaten. Door administratieve aanpassingen van buurten en buurtgrenzen waren buurten niet goed vergelijkbaar tussen 1999 en 2005, waardoor personen die binnen hun buurt zijn verhuisd niet goed te onderscheiden waren van personen die buiten de buurt zijn verhuisd.

In de periode 1999–2005 is 60 procent van de inwoners van Nederland niet verhuisd. Deze personen verkeerden waarschijnlijk vaak in een stabiele levensfase. Ze vormen een belangrijke groep, zowel getalsmatig als qua doelgroep: de blijvers zijn immers degenen die het meest profiteren van wijkbeleid. Aan de andere kant is deze groep behoorlijk beperkt. Zo ontbreken degenen die verhuisden vanwege bijvoorbeeld relatievorming, scheiding, verandering van baan of de geboorte van kinderen – gebeurtenissen waarvan bekend is dat ze vaak samengaan met verhuizingen (De Groot et al., 2011). Ook sociale stijgers verhuizen vaker (Latten et al., 2008; Das en De Feijter, 2009). Op dit punt was de onderzoekspopulatie dus eveneens selectief – deze bevatte minder sociale stijgers dan de Nederlandse bevolking als geheel. De conclusies moeten dan ook beperkt blijven tot de groep mensen die langdurig in een bepaalde buurt bleef wonen.

De samenstelling van de buurt werd bepaald op peilmoment eind september 1999. Er is geen rekening gehouden met eventuele veranderingen in de onderzochte periode.

De meerderheid van de mensen die voldeden aan de selectiecriteria was werkzaam (83 procent), getrouwd (65 procent) en/of had kinderen (62 procent). Verder zijn mannen oververtegenwoordigd (59 procent).

3. Resultaten

Individuele kenmerken van personen (in 1999) blijken een belangrijk deel van de verschillen in inkomstenstijging in de zes jaren daarna te verklaren. Hoewel in het model een flink aantal factoren is meegenomen waaraan in sociaalwetenschappelijk onderzoek veel verklaringskracht wordt toegedicht, blijkt de gevonden verklaarde variantie van het model laag. Kennelijk zijn ook andere, ongemeten factoren verantwoordelijk voor het leeuwendeel van de invloeden op inkomstenstijging. In elk geval is opleidingsniveau zo'n factor. Ook dynamische kenmerken zoals levensloopgebeurtenissen, selectieve in- en uitstroom en veranderingen in de buurt zijn niet in het model opgenomen. Een vervolgonderzoek zal een meer dynamische benadering kiezen en indien mogelijk ook de rol van opleidingsniveau onderzoeken.

Los van het voorgaande blijkt in het onderhavige model het aanvankelijke inkomstenniveau van een persoon de belangrijkste verklarende variabele voor inkomstenstijging te zijn. Mensen die met een laag inkomen begonnen, maakten een grotere stijging door dan mensen die vanaf het begin al veel verdienden (*staat 1*). Dit is niet verrassend: voor iemand die veel verdient, is het moeilijker om zijn inkomsten te verdubbelen dan voor iemand die weinig verdient.

Autochtonen hadden een grotere inkomstenstijging dan niet-westerse allochtonen, en getrouwde mensen met kinderen maakten een grotere stijging door dan bijna alle anderen. Verder steeg het inkomen van mannen sterker dan dat van vrouwen. Dit zal onder andere te maken hebben met de komst van kinderen, die bij vrouwen vaker tot minder werken of een carrièreonderbreking leidt. De hierdoor opgelopen loonachterstand is vaak moeilijk in te halen. Mensen met werk hadden een grotere inkomstenstijging dan uitkeringsafhankelijken.

Tussen leeftijd en inkomstenstijging bestaat een omgekeerd U-vormig verband. De twintigers hadden de kleinste inkomstenstijging, de dertigers en begin-veertigers hadden de grootste stijging, en bij de 45-plussers was de stijging weer lager, maar nog steeds groter dan bij de twintigers. Mensen in een koopwoning maakten een grotere inkomstenstijging door dan huurders. Mogelijk is hier sprake van anticipatiegedrag: mensen die verwachten er in inkomsten op vooruit te gaan, zullen eerder overgaan tot het kopen van een woning dan degenen die zo'n vooruitgang niet verwachten.

Individuele kenmerken hebben een veel grotere invloed dan kenmerken van de woonbuurt. Vergeleken met een model met alleen individuele kenmerken neemt de verklaarde variantie slechts weinig toe als buurtkenmerken aan het regressiemodel worden toegevoegd: van 6,8 procent naar 7,7 procent. De invloed van de buurt is dus klein. Toch zijn er statistisch significante relaties tussen inkomstenstijging en buurtkenmerken (*Staat 2*). In lijn met de theorieën over buurtreputatie en sociale netwerken, socialisatie en rolmodellen in de buurt, lijkt het er op dat mensen enig voordeel hebben van het wonen in een buurt met een hoge sociale status en enig nadeel van het wonen in een buurt met een lage status. Hoe hoger de mediane inkomsten in de buurt, hoe groter de stijging in inkomsten van de bewoners. Verder gold dat deze stijging groter was naarmate de buurt meer gemengd was qua inkomsten, dus als arm en rijk door elkaar heen woonden. Dit gold onafhankelijk van het absolute

Staat 1
Multilevelregressie op inkomstenontwikkeling met individuele en buurtkenmerken, b-coëfficiënten van de individuele kenmerken

Individuele kenmerken 1999	b-coëfficiënt
Intercept	1,575 **
Geslacht	
Man	0,082 **
Vrouw (ref.)	
Herkomstgroepering	
Autochtoon (ref.)	
Marokko	-0,053 **
Turkije	-0,048 **
Suriname	-0,006 **
Nederlandse Antillen en Aruba	-0,002
Overig niet-westers	-0,030 **
Overig westers	0,002 **
Positie in het huishouden	
Woont bij ouder(s)	-0,026 **
Alleenstaand	-0,011 **
Samenwonend zonder kinderen	-0,019 **
Getrouwd zonder kinderen	-0,037 **
Getrouwd met kinderen (ref.)	
Samenwonend met kinderen	-0,012 **
Alleenstaande ouder	0,024 **
Referentiepersoon in overig huishouden	-0,023 **
Overig lid van een huishouden	-0,016 **
Lid van institutioneel huishouden	-0,048 **
Sociaaleconomische positie	
Werknemer (ref.)	
Zelfstandige	-0,017 **
Arbeidsongeschikt	-0,062 **
Werkloos	-0,047 **
Bijstandsontvanger	-0,045 **
Overige uitkering	-0,052 **
Student	0,342 **
Woonsituatie	
In huurwoning (ref.)	
In koopwoning	0,026 **
Leeftijd	
25-29 jaar	-0,003 **
30-34 jaar	0,010 **
35-39 jaar	0,022 **
40-44 jaar	0,019 **
44-49 jaar (ref.)	
Maandinkomsten (natuurlijke logaritme)	-0,126 **

*: p<0,05; **: p<0,01.

welvaartsniveau in de buurt. Dit resultaat sluit aan bij het idee dat kansarmere bewoners profiteren van het (zakelijk) netwerk van hun succesvolle burens.

Niet alle buurtkenmerken hadden het verwachte effect. Een groter aandeel uitkeringsafhankelijken in de buurt en een

Staat 2
Multilevelregressie op inkomstenontwikkeling met individuele en buurtkenmerken, b-coëfficiënten van de buurtkenmerken

Buurtkenmerken 1999	b-coëfficiënt
Percentage niet-westerse allochtonen	
0-4 (ref.)	
5-14	0,003 **
15-24	0,003 *
25-49	0,004 *
50-100	0,01 **
Percentage koopwoningen	
0-24	0,029 **
25-49	0,018 **
50-74	0,007 **
75-100 (ref.)	
Mediane inkomsten van 18 jaar of ouder	0,000023 **
Interkwartielafstand inkomsten van 18 jaar of ouder	0,000047 **
Aandeel uitkeringsafhankelijken onder 15-64 jarigen	0,000232 **

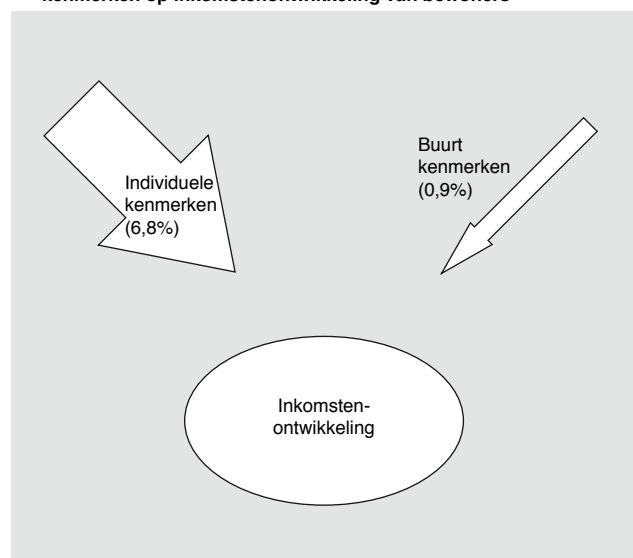
*: p<0,05; **: p<0,01.

groter aandeel huurwoningen gingen samen met een grotere inkomstenstijging. De theorieën over buurtreputatie, rolmodellen en *culture of poverty* in buurten voorspellen juist het omgekeerde. Mensen die in een overwegend 'witte' buurt met minder dan 5 procent niet-westerse allochtonen woonden hadden een gemiddeld kleinere inkomstenstijging dan mensen die in meer gemengde buurten woonden. Ook dit is niet in lijn met de verwachtingen. Nader onderzoek, hier niet in cijfers gepresenteerd, geeft aan dat dit patroon uitsluitend door autochtonen werd veroorzaakt. Voor niet-westerse allochtonen gold juist het omgekeerde: zij hadden een grotere inkomstenstijging als ze in witte buurten woonden dan als ze in meer gemengde buurten woonden. Dit laatste resultaat spoort met het idee dat allochtonen baat hebben bij het onderhouden van netwerken met autochtonen. Een (gedeelte van) de verklaring kan echter zijn dat de allochtonen die in witte buurten wonen misschien een andere uitgangspositie hebben. Zo zijn allochtonen in overwegend witte buurten wellicht vaker hoogopgeleid dan allochtonen in zwarere buurten.

4. Conclusie

De rol van de woonbuurt op de inkomstenstijging van de bewoners is op zijn best zeer bescheiden (*figuur 1*). Hogere gemiddelde inkomsten in de buurt en meer sociaaleconomische menging in de buurt hangen samen met een grotere individuele inkomstenstijging van bewoners, maar niet alle andere buurtindicatoren voor sociale status en sociale mix geven de verwachte resultaten. Het is bijvoorbeeld moeilijk te verklaren waarom autochtonen in witte buurten een minder grote inkomstenstijging doormaken dan autochtonen in meer gemengde buurten.

1. Verklaarde variantie door buurtkenmerken en door individuele kenmerken op inkomstenontwikkeling van bewoners



Sommige en misschien zelfs alle 'buurteffecten' zouden schijneffecten kunnen zijn. Mensen kiezen zelf voor een bepaalde woonomgeving. Misschien wonen carrièremakers bij voorkeur naast carrièremakers? Zo kunnen bewoners

van verschillende buurten van elkaar verschillen in inkomstenontwikkeling omdat de bewoners verschillen in (ongemeten) persoonskenmerken, en niet omdat de buurt daarop invloed heeft. Het is bovendien maar de vraag of mensen daadwerkelijk veel contacten hebben met hun buren.

Misschien communiceren mensen overwegend met collega's op het werk en met vrienden die in andere buurten wonen via sociale media, en gebruiken ze de woning vooral om te slapen of tv te kijken. Zelfs als alle gevonden buurteffecten reële invloeden zijn van de woonbuurt op de sociale stijging van personen, dan nog blijft deze buurtinvloed klein. Buurtkenmerken verklaren maar een klein deel ten opzichte van de individuele kenmerken en de verklaringskracht van het totale model is laag. De belangrijkste voorspellers van sociale stijging zijn hier de individuele kenmerken van personen, niet de kenmerken van de woonomgeving. Beleid gericht op individuele opleidings- en arbeidsmarkttrajecten is daarom waarschijnlijk een betere route naar sociale stijging dan beleid gericht op grootschalige herstructurering van buurten.

Literatuur

Andersson, R., S. Musterd, G. Galster en T. Kauppinen, 2007, What mix matters? Exploring the relationships between individual's incomes and different measures of their neighbourhood context. *Housing Studies* 22(5), blz. 637–660.

Atkinson, R. en K. Kintrea, 2001, Disentangling area effects: Evidence from deprived and non-deprived neighbourhoods. *Urban Studies* 38(12), blz. 2277–98.

Bakker, B.F.M., 2008, De stand van het Sociaal Statistisch Bestand. *Bevolkingstrends* 56(2), blz. 14–18.

Buck, N., 2001, Identifying neighborhood effects on social exclusion. *Urban Studies* 38(12), blz. 2251–2275.

Carpenter, J., Y. Chauviré en P. White, 1994, Marginalization, polarization and planning in Paris. *Built Environment* 20(3), blz. 218–230.

CBS, 2008, De Nederlandse samenleving, blz. 158–160. CBS, Den Haag/Heerlen.

Das, M. en H. de Feijter, 2009, Wie komen en wie gaan? In: Latten, J.J. en S. Musterd (red.), *De nieuwe groei heet krimp. Een perspectief voor Parkstad Limburg*, blz. 57–69. NICIS, Den Haag.

Galster, G., T. Kauppinen, S. Musterd en R. Andersson, 2008, Does neighborhood income mix affect earnings of adults? A new approach using evidence from Sweden. *Journal of Urban Economics* 63, blz. 858–870.

Granovetter, M., 2005, The impact of social structure on economic outcomes. *Journal of Economic Perspectives* 19, blz. 33–50.

Groot, C. de, C.H. Mulder, M. Das en D. Manting, 2011, Life events and the gap between intentions to move and actual mobility. *Environment and Planning A* (43), blz. 48–66.

Ham, M. van, en D. Manley, 2010, The effect of neighborhood housing tenure mix on labor market outcomes: A longitudinal investigation of neighborhood effects. *Journal of Economic Geography* 10, blz. 257–282.

Hamers, B. en M. van Middelkoop, 2008, Gescheiden werelden in wonen, werken en leren? In: Oudhof, K., R. van der Vliet en B. Hermans (red.), *Jaarrapport Integratie 2008*, blz. 163–176. CBS, Den Haag/Heerlen.

Klaauw, B. van der, en J.C. van Ours, 2003, From welfare to work: Does neighborhood matter? *Journal of Public Economics* 87, blz. 957–985.

Latten, J.J., M. Das en K. Chkalova, 2008, De stad Groningen als roltrap van Noord-Nederland. *Bevolkingstrends* 56(2), blz. 52–59.

Murie, A, T. Knorr-Siedow en R. van Kempen, 2003, Large housing estates in Europe; General developments and theoretical backgrounds. *Restate*, Utrecht.

Musterd, S., W. Ostendorf en S. de Vos, 2003, Environmental effects and social mobility. *Housing Studies* 18(3), blz. 877–89.

Oreopoulos, P., 2003, The long-run consequences of living in a poor neighborhood. *Quarterly Journal of Economics* 118, blz. 1533–1575.

Pinkster, F., 2009, Living in concentrated poverty. Proefschrift, Universiteit van Amsterdam.

Souren, M. en H. Bierings, 2006, Zijn autochtonen en allochtonen tevreden met hun buurtbewoners? *Sociaaleconomische trends* 2/2006, blz. 46–50.

Sykes, B., 2011, Spatial order and social position: Neighbourhoods, schools and educational inequality. Proefschrift, Universiteit van Amsterdam.

Weinberg, B.A., P.B. Reagan en J.J. Yankow, 2004, Do neighborhoods affect work behavior? Evidence from the NLSY79, forthcoming. *Journal of Labor Economics* 24, blz. 891–924.

Wilson, W.J., 1987, *The truly disadvantaged*. University of Chicago Press, Chicago.

Vertrouwen in en contacten met buurtgenoten

Karolijne van der Houwen en Rianne Kloosterman

Bijna 80 procent van de volwassen Nederlandse bevolking geeft aan de meeste mensen in hun buurt te vertrouwen. Het overgrote deel heeft contact met directe burenen en overige buurtgenoten. Het contact met directe burenen is vaak hecht, het contact met overige buurtgenoten blijft eerder wat oppervlakkig. Ouderen, mensen met een hoog inkomen, autochtonen en degenen die al wat langer in een buurt wonen hebben meestal veel vertrouwen en een hecht burenencontact. In buurten met een groot aandeel niet-westerse allochtonen, lage inkomens, een hoge stedelijkheidsgraad en/of veel verhuizingen is het vertrouwen relatief laag en hebben mensen minder (hecht) contact met elkaar.

1. Inleiding

De belangstelling voor sociale samenhang in buurten is de afgelopen jaren flink toegenomen. Vooral de problemen in veel stedelijke wijken staan hoog op de politieke agenda. Twee belangrijke verschijningsvormen van sociale samenhang op buurtniveau zijn het vertrouwen in en de sociale contacten tussen buurtbewoners (Lancee en Dronkers, 2008, 2010; Putnam, 2007). Tussen vertrouwen en burenencontacten bestaat een wederkerige relatie. Vertrouwen in buurtgenoten bevordert sociale bindingen in de buurt. Omgekeerd versterken contacten tussen buurtbewoners het wederzijdse vertrouwen (Anheier en Kendall, 2002; Brehm en Rahn, 1997; Putnam, 2000; Schmeets, 2008). Vertrouwensbanden vergroten de bereidheid om te handelen in het belang van de buurt (Fukuyama, 1995; Putnam et al., 1993), waardoor de sociale controle en de (ervaren) veiligheid toenemen.

In dit artikel wordt onderzocht of bepaalde bevolkingsgroepen, onderscheiden naar geslacht, leeftijd, opleidingsniveau, inkomen, herkomst en woonduur, meer vertrouwen hebben in buurtbewoners en burenencontact hebben. Eerder onderzoek is ingegaan op de frequentie waarmee mensen contact hebben met hun burenen (Coumans, 2010). In dit artikel ligt de nadruk op de aard van het contact. Nagegaan wordt wie voornamelijk oppervlakkige burenencontacten heeft en wie hechtere banden met de burenen onderhoudt. In het eerste geval gaat het contact niet verder dan groeten of een praatje maken, terwijl mensen in het tweede geval bij hun burenen op bezoek gaan of samen leuke dingen ondernemen.

Ook de samenstelling van de buurt is belangrijk voor het vertrouwen in buurtbewoners en de contacten tussen buurtbewoners. Putnam (2007) stelt dat er in etnisch diverse buurten minder sociale contacten zijn en minder onderling vertrouwen is. Andere onderzoekers stellen dat niet zozeer de etnische diversiteit maar de armoede in de buurt de sociale samenhang aantast (Letki, 2008; Tolsma et al., 2009). Een hoge concentratie lage inkomens in de buurt

zou ervoor kunnen zorgen dat mensen minder contact zoeken met elkaar en dat het onderlinge vertrouwen wordt ondermijnd.

Ook andere buurtkenmerken zijn van invloed op het vertrouwen en het contact in de buurt. Een hoog verhuiscapaciteit in de buurt beïnvloedt het vertrouwen en het contact negatief (Putnam, 2007; Tolsma et al., 2009). Daarnaast bestaat de gedachte dat in meer verstedelijkte buurten de sociale relaties minder hecht zijn en dat het onderling vertrouwen lager is. Verstedelijking zou gepaard gaan met geïndividualiseerde gevoelens en behoeften, en die zorgen voor minder hechte en meer oppervlakkige contacten (Amato, 1993; Mollenhorst et al., 2005).

2. Methode

Voor dit onderzoek is gebruik gemaakt van gegevens uit de vervolgmodule Sociaal-Fysiek (SF) van het WoonOnderzoek Nederland 2009 (WoON). Het WoON is een enquête-onderzoek dat elke drie jaar wordt uitgevoerd onder personen van 18 jaar en ouder. Het doel is het verzamelen van statistische informatie over de huidige, vorige en gewenste huisvestingssituatie (woning en woonomgeving) van huishoudens inclusief de woonuitgaven. In de vervolgmodule SF wordt geïnformeerd naar de sociale en fysieke kwaliteit van de woonomgeving en het voorzieningenniveau. De respons op het WoON2009 bedroeg 63 procent. De respons op de vervolgmodule SF was 59 procent (37 procent ten opzichte van de oorspronkelijke steekproef). In totaal zijn gegevens beschikbaar van 9060 personen van 18 jaar of ouder.

Door middel van bivariate analyses wordt nagegaan of bevolkingsgroepen verschillen als het gaat om vertrouwen en contacten in de buurt, en of hierin verschillen bestaan tussen buurten. Als een verschil is waargenomen, zal worden nagegaan of dit verschil te verklaren is op basis van achtergrondkenmerken.

Vertrouwen in buurtgenoten

Het vertrouwen in buurtgenoten is gebaseerd op de vraag: "Vindt u dat van de mensen die in u buurt wonen, de meesten te vertrouwen zijn, sommigen te vertrouwen zijn, er een paar te vertrouwen zijn of dat eigenlijk niemand te vertrouwen is?". De categorieën 'sommigen zijn te vertrouwen' en 'een paar zijn te vertrouwen' zijn samengevoegd.

Contact met buurtgenoten

In de module SF is geïnformeerd of respondenten contact hebben met directe burenen en overige buurtgenoten (ja/nee) en zo ja, wat de aard van het contact is. Hierbij

zijn de volgende contactvormen onderscheiden: groeten, af en toe een praatje maken, ruzie maken, koffie bij elkaar drinken, onderling sleutels uitwisselen en samen leuke dingen doen. Op grond hiervan is zowel voor directe burens als voor overige buurtgenoten een variabele aangemaakt met de volgende antwoordcategorieën: 'geen contact', 'oppervlakkig contact' en 'hecht contact'. Respondenten die aangaven geen of uitsluitend contact te hebben in de vorm van ruzie met hun burens/overige buurtgenoten zijn ingedeeld bij de categorie 'geen'. In de categorie 'oppervlakkig contact' zijn respondenten ingedeeld waarbij het contact met burens/overige buurtgenoten zich beperkt tot groeten of af en toe een praatje maken. In de categorie 'hecht contact' vallen de respondenten die koffie drinken met hun burens/overige buurtgenoten, sleutels uitwisselen en/of samen leuke dingen ondernemen.

Achtergrondkenmerken

Het bereikte opleidingsniveau bestaat uit de volgende categorieën: (1) lager onderwijs (lager onderwijs, lbo, mavo, mulo of vmbo), (2) middelbaar onderwijs (havo, vwo of mbo) en (3) hoger onderwijs (hbo of universiteit). Bij personen die nog bezig waren met het volgen van een opleiding, is de opleiding die zij op dat moment volgden als opleidingsniveau gehanteerd, mits het niveau van deze opleiding hoger lag dan het al bereikte opleidingsniveau. Aan de respondentgegevens zijn de inkomens (gestandaardiseerde besteedbare huishoudensinkomens) gekoppeld uit het Sociaal Statistisch Bestand van 2008. De inkomensverdeling is gebaseerd op een indeling in kwartielen. Het laagste kwartiel bevat de 25 procent personen met de laagste inkomens, het hoogste kwartiel bevat de 25 procent personen met de hoogste inkomens.

De overige individuele kenmerken zijn geslacht (man/vrouw), leeftijd (18 tot 25 jaar; 25 tot 45 jaar; 45 tot 65 jaar; 65 jaar en ouder), herkomst (autochtoon, niet-westers allochtoon, westers allochtoon) en woonduur (1 tot 5 jaar; 5 tot 10 jaar; 10 tot 15 jaar; 15 jaar en langer).

Buurtkenmerken

Bij de gegevens over buurtsamenstelling is gebruik gemaakt van de CBS-indeling van buurten van 2008. Van bijna iedere respondent in het bestand is bekend in welke buurt deze woont. Met behulp van een unieke buurtcode zijn daar gegevens over de buurtsamenstelling aan gekoppeld. Deze gegevens zijn afkomstig uit de buurtcomponent september 2007 van het definitieve Sociaal Statistisch Bestand. Het aandeel niet-westerse allochtonen in de buurt is berekend op basis van de totale bevolking in de betreffende regio.

Het aandeel huishoudens met een laag inkomen is berekend op basis van voorlopige, integrale huishoudensinkomens in 2008. Basis voor de berekening is hier het gestandaardiseerde besteedbare inkomen van het huishouden. Daarbij worden alle huishoudens, zowel particuliere huishoudens als personen in institutionele huishoudens meegenomen, behalve huishoudens waarvan het inkomen (deels) onbekend is. Negatieve gestandaardiseerde besteedbare inkomens worden als nul meegerekend. Een huishouden heeft een laag inkomen als het

behoort tot het 40e percentiel of lager van de landelijke verdeling van huishoudensinkomens.

De indeling van buurten naar stedelijkheid is gebaseerd op de omgevingsadressendichtheid van de buurt. Allereerst is voor elk adres binnen een buurt de adressendichtheid vastgesteld van een gebied met een straal van 1 km rondom dat adres. De omgevingsadressendichtheid van een buurt is de gemiddelde waarde hiervan voor alle adressen binnen die buurt. De vijf stedelijkheidsklassen zijn gebaseerd op klassegrenzen van 2 500, 1 500, 1 000 en 500 adressen per km². De volgende klassen worden onderscheiden: (1) zeer sterk stedelijk (omgevingsadressendichtheid van 2 500 of meer), (2) sterk stedelijk (omgevingsadressendichtheid van 1 500 tot 2 500), (3) matig stedelijk (omgevingsadressendichtheid van 1 000 tot 1 500), (4) weinig stedelijk (omgevingsadressendichtheid van 500 tot 1 000) en (5) niet-stedelijk (omgevingsadressendichtheid van minder dan 500). Dit item is omgescoord zodat een hogere score een hogere mate van stedelijkheid aangeeft.

Om uitstroom uit de buurt te bepalen is de Gemeentelijke Basisadministratie van eind september 2007 gekoppeld aan die van eind september 2008. Vervolgens is het percentage personen bepaald dat de desbetreffende buurt tussen eind september 2007 en 2008 heeft verlaten. Sterfte is hierin niet opgenomen. De noemer is de populatie eind september 2007.

3. Resultaten

3.1 Vertrouwen in en contacten tussen buurtgenoten

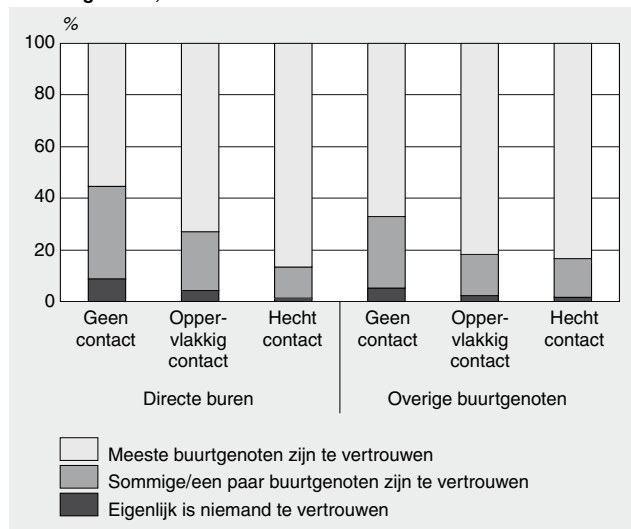
In 2009 geven ruim drie op de vier volwassenen aan de meeste mensen in hun buurt te vertrouwen. Ongeveer 18 procent vindt dat sommige of een paar buurtgenoten te vertrouwen zijn. Slechts 3 procent is van mening dat eigenlijk niemand in de buurt te vertrouwen is.

Daarnaast heeft in 2009 het overgrote deel van alle volwassenen contact met hun directe burens (91 procent) en overige buurtgenoten (80 procent). Het contact met directe burens is over het algemeen wat hechter dan het contact met overige buurtgenoten. Van de mensen die contact hebben met hun directe burens, komt 45 procent bij elkaar op de koffie, wisselt 40 procent sleutels uit en onderneemt 19 procent af en toe wat leuks samen. Ruim drie op de vijf personen hebben een dergelijk hecht contact met de directe burens. Bij de anderen gaat het contact niet verder dan een groet of het maken van een praatje. Anders liggen de verhoudingen als het gaat om het contact met overige buurtgenoten. Dan geven zeven op de tien mensen aan dat het contact oppervlakkig blijft en heeft de rest uitgebreider contact.

Mensen die contact hebben met de burens hebben meer vertrouwen in buurtgenoten dan degenen die dit contact niet hebben. Vertrouwen en contact hangen dus positief samen. Dit geldt voor zowel het contact met directe burens als dat met overige buurtgenoten. Daarnaast hebben mensen met

een hecht burencanct vaker vertrouwen in buurtgenoten dan mensen met een oppervlakkig burencanct. Van de mensen die een oppervlakkig contact met de directe burenen hebben geeft 73 procent aan de meeste buurtgenoten te vertrouwen. Van de mensen met een hecht contact vertrouwt bijna 90 procent de buurtgenoten (*grafiek 1*).

1. Bevolking van 18 jaar of ouder naar vertrouwen in en contact met buurtgenoten, 2009



Bron: CBS, Sociaal-Fysiek/WoOn.

3.2 Verschillen tussen bevolkingsgroepen

Geslacht

Geslacht is een weinig onderscheidend kenmerk als het gaat om vertrouwen en contacten tussen buurtgenoten (*tabel 1*, bijlage). Vrouwen zijn iets voorzigtiger dan mannen. Van de mannen geeft 81 procent aan de meeste buurtgenoten te vertrouwen, van de vrouwen 77 procent. Slechts 3 procent van de mannen en vrouwen vertrouwt niemand in de woonbuurt.

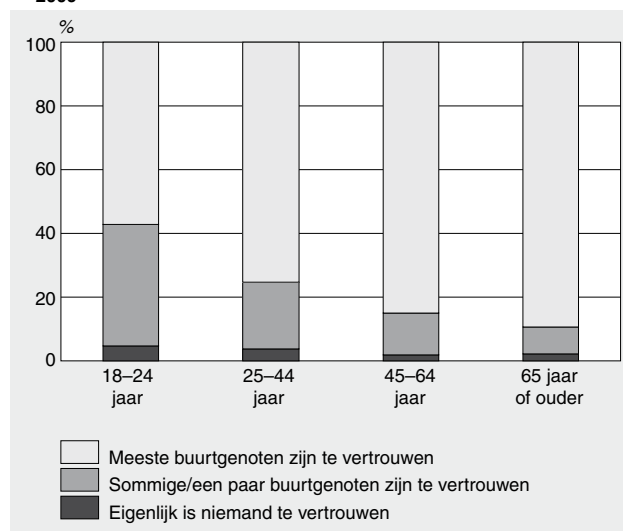
Evenveel mannen als vrouwen hebben contacten met hun directe burenen en overige buurtgenoten (*tabel 2*, bijlage). Evenmin verschilt de aard van deze contacten.

Leeftijd

Leeftijd onderscheidt wel. Jongeren staan beduidend sceptischer tegenover anderen in de buurt dan ouderen. Van de jongeren van 18 tot 25 jaar is 57 procent van mening dat de meeste buurtbewoners te vertrouwen zijn (*grafiek 2*). Van de 65-plussers is dat 89 procent. Van de jongeren vertrouwt 38 procent relatief vaak op een paar buurtgenoten. Daarnaast geeft 5 procent aan dat eigenlijk niemand in de buurt te vertrouwen is. Deze percentages zijn aanmerkelijk lager onder ouderen. Van de 65-plussers vertrouwt 9 procent sommige of een paar buurtgenoten en vertrouwt 2 procent niemand in de buurt. Het feit dat ouderen over het algemeen langer in een buurt wonen en daarmee meer tijd hebben gehad om een band op te bouwen met buurtgenoten, biedt geen verklaring voor deze leeftijdsverschillen in vertrouwen.

Het zijn vooral de ouderen die vaker een hecht contact met hun directe burenen hebben (*grafiek 3*). Voor het contact met

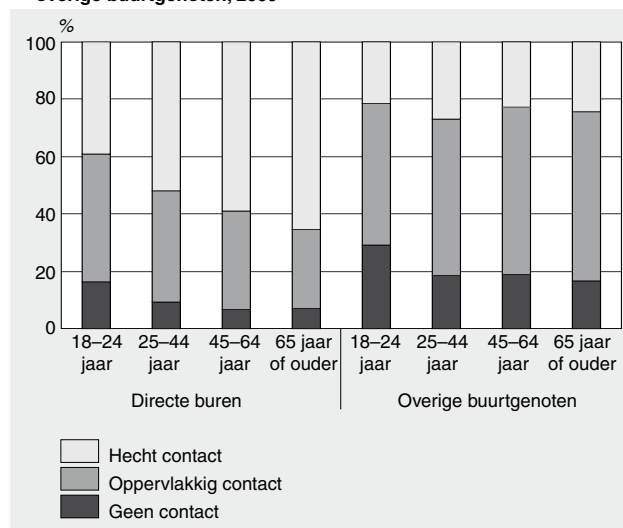
2. Bevolking van 18 jaar of ouder naar vertrouwen in buurtgenoten, 2009



Bron: CBS, Sociaal-Fysiek/WoOn.

overige buurtgenoten ligt de situatie iets anders. Hierbij zijn het de 18- tot 25-jarigen die met 29 procent het vaakst geen contact hebben. Bij de oudere leeftijdsgroepen ligt dit aandeel rond de 18 procent. Hechte contacten met overige buurtbewoners komen het vaakst voor onder de 25- tot 45-jarigen. Net als bij vertrouwen geldt dat woonduur geen verklaring biedt voor de gevonden leeftijds effecten in burencancten.

3. Bevolking van 18 jaar of ouder naar contact met directe burenen en overige buurtgenoten, 2009

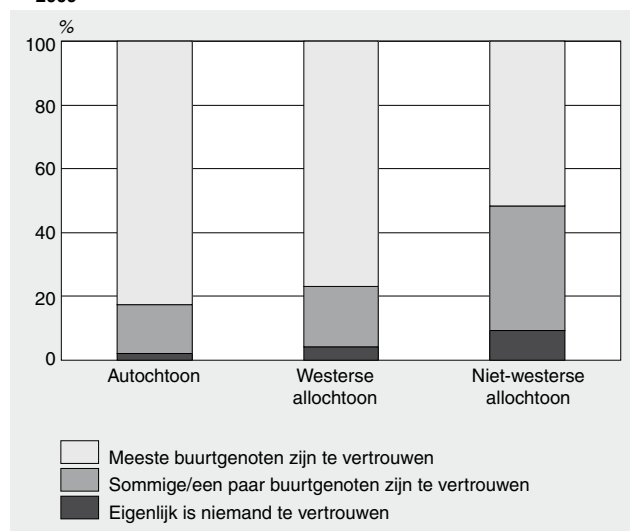


Bron: CBS, Sociaal-Fysiek/WoOn.

Herkomst

Het vertrouwen in buurtbewoners is geringer onder niet-westerse allochtonen dan onder westerse allochtonen en autochtonen. Slechts de helft van de niet-westerse allochtonen geeft aan de meeste mensen in de buurt te vertrouwen. Onder autochtonen is dit meer dan 80 procent (*grafiek 4*). Westerse allochtonen nemen een tussenpositie in. Van deze groep heeft ruim 75 procent vertrouwen in de meeste buurtgenoten.

4. Bevolking van 18 jaar of ouder naar vertrouwen in buurtgenoten, 2009

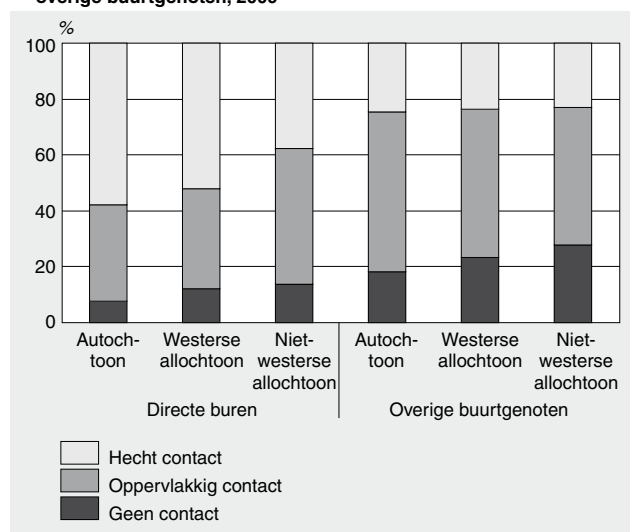


Bron: CBS, Sociaal-Fysiek/WoOn.

Bijna 10 procent van de niet-westerse allochtonen geeft aan eigenlijk geen enkele buurtbewoner te vertrouwen. Dit percentage is duidelijk lager bij autochtonen en westerse allochtonen. Het geringe vertrouwen onder niet-westerse allochtonen is gedeeltelijk toe te schrijven aan het relatief lage opleidingsniveau en het lage inkomen. Ook het feit dat ze vaak nog niet zo lang in hun buurt wonen, speelt een rol. Daarnaast wonen niet-westerse allochtonen vaker in buurten met een groot aandeel niet-westerse allochtonen en lage inkomens (VROM, 2005). In dit soort buurten is het vertrouwen in buurtgenoten over het algemeen lager.

Van de westerse allochtonen heeft 12 procent geen contact met de directe buren, tegen 14 procent van de niet-westerse allochtonen (grafiek 5). Dat is meer dan onder autochtonen (8 procent). Het contact van niet-westerse allochtonen met hun directe buren is daarnaast veel oppervlakkiger dan het contact van autochtonen en westerse allochtonen met hun directe buren. Ook hebben niet-westerse allochtonen

5. Bevolking van 18 jaar of ouder naar contact met directe buren en overige buurtgenoten, 2009



Bron: CBS, Sociaal-Fysiek/WoOn.

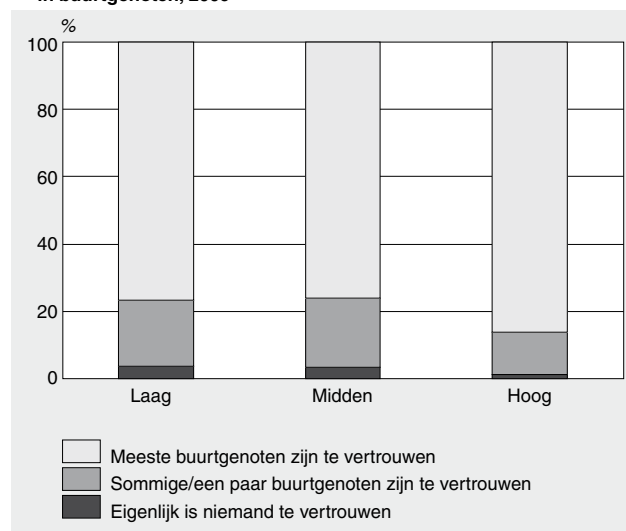
vaker (28 procent) dan westerse allochtonen (23 procent) en autochtonen (18 procent) geen contact met overige buurtgenoten. De aard van het contact met overige buurtgenoten verschilt echter niet tussen de drie herkomstgroepen: ongeveer zeven op de tien personen onderhouden met hun overige buurtgenoten slechts oppervlakkige contacten.

Wanneer rekening wordt gehouden met verschillen tussen de herkomstgroepen in leeftijd, inkomen en woonduur nemen de score-afstanden iets af. Dit geldt voor zowel het contact met directe buren als voor het contact met overige buurtgenoten.

Opleidingsniveau

Ook het opleidingsniveau is gerelateerd aan vertrouwen. Van de laag- en middelbaar opgeleiden heeft ruim 75 procent vertrouwen in de meeste buurtgenoten; van de hoogopgeleiden ruim 85 procent (grafiek 6). Ongeveer 20 procent van de mensen die laag of middelbaar opgeleid zijn, vindt dat slechts een paar buurtbewoners te vertrouwen zijn. Van de hoogopgeleiden vindt één op de tien dit. Zowel laag- als middelbaar opgeleiden staan dus wantrouwiger tegenover anderen in de buurt dan hoogopgeleiden.

6. Bevolking van 18 jaar of ouder naar opleidingsniveau en vertrouwen in buurtgenoten, 2009



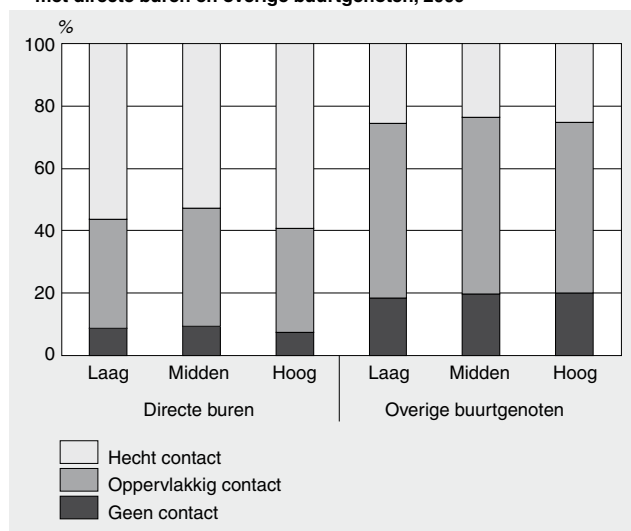
Bron: CBS, Sociaal-Fysiek/WoOn.

In tegenstelling tot het vertrouwen bestaat er geen relatie tussen opleidingsniveau en de kans op contact met directe buren en overige buurtgenoten. Wel is het zo dat laag- en hoogopgeleiden vaker een hecht contact met hun directe buren hebben dan middelbaar opgeleiden (grafiek 7). De laatste groep heeft wat vaker een oppervlakkig contact.

Inkomen

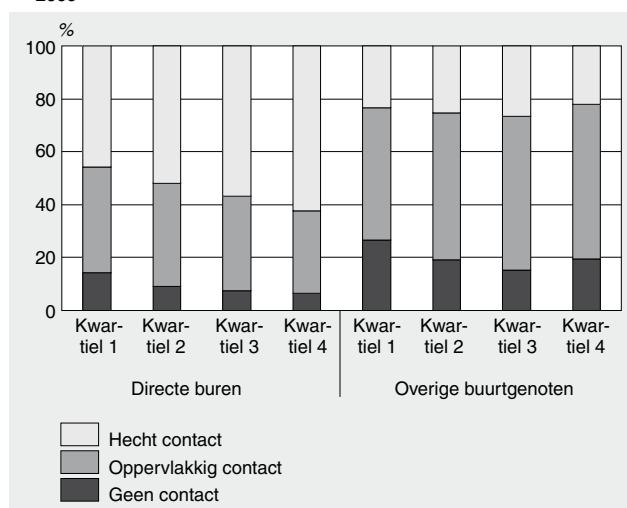
Naast opleiding is ook het inkomen positief gerelateerd aan het vertrouwen in buurtgenoten. Bijna 90 procent van de mensen met een relatief hoog huishoudensinkomen geeft aan de meeste buurtgenoten te vertrouwen (grafiek 8). Van degenen met een relatief laag huishoudensinkomen is dit nog geen 70 procent. Ruim een kwart van deze groep vertrouwt slechts enkele mensen in de buurt; 5 procent geeft aan niemand in de buurt te vertrouwen.

7. Bevolking van 18 jaar of ouder naar opleidingsniveau en contact met directe bureu en overige buurtgenoten, 2009



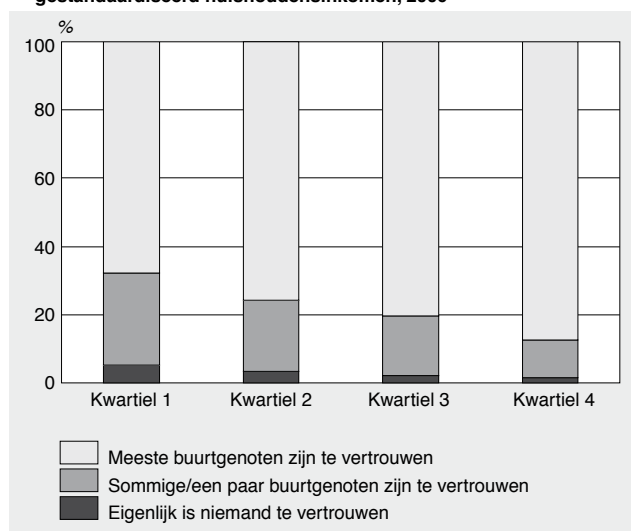
Bron: CBS, Sociaal-Fysiek/WoOn.

9. Bevolking van 18 jaar of ouder naar contact met directe bureu en overige buurtgenoten en gestandaardiseerd huishoudensinkomen, 2009



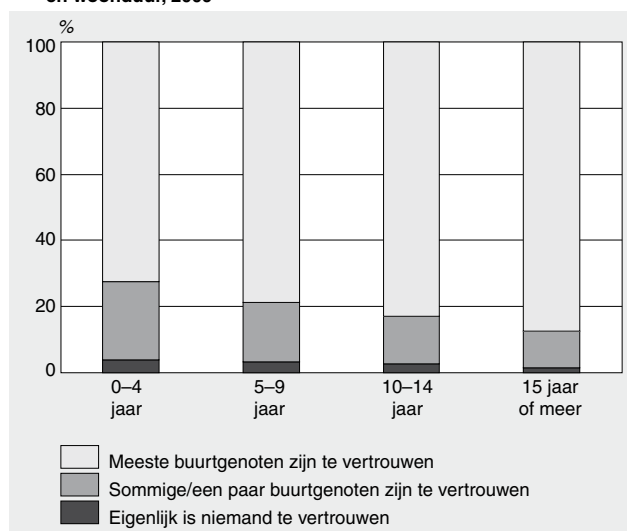
Bron: CBS, Sociaal-Fysiek/WoOn.

8. Bevolking van 18 jaar of ouder naar vertrouwen in buurtgenoten en gestandaardiseerd huishoudensinkomen, 2009



Bron: CBS, Sociaal-Fysiek/WoOn.

10. Bevolking van 18 jaar of ouder naar vertrouwen in buurtgenoten en woongduur, 2009



Bron: CBS, Sociaal-Fysiek/WoOn.

Contact met buurtbewoners neemt eveneens toe met het inkomen. Bovendien hebben de hogere inkomens vaker een hecht contact met hun directe bureu. Dit geldt in mindere mate voor het contact met overige buurtgenoten: in de hoogste inkomensgroep heeft 20 procent geen contact met overige buurtgenoten, in de inkomensgroep daaronder is dit 15 procent (*grafiek 9*). Daarnaast is het aandeel personen dat hecht contact heeft met overige buurtgenoten relatief laag in de hoogste inkomensgroep.

Woongduur

Mensen die langer in een buurt wonen, ervaren een sterkere binding met hun buurt en hebben contacten met meer mensen in hun buurt (Kasarda en Janowitz, 1974). Dit onderzoek laat zien dat er ook een positieve relatie bestaat tussen woongduur en vertrouwen. Van de mensen die minder dan vijf jaar in hun buurt wonen, vertrouwt ruim 70 procent op de meeste buurtbewoners (*grafiek 10*). Bij de mensen die vijftien jaar of langer in hun buurt wonen, is dit bijna 90 procent.

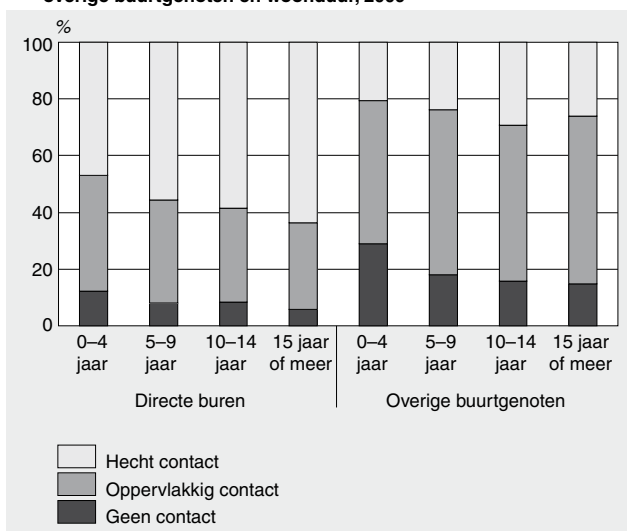
Degenen die het langst in de buurt wonen hebben vaker contact met directe bureu en overige buurtgenoten. Van degenen die korter dan vijf jaar in de buurt wonen heeft 12 procent geen contact met de directe bureu en heeft 29 procent geen contact met overige buurtgenoten (*grafiek 11*). Van de personen die langer dan vijftien jaar in de buurt wonen, is dit 6 respectievelijk 15 procent. De langstwonenden hebben ook vaker een hecht contact. Personen die tussen tien en vijftien jaar in de buurt wonen hebben het vaakst een hecht contact met overige buurtgenoten.

3.3 Verschillen tussen buurten

Aandeel niet-westerse allochtonen in de buurt

Naast persoonskenmerken zijn ook buurtkenmerken van belang voor het vertrouwen in en het contact met buurtge-

11. Bevolking van 18 jaar of ouder naar contact met directe buren en overige buurtgenoten en woonduur, 2009



Bron: CBS, Sociaal-Fysiek/WoOn.

noten (tabel 2, bijlage). In overeenstemming met Putnam (2007) hangt een groter aandeel niet-westerse allochtonen negatief samen met vertrouwen en contacten in de buurt. Bijna negen op de tien mensen die wonen in een buurt met een gering aantal niet-westerse allochtonen zijn van mening dat de meeste buurtgenoten te vertrouwen zijn. In buurten met een relatief grote concentratie niet-westerse allochtonen is dit nog niet de helft. In deze buurten vindt ruim 40 procent dat slechts sommige of een paar buurtbewoners te vertrouwen zijn. Daarbij is 13 procent van mening dat eigenlijk niemand in de buurt te vertrouwen is. In buurten waar weinig niet-westerse allochtonen wonen, is dit ongeveer 2 procent.

De negatieve relatie tussen het aandeel niet-westerse allochtonen in de buurt en het vertrouwen in buurtgenoten neemt iets af wanneer rekening wordt gehouden met de herkomst van mensen.

Ook het aandeel volwassenen dat contact heeft met buurtbewoners is kleiner naarmate er meer niet-westerse allochtonen in de buurt wonen. Bovendien is de kans op een hecht contact met directe buren kleiner als er in de buurt meer niet-westerse allochtonen wonen. In buurten met een gering aandeel niet-westerse allochtonen heeft 67 procent van de mensen die contact hebben met hun directe buren een hecht contact. In buurten met een relatief hoog aandeel niet-westerse allochtonen is dit 41 procent. Voor het hechte contact met overige buurtgenoten is er eveneens een negatieve relatie met het aandeel niet-westerse allochtonen in de buurt, maar dat verband is niet zo sterk.

Aandeel lage inkomens in de buurt

Niet alleen het aandeel niet-westerse allochtonen, maar ook het aandeel lage inkomens in de buurt heeft invloed op het onderlinge vertrouwen. In buurten met een geringe concentratie lage inkomens geeft 87 procent aan vertrouwen te hebben in de meeste buurtgenoten. In buurten waar veel mensen met een laag huishoudensinkomen wonen, is dit ongeveer de helft.

Een hoog aandeel lage inkomens in de buurt is eveneens ongunstig voor de onderlinge buurtcontacten. Naarmate de concentratie lage inkomens in de buurt groter is, is ook het aandeel personen dat geen contact heeft met directe buren of overige buurtgenoten groter. Ook de aard van het contact met directe buren hangt samen met de concentratie lage inkomens in de buurt. Hechte contacten tussen directe buren komen minder voor in buurten met veel lage inkomens.

Stedelijkheid van de buurt

Er bestaat daarnaast een negatief verband tussen de stedelijkheid van de woonbuurt en het vertrouwen in buurtbewoners. Van de mensen in niet-stedelijke buurten vertrouwt 91 procent de meeste buurtgenoten, in zeer stedelijke buurten is dit 66 procent. In zeer stedelijke buurten vindt 29 procent dat slechts enkele of een paar buurtgenoten te vertrouwen zijn, 6 procent vertrouwt eigenlijk niemand in de buurt.

Ook contacten met buurtgenoten komen in stedelijke buurten veel minder voor dan in minder verstedelijkte buurten. In zeer sterk stedelijke buurten heeft 14 procent van de mensen geen contact met directe buren en heeft 30 procent geen contact met overige buurtgenoten. In niet-stedelijke buurten zijn deze percentages 5 en 11.

De aard van het contact met zowel directe buren als overige buurtgenoten is eveneens gerelateerd aan de stedelijkheid van de buurt. Naarmate de stedelijkheid van de buurt afneemt, neemt het aandeel personen dat hechte contacten onderhoudt met hun buurtgenoten toe. Deze bevinding is in overeenstemming met de gedachte dat mensen in verstedelijkte gebieden meer geïndividualiseerde gevoelens en behoeften hebben die resulteren in minder hechte en meer oppervlakkige contacten (Amato, 1993; Mollenhorst et al., 2005).

Uitstroom uit de buurt

Een hoog verhuispercentage maakt het moeilijker om buurtgenoten te vertrouwen en contacten te leggen (Putnam, 2007; Tolsma et al., 2009). Dit blijkt ook uit dit onderzoek. Het aandeel mensen dat aangeeft vertrouwen te hebben in de meeste buurtbewoners is in buurten met een geringe uitstroom 23 procent groter dan in buurten met een grote uitstroom.

Ook is in buurten met een hoog verhuispercentage minder vaak contact tussen buurtgenoten en is dit contact minder hecht. In buurten waaruit weinig mensen vertrekken, heeft 94 procent van de inwoners contact met de directe buren en 87 procent met de overige buurtbewoners. In buurten met veel uitstroom zijn deze percentages respectievelijk 83 en 74. Daarnaast is het contact met directe buren in buurten met weinig uitstroom veelal hecht: twee derde van de personen wisselt sleutels uit met de buren, komt bij elkaar op de koffie of onderneemt leuke dingen samen. In buurten met veel uitstroom zijn contacten tussen directe buren in 48 procent van de gevallen hecht. Het soort contact dat personen met hun overige buurtgenoten hebben, hangt op vergelijkbare wijze samen met uitstroom uit de buurt. Deze relatie is echter minder sterk.

4. Conclusies

In dit artikel is gekeken naar twee belangrijke aspecten van sociale samenhang op buurtniveau: het vertrouwen in buurtbewoners en het contact tussen buurtbewoners. Bij het burenccontact gaat het niet zozeer om de frequentie van het contact (zie daarvoor Coumans, 2010), maar om de aard van het contact.

Bijna 80 procent van de Nederlandse volwassen bevolking geeft aan de meeste mensen in hun buurt te vertrouwen. Uit onderzoek naar sociaal vertrouwen kwam eerder naar voren dat ongeveer zes op de tien personen vertrouwen hebben in de medemens (Kloosterman, 2010; Kloosterman en Schmeets, 2010). Het vertrouwen in buurtgenoten lijkt dus groter dan het algemene vertrouwen in de medemens.

Er is niet alleen veel vertrouwen tussen buurtgenoten. Het overgrote deel van de volwassenen in Nederland heeft contact met directe burens en overige buurtgenoten. Het contact met directe burens is veelal hecht: burens wisselen sleutels uit, gaan bij elkaar op de koffie of ondernemen samen leuke dingen. Met de overige buurtgenoten is het contact vaak wat oppervlakkiger. Hier blijft het veelal bij groeten of een praatje maken.

Het vertrouwen in en contact met buurtgenoten verschilt tussen bevolkingsgroepen. Ouderen, mensen met een hoog inkomen, autochtonen en degenen die lang in een buurt wonen hebben meestal veel vertrouwen en een hecht burenccontact. Geslacht onderscheidt niet als het gaat om deze aspecten van sociale samenhang. Bij opleiding is het patroon niet zo duidelijk. Terwijl opleiding en vertrouwen samenhangen – hoogopgeleiden hebben het meeste vertrouwen – speelt opleiding nauwelijks een rol als het gaat om contacten in de buurt. In lijn hiermee laat het onderzoek van Coumans (2010) zien dat opleidingsgroepen niet verschillen in hun contactfrequentie met burens.

Vertrouwen en contacten houden ook verband met buurtkenmerken. In buurten met een groot aandeel niet-westerse allochtonen, een groot aandeel lage inkomens, een hoge stedelijkheidsgraad en veel uitstroom is het vertrouwen in burens en het contact in de buurt lager. Deze negatieve verbanden zijn ook in ander onderzoek aangetoond (Letki, 2008; Putnam, 2007; Tolsma et al., 2009).

Vertrouwen en een hecht contact met buurtgenoten maakt dat mensen bij hun buurtgenoten kunnen aankloppen als dat nodig is. Voor vervolgonderzoek zou het daarom interessant zijn om de relatie tussen enerzijds het vertrouwen en contact in de buurt en anderzijds de sociale steun en hulp in de buurt nader te onderzoeken.

Literatuur

Amato, P., 1993, Urban-rural differences in helping friends and family members. *Social Psychological Quarterly* 56, blz. 249–262.

Anheier, H. en J. Kendall, 2002, Interpersonal trust and voluntary associations: Examining three approaches. *British Journal of Sociology* (53)3, blz. 343–362.

Brehm, J. en W. Rahn, 1997, Individual-level evidence for the causes and consequences of social capital. *American Journal of Political Science* (41)3, blz. 999–1023.

Coumans, M., 2010, Sociale contacten met familie, vrienden en burens. In: Schmeets, H. (red.), *Sociale samenhang: Participatie, vertrouwen en integratie*, blz. 17–30. CBS, Den Haag/Heerlen.

Fukuyama, F., 1995, *Trust*. Free Press, New York.

Kasarda, J.D. en M. Janowitz, 1974, Community attachment in mass society. *American Sociological Review* 39, blz. 328–339.

Kloosterman, R., 2010, Sociaal vertrouwen. In: H. Schmeets (red.), *Sociale samenhang: Participatie, vertrouwen en integratie*, blz. 83–94. CBS, Den Haag/Heerlen.

Kloosterman, R. en H. Schmeets, 2010, Vertrouwen in medemens en instituties toegenomen aan het begin van de 21^e eeuw. *Bevolkingstrends* (58)2, blz. 43–49.

Lancee, B. en J. Dronkers, 2008, Etnische diversiteit, sociaal vertrouwen in de buurt en contact van allochtonen en autochtonen met de burens. *Migrantenstudies* 4, blz. 143–167.

Lancee, B. en J. Dronkers, 2010, Ethnic, religious and economic diversity in the neighbourhood: Explaining quality of contact with neighbours, trust in the neighbourhood and inter-ethnic trust for immigrant and native residents. *Journal of Ethnic and Migration Studies* (te verschijnen).

Letki, N., 2008, Does diversity erode social cohesion? Social capital and race in British neighbourhoods. *Political Studies* (56)1, blz. 99–126.

Mollenhorst, G., R. Bekkers en B. Völker, 2005, Verschillen tussen stads- en plattelandsbewoners in het aantal formele helpers. *Mens & Maatschappij* (80)2, blz. 159–178.

Putnam, R., 2000, *Bowling alone. The collapse and revival of American community*. Simon and Schuster, New York.

Putnam, R., 2007, *E pluribus unum: Diversity and community in the twenty-first century, the 2006 Johan Skytte prize lecture*. *Scandinavian Political Studies* 30, blz. 137–174.

Putnam, R., R. Leonardi en R.Y. Nanetti, 1993, *Making democracy work*. Princeton University Press, Princeton New Jersey.

Schmeets, H., 2008, Meer contacten, meer vertrouwen. In: Beckers, I., R. van der Bie, W. Goede, E. Janissen en W. van Nunspeet (red.), *De Nederlandse Samenleving 2008*, blz. 71–78. CBS, Voorburg/Heerlen.

Tolsma, J., T. van der Meer en M. Gesthuizen, 2009, The impact of neighbourhood and municipality characteristics on social cohesion in the Netherlands. *Acta Politica* (44)3, blz. 286–313.

VROM, 2005, *Een gekleurd beeld van wonen*. VROM, Den Haag.

Bijlage

Tabel 1
Bevolking van 18 jaar of ouder naar vertrouwen in buurtgenoten, 2009

	Eigenlijk is niemand te vertrouwen	Sommige / een paar buurt- genoten zijn te vertrouwen	Meeste buurtgenoten zijn te vertrouwen
	%		
Geslacht			
Man	3	16	81
Vrouw	3	20	77
Leeftijd			
18–24 jaar	5	38	57
25–44 jaar	4	21	75
45–64 jaar	2	13	85
65 jaar of ouder	2	9	89
Herkomst			
Autochtoon	2	15	83
Westerse allochtoon	4	19	77
Niet-westerse allochtoon	9	39	52
Opleidingsniveau			
Laag	4	20	77
Midden	4	20	76
Hoog	1	12	86
Gestandaardiseerd huishoudensinkomen			
Eerste kwartiel	5	27	68
Tweede kwartiel	3	21	76
Derde kwartiel	2	17	80
Vierde kwartiel	2	11	87
Woonduur			
1– 4 jaar	4	24	72
5– 9 jaar	3	18	79
10–14 jaar	3	14	83
15 jaar of meer	1	11	88
Aandeel niet-westerse allochtonen in de buurt			
Eerste kwartiel	2	10	88
Tweede kwartiel	2	20	78
Derde kwartiel	4	30	66
Vierde kwartiel	13	42	45
Aandeel lage inkomens in de buurt			
Eerste kwartiel	1	12	87
Tweede kwartiel	3	18	79
Derde kwartiel	6	27	67
Vierde kwartiel	8	40	53
Stedelijkheid			
Niet	2	8	91
Weinig	2	12	86
Matig	3	17	80
Sterk	3	23	75
Zeer sterk	6	29	66
Aandeel uitstroom uit de buurt			
Eerste kwartiel	2	11	87
Tweede kwartiel	3	20	77
Derde kwartiel	6	30	64
Vierde kwartiel	4	32	64
Totaal	3	18	79

Bron: CBS, Sociaal-Fysiek/WoOn.

Tabel 2
Bevolking van 18 jaar of ouder naar contact met directe bureu en overige buurtgenoten, 2009

	Contact met directe bureu			Contact met overige buurtgenoten		
	geen	oppervlakkig	hecht	geen	oppervlakkig	hecht
	%					
Geslacht						
Man	8	37	55	20	57	23
Vrouw	9	35	56	19	55	26
Leeftijd						
18-24 jaar	16	44	39	29	49	21
25-44 jaar	9	39	52	18	55	27
45-64 jaar	7	35	59	19	58	23
65 jaar of ouder	7	28	65	17	59	24
Herkomst						
Autochtoon	8	34	58	18	57	25
Westerse allochtoon	12	36	52	23	53	24
Niet-westerse allochtoon	14	49	38	28	49	23
Opleidingsniveau						
Laag	9	35	56	18	56	26
Midden	9	38	53	20	57	23
Hoog	8	33	59	20	55	25
Gestandaardiseerd huishoudensinkomen						
Eerste kwartiel	14	40	46	27	50	23
Tweede kwartiel	9	39	52	19	56	25
Derde kwartiel	8	36	57	15	58	27
Vierde kwartiel	6	31	62	20	58	22
Woonduur						
1- 4 jaar	12	41	47	29	51	21
5- 9 jaar	8	36	55	18	58	24
10-14 jaar	8	33	58	16	55	29
15 jaar of meer	6	31	64	15	59	26
Aandeel niet-westerse allochtonen in de buurt						
Eerste kwartiel	6	31	63	15	58	28
Tweede kwartiel	9	37	53	21	57	22
Derde kwartiel	13	44	43	28	52	20
Vierde kwartiel	17	49	34	31	48	21
Aandeel lage inkomens in de buurt						
Eerste kwartiel	6	31	63	15	59	25
Tweede kwartiel	8	38	54	20	56	25
Derde kwartiel	12	44	44	27	52	22
Vierde kwartiel	19	44	36	33	48	19
Stedelijkheid						
Niet	5	29	66	11	57	32
Weinig	6	34	60	15	58	27
Matig	8	35	57	17	58	25
Sterk	10	38	52	23	56	22
Zeer sterk	14	42	44	30	52	18
Aandeel uitstroom uit de buurt						
Eerste kwartiel	6	32	62	13	60	28
Tweede kwartiel	8	39	54	21	55	24
Derde kwartiel	14	40	46	28	53	20
Vierde kwartiel	17	44	40	36	48	17
Totaal	9	36	55	20	56	24

Bron: CBS, Sociaal-Fysiek/WoOn.

Langdurige werkloosheid, 2002–2009

Harry Bierings, Léander Kuijvenhoven, Jan van der Laan en Robert de Vries

Bij een naar verhouding slechte arbeidsmarkt met een stijgend aantal werklozen daalde in 2009 toch de langdurige werkloosheid. Dit is echter een naijleffect van een gunstige periode met minder kortdurige werklozen. Daardoor is de langdurige werkloosheid minder gevoed. In 2005, eveneens een slecht arbeidsmarktjaar, deed zich het omgekeerde voor. Toen steeg de langdurige werkloosheid als gevolg van de toename van de kortdurige werkloosheid een jaar eerder. Jongeren waren het minst vaak langdurig werkloos. Zij zijn ook beter in staat dan ouderen om langdurige werkloosheid te voorkomen, zelfs als de situatie op de arbeidsmarkt verbetert. Verder waren allochtonen relatief vaker langdurig werkloos dan autochtonen.

1. Inleiding

Langdurige werkloosheid is een groot maatschappelijk probleem. De beleidsinspanningen van de diverse kabinetten die gericht waren op het terugdringen hiervan, onderstrepen het algemeen belang dat gehecht wordt aan een oplossing van het probleem. Langdurige werkloosheid – 12 maanden of langer niet werken – dient zoveel mogelijk te worden vermeden. Veroudering van kwalificaties, maar ook de afnemende binding met de arbeidsmarkt kunnen het gevolg zijn (Commissie Arbeidsparticipatie, 2008).

Het Centraal Bureau voor de Statistiek heeft nieuwe, nauwkeurigere cijfers over langdurige werkloosheid ontwikkeld, waarbij voor afrondfouten in de zoekduur is gecorrigeerd. Ondervraagde werklozen blijken namelijk op het moment van waarnemen in de Enquête Beroepsbevolking (EBB) hun zoekduur af te ronden naar hele en halve jaren. Omdat de zoekduur van een langdurig werkloze bij minstens 12 maanden ligt, wordt bij afronding de langdurige werkloosheid overschat.

In dit artikel worden cijfers over langdurige werkloosheid gepresenteerd die voor afronding zijn gecorrigeerd. Aan de hand van deze cijfers is de ontwikkeling van het niveau van langdurige werkloosheid sinds 2002 en de samenstelling van de groep langdurige werklozen (geslacht, leeftijd en herkomst) tot en met 2009 beschreven. De toelichting bij dit artikel bevat een beschrijving van de correctiemethode. Voor een beschrijving van de methoden en definities met betrekking tot de Enquête Beroepsbevolking wordt verwezen naar www.cbs.nl/NR/rdonlyres.

2. Langdurige en kortdurige werkloosheid 2002–2009

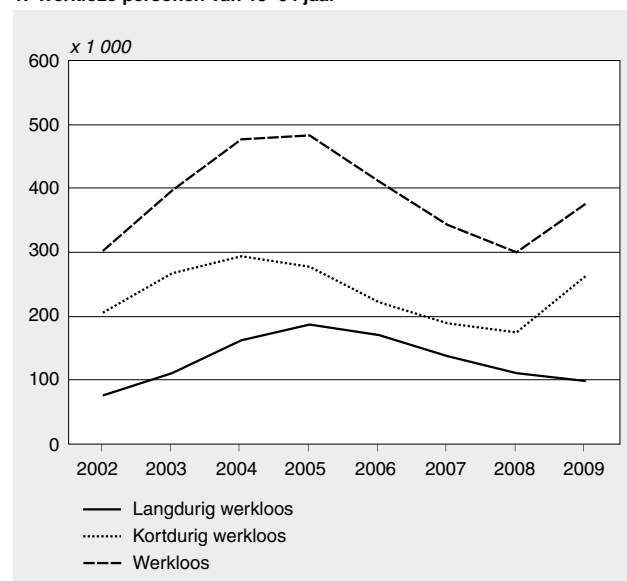
Samenhang

In de periode 2002–2009 kent de ontwikkeling van de arbeidsmarkt – afgemeten aan die van de werkloosheid –

twee omslagpunten: in 2005 de omslag naar een verbetering en in 2009 de omslag naar een verslechtering. Tot en met 2005 steeg de werkloosheid tot 482 duizend personen (grafiek 1). Het aantal langdurig werklozen is tot die tijd ieder jaar gestegen en kwam uit op 188 duizend personen. De kortdurige werkloosheid daalde voor het eerst weer in 2005 en bereikte een aantal van 277 duizend personen. In 2009, als de werkloosheid voor het eerst sinds 2005 weer stijgt, doet zich het omgekeerde voor. Toen nam het aantal kortdurig werklozen juist toe, terwijl het aantal langdurige werklozen nog daalde (tot 100 duizend).

Deze tegengestelde beweging in langdurige en kortdurige werkloosheid bij de omslagpunten is te verklaren. Verbeterd de arbeidsmarkt, zoals in 2005, dan uit zich dat vooral in een daling van het aantal mensen dat per saldo werkloos wordt (na aftrek van de werklozen die een baan vonden of om een andere reden niet meer werkloos zijn, bijvoorbeeld omdat ze terugkeerden naar school, of vanwege zorg voor het gezin). De kortdurige werkloosheid neemt dus af. Voor de langdurige werkloosheid is dat veel minder vanzelfsprekend. Mensen die in 2005 langdurig werkloos werden, waren per definitie een jaar eerder kortdurig werkloos.

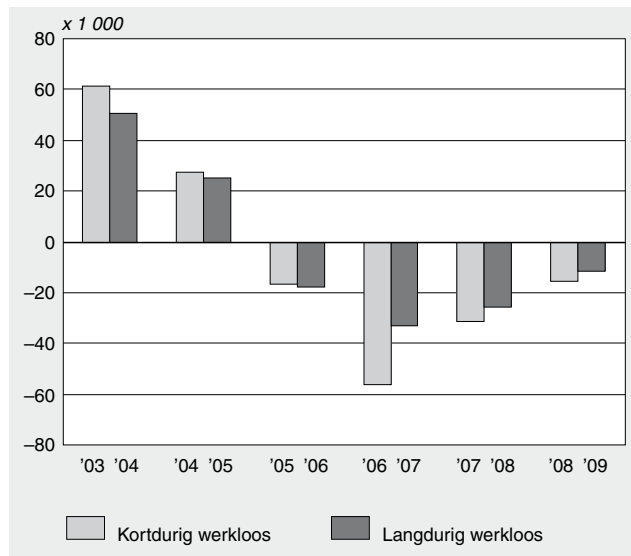
1. Werkloze personen van 15–64 jaar



De ontwikkeling van het aantal langdurige werklozen is dus mede afhankelijk van de ontwikkeling van het aantal kortdurige werklozen een jaar eerder. Als het aantal kortdurige werklozen dat langdurig werkloos is geworden groter is dan het dan het aantal langdurig werklozen dat een baan heeft gevonden of om een andere reden is uitgestroomd, dan stijgt de langdurige werkloosheid ondanks het aantrekken van de arbeidsmarkt. Op een arbeidsmarkt die net begint te verbeteren, is het aannemelijk dat nog weinig langdurig werklozen een baan zullen vinden. In 2009, toen de arbeidsmarkt verslechterde, nam het aantal langdurig werklo-

zen nog steeds af als gevolg van de kortdurige werkloosheid in 2008 (*grafiek 2*).

2. Mutaties langdurige werkloosheid (2004–2009) en kortdurige werkloosheid (2003–2008) van personen 15–64 jaar



De samenhang tussen de verandering in de langdurige werkloosheid en de kortdurige werkloosheid een jaar eerder doet zich overigens in de hele periode 2002–2009 voor. De mutaties in de kortdurige werkloosheid en de langdurige werkloosheid een jaar later houden vrijwel gelijke tred.

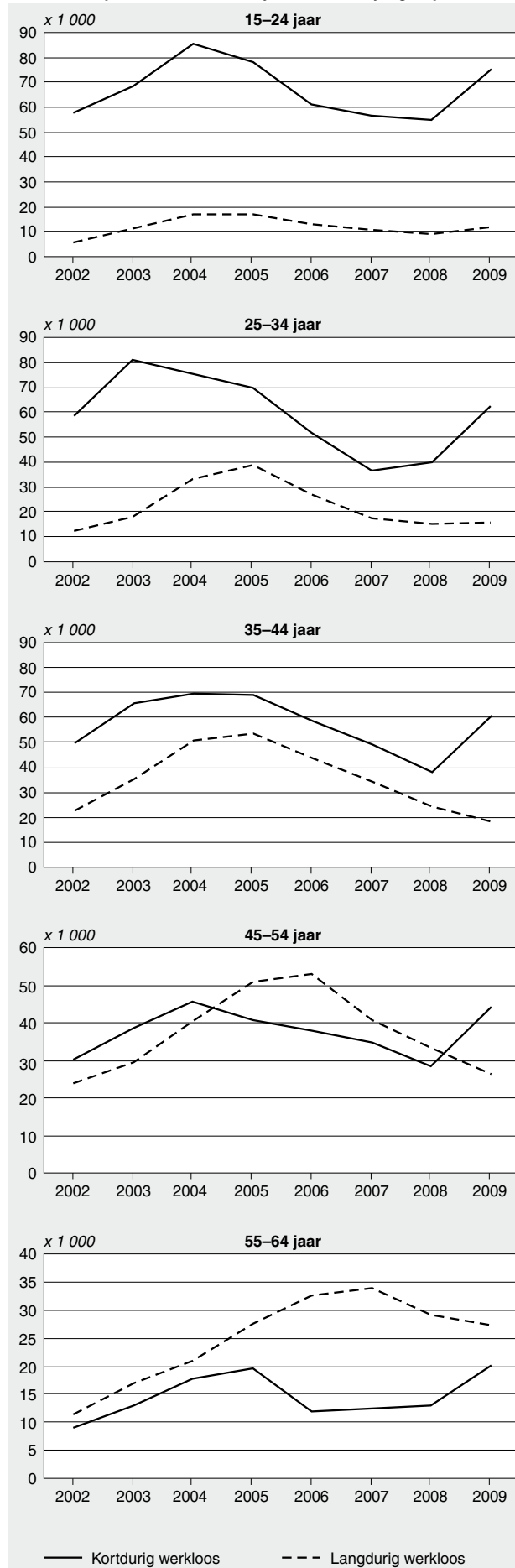
In de volgende paragrafen wordt onderzocht of naar leeftijd, geslacht en herkomst afwijkingen van dit patroon voorkomen. Op deze manier kan worden vastgesteld of specifieke groepen bijvoorbeeld minder snel profiteren van een verbetering van de arbeidsmarkt of dan juist vooraan staan. Verder wordt in kaart gebracht welke groepen langdurig werkloos zijn.

Leeftijd

In de periode 2002–2009 is het aantal langdurig werklozen het laagst onder jongeren van 15 tot 25 jaar (*grafiek 3*). In 2009 zijn 12 duizend jongeren langdurig werkloos. Hoge aantallen langdurig werklozen komen voor onder 45- tot 55-jarigen en 55- tot 65-jarigen. In 2009 gaat het om 26 respectievelijk 27 duizend personen. Jongeren zijn veel vaker kortdurig dan langdurig werkloos.

Waar in de jongste leeftijdsgroep de kortdurige werkloosheid nog domineert, verdwijnt deze dominantie als de leeftijd stijgt. Bij de 55- tot 65-jarigen is het aantal langdurig werklozen in de periode 2002–2009 ieder jaar hoger dan het aantal kortdurig werklozen. Hetzelfde geldt voor 45- tot 55-jarigen in de periode 2005–2008. In 2009 is in deze verhouding tussen kort- en langdurige werkloosheid wel verandering gekomen vanwege een forse toename van het aantal kortdurig werklozen in deze leeftijdsgroep. In grote lijnen geldt echter wel dat met het oplopen van de leeftijd de langdurige werkloosheid toeneemt.

3. Werkloze personen van 15–64 jaar naar leeftijdsgroep



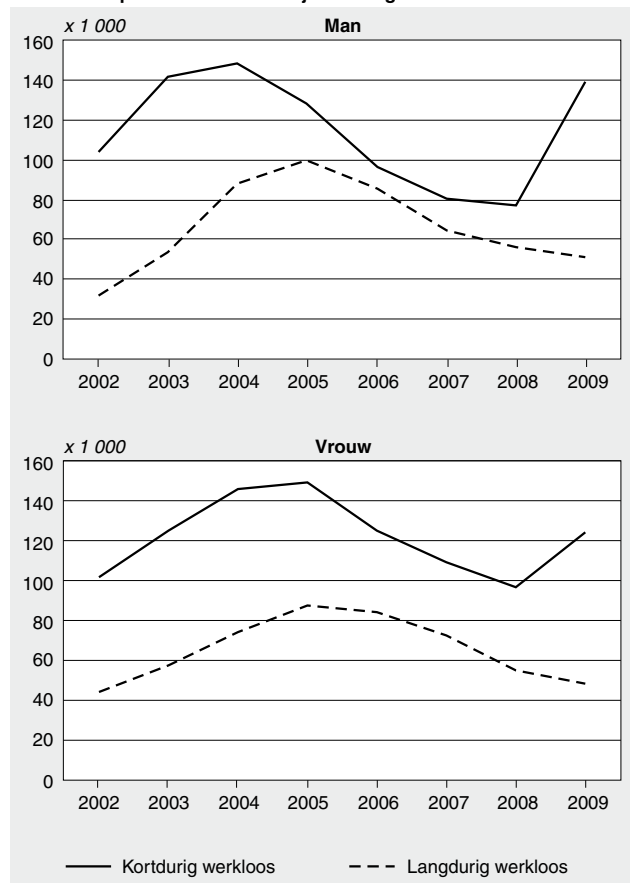
Jongeren volgen niet het algemene patroon. Bij een arbeidsmarkt die nog steeds slechter wordt – zoals van 2003 op 2004 – wordt een forse toename van het aantal kortdurig werkloze jongeren niet gevolgd door een forse toename van het aantal langdurig werklozen een jaar later. Uit onderzoek van Bierings et al. (2010) blijkt dat werkloze jongeren over het algemeen snel een baan vinden. Dit is een aanwijzing dat maar weinig kortdurige werklozen jongeren langdurig werkloos worden.

Bij oudere werklozen (45 tot 55 jaar en 55 tot 65 jaar) volgde op de stijging van de kortdurige werkloosheid in 2004 wel een stijging van de langdurige werkloosheid een jaar daarna. Zij hebben weinig perspectief dat zij door het vinden van een baan de werkloosheid beëindigen. Het ligt daarom voor de hand dat een substantieel aantal kortdurig werkloze ouderen langdurig werkloos is geworden. Deze conclusie wordt bevestigd voor de periode waarin de kortdurige werkloosheid voor het eerst weer daalde. Bij de oudere werklozen volgde op een daling van de kortdurige werkloosheid (in 2005: 45 tot 55 jaar, in 2006: 55 tot 65 jaar) een stijging van de langdurige werkloosheid. Kortom, zelfs als de arbeidsmarkt aantrekt, is langdurige werkloosheid voor ouderen waarschijnlijk moeilijker te voorkomen dan voor jongeren.

Geslacht

In 2009 waren nagenoeg evenveel mannen als vrouwen langdurig werkloos (51 duizend en 49 duizend; *grafiek 4*).

4. Werkloze personen van 15–64 jaar naar geslacht



Dit was in de periode 2002–2009 niet altijd het geval. In 2005, toen het aantal langdurig werklozen het hoogst was, waren meer mannen dan vrouwen langdurig werkloos (100 duizend en 88 duizend). In 2007 waren juist meer vrouwen dan mannen langdurig werkloos (64 duizend en 72 duizend). De langdurige werkloosheid liep in de periode 2002–2009 onder werkloze mannen ook veel sterker uiteen (van 32 tot en met 100 duizend) dan voor vrouwen (van 44 tot en met 88 duizend).

Voor vrouwen is langdurige werkloosheid over het algemeen minder overheersend dan voor mannen, vooral in de jaren 2005–2008. In deze periode was het aantal langdurig werkloze mannen bijna even groot als het aantal kortdurig werklozen. Dat voor vrouwen de langdurige werkloosheid minder dominant is, komt waarschijnlijk doordat vrouwen die al langer op zoek zijn naar werk eerder stoppen met actief zoeken dan mannen. Zij kiezen bijvoorbeeld vaker voor gezins- en huishoudtaken. Het gevolg hiervan is dat minder werkloze vrouwen langdurig werkloos worden.

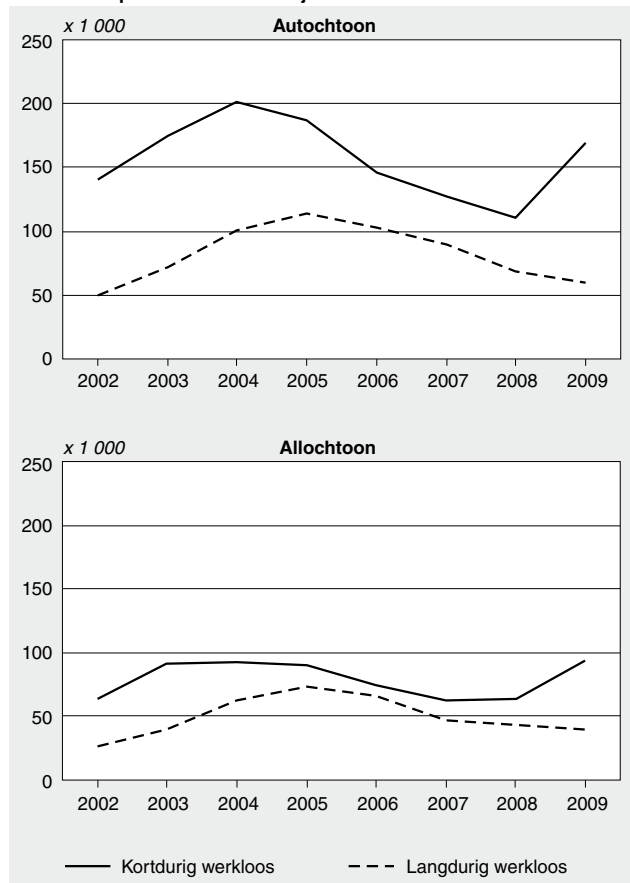
Van de verbetering van de arbeidsmarkt in 2005 profiteerden uitsluitend de mannen: het aantal kortdurig werkloze mannen daalde van 148 duizend in 2004 naar 128 duizend in 2005. Het aantal kortdurig werkloze vrouwen nam in 2005 nog licht toe, van 146 duizend naar 149 duizend. Vervolgens daalde in 2006 het aantal langdurig werkloze mannen aanzienlijk, terwijl dit aantal bij vrouwen maar weinig afnam. Hier staat tegenover dat de verslechtering van de arbeidsmarkt in 2009 mannen meer raakte dan vrouwen: de groei van het aantal kortdurig werkloze mannen was beduidend groter dan die van het aantal kortdurig werkloze vrouwen. Het mechanisme dat de verandering van de kortdurige werkloosheid een jaar later doorwerkt in de langdurige werkloosheid, doet zich voor vrouwen in 2005 dus niet voor.

Om deze verschillen in het verloop van de langdurige werkloosheid van mannen en vrouwen te kunnen duiden, moet worden bedacht dat relatief veel vrouwen werken bij de overheid en in de zorg. Mannen zijn veel vaker dan vrouwen werkzaam in de sector techniek en de ICT-sector. Deze sectoren reageren doorgaans veel sneller op conjuncturele veranderingen. Bij een beginnende verbetering van de arbeidsmarkt, zoals in 2005, profiteerden mannen dan ook als eersten, zodat het aantal kortdurig werklozen daalde, een jaar later gevolgd door een sterke daling van het aantal langdurig werklozen. Vrouwen volgden hierin pas later. Bij een verslechtering, zoals in 2009, worden beduidend meer mannen dan vrouwen werkloos. Het gevolg is dat het aantal kortdurig werklozen onder mannen aanzienlijk toeneemt, waarschijnlijk gevolgd door de langdurige werkloosheid een jaar later.

Herkomst

In 2009 waren 60 duizend autochtonen en 39 duizend allochtonen langdurig werkloos (*grafiek 5*). In de periode 2002–2009 varieerde de langdurige werkloosheid onder autochtonen van 49 tot 114 duizend, onder allochtonen van 27 tot 74 duizend. Het aantal langdurige werklozen bereikte voor zowel autochtonen als allochtonen een top in 2005.

5. Werkloze personen van 15–64 jaar naar herkomst



Onder werkloze allochtonen is de langdurige werkloosheid dominanter dan onder werkloze autochtonen. Voor allochtonen ligt het aantal langdurig werklozen juist dicht bij het aantal kortdurig werklozen. Dit wijst erop dat onder allochtonen werkloosheid langer duurt.

De ontwikkeling van het aantal langdurig werklozen volgde voor autochtonen en allochtonen het algemene patroon. Er is echter één uitzondering: in de periode 2003–2005 is voor allochtonen het aantal kortdurige werklozen vrijwel gelijk gebleven (circa 90 duizend). Pas in 2006, later dus dan voor autochtonen, begon onder allochtonen de kortdurige werkloosheid beduidend te dalen. In 2009 namen allochtonen geen uitzonderingspositie in. De groei van de kortdurige werkloosheid en de daling van de langdurige werkloosheid deden zich voor onder allochtonen én autochtonen. Kortom, vooral autochtonen profiteren van een verbetering van de arbeidsmarkt. Als de arbeidsmarkt verslechtert, dan treft dat zowel autochtonen als allochtonen.

Literatuur

Commissie Arbeidsparticipatie, 2008, Naar een toekomst die werkt: advies Commissie Arbeidsparticipatie. Rotterdam.

Bierings, H.B.A., M. Kerkhofs en R. De Vries, 2010, Baanvindduren, hoe snel vinden werklozen een baan? Sociaal-economische trends 2/2010, blz. 13–18.

Kerkhofs, M., H.B.A. Bierings en R. de Vries, 2009, Werkloos-

heidsduren op basis van de Enquête beroepsbevolking, 2002–2007. CBS, Den Haag/Heerlen (www.cbs.nl/NR/rdonlyres).

Laan, D.J. van der, en L. Kuijvenhoven, 2011, Imputation of rounded data. Discussion paper. CBS, Den Haag/Heerlen.

Little, R.J.A. en D.B. Rubin, 2002, Statistical analysis with missing data. Wiley and Sons, New York.

Vries, R. de, 2006, Langdurige werkloosheid in Nederland. Sociaal-economische trends 4/2006, blz. 19–24.

Toelichting

Enquête Beroepsbevolking

De Enquête Beroepsbevolking (EBB) is een steekproefonderzoek dat maandelijks wordt gehouden onder personen van 15 jaar of ouder in Nederland, met uitzondering van personen in inrichtingen, instellingen en tehuizen. Hiervoor wordt elk jaar een steekproef getrokken van ongeveer 1 procent van de Nederlandse bevolking. De in dit artikel gepresenteerde cijfers hebben betrekking op personen die op het moment van de enquête behoorden tot de werkloze beroepsbevolking.

Werkloosheidsduur

Met behulp van gegevens van de EBB kan voor personen die op het moment van de enquête werkloos zijn, de werkloosheidsduur worden bepaald. Van een werkloze is bekend (1) de datum wanneer hij/zij is gestopt in de laatste baan en (2) de datum wanneer hij/zij is gaan zoeken naar werk. Van deze twee data wordt de meest recente beschouwd als de startdatum van werkloosheid. Door deze startdatum van werkloosheid te koppelen aan de enquête datum is de werkloosheidsduur (in maanden) berekend.

Eerder werd voor de bepaling van de startdatum van werkloosheid ook rekening gehouden met de datum van schoolverlaten (De Vries, 2006). Dit wordt niet meer gedaan. Op deze manier wordt aangesloten bij de definitie van werkloosheid die het CBS hanteert. Volgens deze definitie kunnen scholieren van 15 jaar en ouder werkloos zijn.

Voor een klein deel van de werklozen kan de werkloosheidsduur niet worden bepaald. Hiervoor is nu een categorie ‘onbekend’ opgenomen. In 2005, bijvoorbeeld, vallen onder de categorie ‘duur onbekend’ 17 duizend werklozen. De cijfers die in dit artikel worden gepresenteerd, gaan over de werkloosheidsduur van personen die op het moment van de enquête behoorden tot de werkloze beroepsbevolking. Hoe lang werklozen uiteindelijk nodig hebben om een baan te vinden, wordt hier buiten beschouwing gelaten. Over deze baanvindduren is eerder verslag gedaan (Bierings et al., 2010).

Startdatum van werkloosheid

De startdatum van werkloosheid is bepaald aan de hand van de volgende vragen in de EBB.

- Datum wanneer de werkloze is gestopt met de laatste baan. De volgende vraag wordt gesteld aan iedereen van 18 jaar of ouder die op het moment van de enquête aangeeft geen werk te hebben, of werk te hebben van minder dan 12 uur per week en aan iedereen van 18 jaar of ouder die korter dan 1 jaar geleden is begonnen in de huidige werkkring: “Heeft u ooit een betaalde werkkring gehad van 12 uur of meer per week, voor langer dan 1 jaar?” Aan degenen die hier “ja” op hebben geantwoord is vervolgens gevraagd in welk jaar en in welke maand ze gestopt zijn met werken of minder dan 12 uur per week zijn gaan werken.
- Datum wanneer de werkloze is gaan zoeken naar werk. In de vragenlijst wordt aan iedereen die de afgelopen vier weken heeft gezocht naar werk de volgende vraag voorgelegd: “Hoe lang bent u op zoek naar werk?” Dit kon worden aangegeven in jaren en in maanden.

Langdurig werkloos

Met behulp van de werkloosheidsduur kan het aantal langdurig werklozen in Nederland worden bepaald. Tot de langdurig werklozen wordt iedereen gerekend die 12 maanden of meer werkloos is.

Correctie voor pieken in de werkloosheidsduur: methodebeschrijving

In de EBB wordt personen retrospectief naar hun werkloosheidsduur gevraagd. Omdat zij niet altijd exact weten hoe lang geleden zij werkloos geworden zijn, zullen zij regelmatig de duur dat zij naar een baan zochten afronden. Dit is

duidelijk zichtbaar in de verdeling van werkloosheidsduren, waar pieken optreden bij veelvouden van zes maanden. Bij veelvouden van twaalf maanden vallen de pieken heel duidelijk op. Door de afronding wordt de verdeling van duren vervormd en zullen schattingen die gebaseerd zijn op deze verdeling vertekend zijn. Daarom zijn in dit artikel uitkomsten bepaald die gecorrigeerd zijn voor deze vertekening. Hieronder is de methode toegelicht die hiervoor is gebruikt. Van der Laan en Kuijvenhoven (2011) bevat een meer uitgebreide beschrijving.

Uitgangspunt bij de correctie is dat werkloosheidsduren een zekere maar onbekende verdeling volgen die vervormd is door afronding. Verder heeft iedere persoon een zekere kans om naar het dichtstbijzijnde halve jaar af te ronden en een zekere kans om naar het dichtstbijzijnde hele jaar af te ronden. Personen hebben daarnaast ook een kans om niet af te ronden. De drie kansen tellen op tot één. Een persoon die bijvoorbeeld acht maanden werkloos was, heeft een zekere kans om naar zes maanden af te ronden en een zekere kans om naar twaalf maanden af te ronden. Deze kansen hangen af van de duur. Naarmate het langer geleden is dat iemand werkloos is geworden, zullen personen eerder afronden. Voor de werkelijke onderliggende duurverdeling wordt een stapsgewijze geometrische verdeling verondersteld die afhangt van de achtergrondkenmerken geslacht, leeftijd, herkomst, opleidingsniveau en provincie (tabel 1). De hoofdtekst van dit artikel bevat alleen een beschrijving naar de achtergrondkenmerken leeftijd, geslacht en herkomst.

Op basis van deze uitgangspunten kunnen de parameters van deze verdeling en de kansen op afronden geschat worden uit de waargenomen duren. Met deze geschatte para-

Tabel 1
Werkloze personen van 15–64 jaar naar werkloosheidsduur vóór en na correctie voor afronding, 2009

	Werkloosheidsduur na correctie				Werkloosheidsduur vóór correctie			
	0 tot 6 maanden	6 tot 12 maanden	12 tot 24 maanden	24 maanden en meer	0 tot 6 maanden	6 tot 12 maanden	12 tot 24 maanden	24 maanden en meer
<i>x 1 000</i>								
Geslacht								
Man	104 (4)	34 (3)	20 (3)	31 (3)	100 (4)	33 (3)	23 (2)	33 (3)
Vrouw	94 (4)	30 (3)	20 (2)	29 (2)	90 (4)	28 (2)	23 (2)	31 (2)
Leeftijd								
15–24 jaar	60 (3)	15 (2)	8 (2)	4 (1)	58 (3)	14 (2)	11 (1)	4 (1)
25–34 jaar	48 (3)	15 (2)	8 (2)	7 (1)	45 (3)	15 (2)	9 (1)	9 (1)
35–44 jaar	46 (3)	15 (2)	7 (2)	11 (2)	44 (3)	15 (2)	9 (1)	12 (2)
45–54 jaar	33 (2)	11 (1)	9 (2)	17 (2)	31 (2)	11 (1)	10 (1)	18 (2)
55–64 jaar	12 (2)	8 (1)	7 (1)	20 (2)	12 (1)	7 (1)	8 (1)	21 (2)
Herkomst								
Autochtoon	128 (4)	41 (3)	22 (2)	38 (3)	123 (4)	40 (3)	25 (2)	41 (3)
Niet-westers allochtoon	47 (3)	16 (2)	12 (2)	13 (2)	45 (3)	15 (2)	14 (2)	15 (2)
Westers allochtoon	23 (2)	8 (2)	6 (1)	8 (2)	22 (2)	7 (1)	7 (1)	9 (2)
Opleidingsniveau								
Laag	68 (3)	25 (2)	16 (2)	23 (3)	65 (3)	23 (2)	18 (2)	26 (3)
Middelbaar	86 (4)	26 (3)	16 (2)	22 (2)	83 (4)	26 (2)	19 (2)	24 (2)
Hoog	44 (3)	14 (2)	8 (1)	14 (2)	42 (3)	13 (2)	9 (1)	15 (2)
Landsdeel								
Noord-Nederland	20 (2)	9 (1)	5 (1)	7 (1)	19 (2)	9 (1)	6 (1)	8 (1)
Oost-Nederland	36 (3)	13 (2)	7 (1)	13 (2)	35 (3)	13 (2)	8 (1)	13 (2)
West-Nederland	96 (4)	29 (3)	19 (3)	27 (3)	92 (4)	28 (3)	22 (2)	30 (3)
Zuid-Nederland	46 (3)	14 (2)	9 (2)	12 (2)	44 (3)	13 (1)	11 (1)	13 (2)
Totaal	198 (5)	65 (4)	40 (4)	60 (4)	190 (5)	62 (3)	46 (3)	64 (4)

NB. Cijfers tussen de haakjes zijn de geschatte standaardfouten.

meters en de afrondkansen kan voor personen waarvan de duur in één van de pieken ligt de kans bepaald worden dat deze personen afgerond hebben. Afhankelijk van deze kans wordt voor een (willekeurig) gedeelte van deze personen besloten dat zij afgerond hebben. Voor deze personen worden nieuwe duren bepaald die in de omgeving van de piek liggen met behulp van de geschatte werkelijke duurverdeling. Dit wordt een aantal keren herhaald om tot een nauwkeuriger schatting te komen. De pieken in de verdeling van de werkloosheidsduren verdwijnen hierdoor en de schattingen die op deze verdeling zijn gebaseerd, zijn niet langer vertekend (gegeven de veronderstelde verdelingen en parameters). Van der Laan en Kuijvenhoven (2011) geven een uitgebreidere beschrijving van de berekeningswijze.

Tabel 1 toont voor 2009 het aantal personen in de verschillende duurcategorieën voor en na toepassing van de cor-

rectie. De geschatte standaardfouten staan tussen haakjes. Deze zijn geschat met behulp van multiële imputatie (Little en Rubin, 2002) onder aanname van een enkelvoudige, aselechte steekproef met teruglegging met ongelijke insluitkansen.

Voor alle kenmerken is een duidelijk verschuiving van personen naar lagere duurcategorieën zichtbaar. Dit is goed te verklaren door het feit dat de pieken zich bevinden op veelvouden van zes maanden. Aan het begin van elk van de duurintervallen bevindt zich dus een piek. Tijdens de imputatie zal een gedeelte van de personen een minder lange duur toegewezen krijgen. Zij zullen hierdoor in een lagere categorie belanden. Ook is te zien dat de vertekening die wordt veroorzaakt door de afronding van dezelfde orde is als de standaardfout. Dit is een indicatie dat toepassen van de correctie relevant was.

Technische toelichting en verklaring van termen

Toelichting 1

Bevolkingsgroei en correcties

Het CBS stelt statistieken over de bevolkingsgroei samen op basis van informatie uit de Gemeentelijke Basisadministratie persoonsgegevens (GBA) van alle Nederlandse gemeenten. De bevolkingsgroei bestaat uit vier componenten: geboorte, sterfte, immigratie en emigratie. Niet alle mutaties worden bij gemeenten gemeld. Als een gemeente vaststelt dat een persoon niet woont op het adres waar hij of zij staat ingeschreven, wordt een administratieve afvoering doorgevoerd. Als later wordt vastgesteld dat de desbetreffende persoon toch op hetzelfde adres of op een ander adres verblijft, vindt een administratieve opneming plaats. Het saldo van deze administratieve correcties betreft vooral personen die uit Nederland zijn vertrokken zonder dit bij de gemeente te hebben gemeld. Daarom wordt het saldo van deze correcties meegeteld bij de emigratie. Daarnaast worden door het CBS correcties uitgevoerd omdat de informatie die het CBS ontvangt over de bevolkingsgroei inclusief administratieve correcties niet exact overeenkomt met het verschil tussen de inwonertallen in twee opeenvolgende jaren. Deze overige correcties worden meegeteld in het cijfer van de bevolkingsgroei van december.

De cijfers over immigratie en emigratie hebben betrekking op personen die ingeschreven staan in respectievelijk uitgeschreven worden uit de GBA. Aan het inschrijvingscriterium wordt voldaan indien de verwachte verblijfsduur in Nederland in het halfjaar volgend op de vestiging ten minste vier maanden bedraagt. Voor emigratie geldt dat de verwachte verblijfsduur in het buitenland in het jaar volgend op het vertrek ten minste acht maanden bedraagt.

Tot 1 mei 2004 bestond de Europese Unie (EU) uit België, Duitsland, Denemarken, Finland, Frankrijk, Griekenland, Ierland, Italië, Luxemburg, Nederland, Oostenrijk, Portugal, Spanje, Verenigd Koninkrijk en Zweden.

Op 1 mei 2004 zijn Cyprus, Estland, Hongarije, Letland, Litouwen, Malta, Polen, Slovenië, Slowakije en Tsjechië toegetreten tot de EU.

Per 1 januari 2007 zijn ook Bulgarije en Roemenië toegetreten.

Toelichting 2

Tabellen

De cijfers in de tabellen hebben betrekking op personen die in de Gemeentelijke Basisadministratie (GBA; vóór 1 oktober 1994: het persoonsregister) van de Nederlandse gemeenten als ingezetene zijn opgenomen (de 'de jure' bevolking). In principe wordt iedereen die voor onbepaalde tijd in Nederland woonachtig is, opgenomen in de basisadministratie van de gemeente waar hoofdzakelijk nachtrust wordt

genoten (de gemeente van inschrijving of woongemeente). Een beperkt aantal personen zonder vaste gemeente van inschrijving maar wel behorende tot de 'de jure' bevolking van Nederland staan ingeschreven in de basisadministratie van de gemeente 's-Gravenhage.

De gegevens over de (bevolking in) *huishoudens* zijn afkomstig uit de Huishoudensstatistiek en hebben betrekking op particuliere en institutionele huishoudens. De cijfers zijn gebaseerd op integrale gegevens afkomstig uit de GBA aangevuld met informatie afkomstig uit de Enquête Beroepsbevolking (EBB), welke gegevens bevat over personen en huishoudens op adressen.

De opgenomen *prognoses* zijn afkomstig uit de meest recente lange-termijnprognoses: Bevolkingsprognose 2010–2050 en Allochtonenprognose 2010–2050.

De *leeftijd* die in de tabellen is vermeld (tenzij anders vermeld), is het verschil tussen het kalenderjaar van de desbetreffende demografische gebeurtenis en het kalenderjaar van geboorte.

Verklaring van termen

Administratieve correcties

Deze correcties worden gevormd door opnemingen in respectievelijk afvoeringen uit de Gemeentelijke Basisadministratie anders dan door geboorte, sterfte, vestiging, vertrek of gemeentegrenswijziging. Het grootste deel van de administratieve correcties betreft personen waarvan de gemeentelijke overheid na onderzoek heeft vastgesteld dat ze niet meer in de gemeente op een adres woonachtig zijn en veelal naar het buitenland zijn vertrokken. Opnemingen betreft veelal personen die toch weer opduiken (in dezelfde of een andere gemeente) en in de gemeentelijke bevolkingsadministratie worden opgenomen. Het saldo van de administratieve correcties betreft dus personen die worden uitgeschreven bij een Nederlandse gemeente zonder dat daar een inschrijving in een andere Nederlandse gemeente tegenover staat. Om deze reden wordt het saldo opgeteld bij de buitenlandse emigratie (en het migratiesaldo).

Adoptie (verkrijging van het Nederlanderschap door)

Niet-Nederlandse kinderen van wie de adoptie door een Nederlandse, de Nederlands-Antilliaanse of Arubaanse rechter wordt uitgesproken verkrijgen het Nederlanderschap als ten minste één van de adoptief-ouders Nederlander is.

Allochtonen

Personen van wie ten minste één ouder in het buitenland is geboren. Allochtonen die zelf in het buitenland zijn geboren vormen de *eerste generatie* en allochtonen die in Nederland zijn geboren de *tweede generatie*. Allochtonen van de eerste generatie worden onderverdeeld in de herkomstgroepen *westers* en *niet-westers* op grond van hun geboorteland. Ze worden tot de niet-westerse allochtonen gerekend als ze zijn geboren in Turkije, Afrika, Latijns-Amerika of Azië met uitzondering van Japan en Indonesië. Op grond van

hun sociaal-economische positie worden allochtonen uit Japan en Indonesië tot de westerse allochtonen gerekend. Wat Indonesië betreft gaat het vooral om mensen die in voormalig Nederlands Indië zijn geboren. De tweede generatie wordt onderverdeeld in de herkomstgroepen westers en niet-westers op grond van het geboorteland van hun moeder. Is dat Nederland, dan is het geboorteland van de vader bepalend. Voor de tweede generatie is het onderscheid tussen westers en niet-westers gebaseerd op dezelfde landenindeling als voor de eerste generatie.

Asielverzoek

Een schriftelijke wens om in de zin van het Verdrag van Genève van 1951 als vluchteling te worden erkend. Inwilliging van het asielverzoek leidt tot een verblijfsrechtelijke status. Een ingewilligd verzoek kan betrekking hebben op een aanvraag uit hetzelfde jaar of een eerder jaar. Als het verzoek om toelating definitief is afgewezen, vindt verwijdering van de asielzoeker plaats. Er zijn drie soorten verwijderingen, te weten uitzetting, vertrek onder toezicht en controle adres na aanzegging. Het aantal asielaanvragen wordt geregistreerd door het ministerie van Justitie, de bron voor deze cijfers. In Nederland wordt één aanvraag per persoon ingediend.

Asielzoekers

Personen die om uiteenlopende redenen hun land hebben verlaten om in een ander land, in dit geval in Nederland, bescherming of asiel te zoeken. De cijfers zijn afkomstig van het Ministerie van Justitie. De asielzoekers in een bepaald jaar worden niet allen ook als immigrant in dat jaar geteld. Voor dat laatste is inschrijving in een gemeentelijke basisadministratie vereist. Asielzoekers worden niet direct na aankomst als immigrant ingeschreven in de gemeentelijke basisadministratie. Voor degenen die in de centrale opvang zitten, gebeurt dit pas als zij 'statushouder' zijn geworden, of langer dan een halfjaar in een opvangcentrum verblijven. Degenen die buiten de centrale opvang onderdak hebben, worden ingeschreven mits zij rechtmatig in Nederland verblijven. De criteria voor rechtmatig verblijf zijn vermeld in artikel 8 van de Vreemdelingenwet. Nadat het CBS bericht van inschrijving in de GBA heeft ontvangen, wordt de (voormalige) asielzoeker als immigrant geteld.

A-status

Een A-status werd verleend aan asielzoekers die gegronde redenen hadden om te vrezen voor vervolging in de zin van het Verdrag van Genève en de Vreemdelingenwet. Zij werden toegelaten als politiek vluchteling en kregen de vluchtelingenstatus. Dit is een definitieve verblijfsvergunning. Vanaf 1 april 2001 wordt deze status niet meer verstrekt.

Autochtonen

Personen van wie beide ouders in Nederland zijn geboren.

Buitenlandse migratie

De statistiek van de buitenlandse migratie heeft betrekking op alle personen die aangifte doen van het feit dat zij zich in Nederland vestigen of Nederland verlaten. Voor de immigratie wordt aan het inschrijvingscriterium voldaan als de verwachte verblijfsduur in Nederland in het halfjaar volgend op de vestiging ten minste vier maanden bedraagt. Voor de emigratie geldt dat de verwachte verblijfsduur in het buiten-

land in het jaar volgend op het vertrek ten minste acht maanden bedraagt.

Controle adres na aanzegging

Vertrek op eigen gelegenheid, waarbij – na controle door de politie van het laatstbekende huisadres – zal worden geregistreerd of iemand daadwerkelijk is vertrokken.

Doodgeborenen

De gegevens over doodgeborenen hebben sinds 1991 betrekking op de kinderen die na een zwangerschapsduur van ten minste 24 weken ter wereld zijn gekomen en die na de geboorte geen enkel teken van levensverrichting hebben vertoond (ademhaling, hartactie, spieractie). Daarnaast worden overeenkomstig de aanbeveling van de Wereld Gezondheidsorganisatie de doodgeborenen kinderen met een zwangerschapsduur van 28 weken of meer apart onderscheiden.

Doodsoorzaken

Betreffen steeds primaire doodsoorzaken. Slechts één ziekte of gebeurtenis kan worden aangemerkt als primaire doodsoorzaak, namelijk de ziekte of de gebeurtenis waarmee de keten van gebeurtenissen die tot de dood leidde, een aanvang nam.

Echtelijk

Een geboorte wordt als echtelijk aangeduid als de moeder op het moment van de geboorte wettig gehuwd is of als zij weduwe is en het kind is geboren binnen 306 dagen na het overlijden van haar (mannelijke) echtgenoot. Alle andere geboorten worden niet-echtelijk genoemd. Het gaat bij niet-echtelijke geboorten dus om geboorten uit vrouwen die ongehuwd of gescheiden zijn of ten minste 306 dagen vóór de geboorte van het kind zijn verweduwd.

Echtscheidingen

Over de periode tot en met september 1994 hebben de aantallen echtscheidingen uitsluitend betrekking op de door een Nederlandse rechter uitgesproken vonnissen die zijn ingeschreven in de registers van de burgerlijke stand. Het maakte daarbij niet uit of de van echt scheidenden al dan niet tot de geregistreerde bevolking van Nederland behoorden. Vanaf oktober 1994 zijn alleen de echtscheidingen geteld waarbij ten minste één van de betrokken partners als ingezetene in de basisadministratie van een Nederlandse gemeente is opgenomen. Het maakt daarbij niet uit of de echtscheiding al dan niet door een Nederlandse rechter is uitgesproken.

Erkenning (verkrijging van het Nederlanderschap door)

Niet-Nederlandse kinderen die voor het bereiken van de meerderjarigheid door een Nederlandse vader worden erkend of door diens huwelijk worden gewettigd.

Geboorten

Betreft bevallingen, ongeacht de levensvatbaarheid van de kinderen.

Gemeentelijke Basisadministratie persoonsgegevens

De GBA (Gemeentelijke Basisadministratie persoonsgegevens) is een geautomatiseerd persoonsregistratiesysteem van de gemeenten, in werking sinds 1 oktober 1994.

Gestandaardiseerde sterfte

Bij het (indirect) gestandaardiseerd sterftcijfer zijn de effecten van de verschillen in de samenstelling van de bevolking naar leeftijd en geslacht tussen de diverse jaren uitgeschaald. De gemiddelde bevolking naar leeftijd en geslacht van Nederland over 1990 heeft als standaardbevolking gediend.

Huishoudens

Een verzameling van één of meer personen die een woonruimte bewoont en daar zichzelf voorziet, of door derden wordt voorzien, in dagelijkse levensbehoeften. Onderscheiden worden particuliere en institutionele huishoudens. Een *particulier huishouden* bestaat uit één of meer personen die alleen of samen in een woonruimte gehuisvest zijn en zelf in hun dagelijkse levensbehoeften voorzien. *Institutionele huishoudens* bestaan uit twee of meer personen voor wie in huisvesting en in dagelijkse levensbehoeften door derden bedrijfsmatig wordt voorzien. Het betreft de bewoners van instellingen zoals verpleeg-, bejaarden- en kindertehuizen, revalidatiecentra en gevangenen die daar in principe langer dan een jaar (zullen) verblijven.

Huwelijkssluiting

Over de periode tot en met september 1994 hebben de huwelijkssluitingen betrekking op alle in Nederland gesloten huwelijken, ongeacht of de huwendes al dan niet tot de geregistreerde bevolking van Nederland behoorden. Vanaf oktober 1994 worden alle huwelijken geteld waarvan ten minste één van de huwelijkspartners als ingezetene in de basisadministratie van een Nederlandse gemeente is opgenomen, ongeacht het land waar het huwelijk is gesloten. Sinds 1 april 2001 is het in Nederland ook voor paren van gelijk geslacht mogelijk in het huwelijk te treden.

Huwende personen

Alle personen die op het moment van huwelijkssluiting in de basisadministratie van een Nederlandse gemeente als ingezetene staan ingeschreven.

Ingewilligde asiolverzoeken

Een ingewilligd asiolverzoek kan betrekking hebben op een asielaanvraag uit hetzelfde of een vorig jaar. Personen van wie het asiolverzoek wordt ingewilligd, krijgen een verblijfsrechtelijke status. Het gaat om personen aan wie een A-status werd verleend, een VTV (Vergunning tot Verblijf) of een VVTV (Voorwaardelijke Vergunning tot Verblijf).

Legitimiteit

Binnen (echtelijk) of buiten (niet-echtelijk) het huwelijk geboren.

Levendgeborenen

Geborenen die enig teken van leven hebben vertoond, ongeacht de zwangerschapsduur.

Naturalisatie (verkrijging van het Nederlanderschap door)

Verlening van het Nederlanderschap vindt plaats door middel van zelfstandige- of medenaturalisatie. Het Nederlanderschap kan, onder bepaalde voorwaarden, worden verleend aan niet-Nederlanders die daarom verzoeken en meerderjarig zijn (zelfstandige naturalisatie). Medenaturalisatie betreft minderjarige kinderen die delen in de naturalisatie van de ouder(s).

Optie (verkrijging van het Nederlanderschap door)

Onder bepaalde voorwaarden kan voor de Nederlandse nationaliteit geopteerd worden.

Overlevingstafels

Deze geven aan, hoeveel van 100 duizend pasgeboren jongens, respectievelijk meisjes de leeftijd van ½, 1½, 2½ jaar, enz. zullen bereiken op basis van de sterfteverhoudingen, die bij de bevolking gedurende een bepaalde periode zijn waargenomen. Tevens kan worden afgelezen hoe oud deze kinderen gemiddeld zullen worden. Bij iedere leeftijd staat in de overlevingstafel de levensverwachting vermeld. Dit geeft het aantal jaren aan dat de desbetreffende groep gemiddeld nog zal leven.

Partnerschapsregistratie

De registratie (ingevoerd per 1 januari 1998) is mogelijk voor paren van gelijk en van verschillend geslacht. In de meeste opzichten is het geregistreerd partnerschap vergelijkbaar met het huwelijk. Een duidelijk onderscheid tussen het geregistreerd partnerschap en het huwelijk betreft evenwel de relatie tussen de partners en de eventuele kinderen. Als een vrouw die geregistreerd partner is, een kind krijgt, is zij weliswaar automatisch de moeder van haar kind, maar haar mannelijke geregistreerd partner is alleen dan de juridische vader als hij, met toestemming van de moeder, het kind erkent.

Perinatale sterfte

Dit cijfer omvat de doodgeborenen na een zwangerschap van ten minste 28 weken (overeenkomstig de aanbeveling van de Wereldgezondheidsorganisatie) en de overledenen binnen 1 week na de geboorte.

Referentiepersoon

De referentiepersoon is een statistische entiteit bedoeld om kenmerken van huishoudens aan te ontleen. Als sprake is van een paar dan wordt de man als referentiepersoon aangeduid. In geval van een paar van gelijk geslacht wordt de oudste van het paar als referentiepersoon aangeduid.

Totaal echtscheidingspercentage

Geeft het percentage huwelijken aan dat tot echtscheiding zal komen als in de toekomst dezelfde kansen op sterfte en echtscheiding blijven gelden als in het waargenomen kalenderjaar.

Totaal vruchtbaarheidscijfer

Dit cijfer kan worden opgevat als het gemiddelde aantal kinderen dat een vrouw krijgt of nog zal krijgen als de in het verslagjaar waargenomen leeftijdsspecifieke vruchtbaarheidscijfers gedurende haar hele vruchtbare levensfase zouden gelden.

Uitzettingen

Er vindt een fysieke verwijdering uit Nederland plaats ('verwijdering met de sterke arm').

Van echt scheidende personen

De betrokken personen die ten tijde van de inschrijving van het bedoelde vonnis in de basisadministratie van een Nederlandse gemeente als ingezetene zijn ingeschreven.

Vergunning voor asiel bepaalde tijd

De VVA (Vergunning Voor Asiel) bepaalde tijd is ingevoerd per 1 april 2001. De vergunning wordt voor maximaal drie jaar afgegeven. Deze personen mogen werken op voorwaarde dat hun werkgever beschikt over een daartoe vereiste tewerkstellingsvergunning.

Vergunning voor asiel onbepaalde tijd

De VVA (Vergunning Voor Asiel) onbepaalde tijd is ingevoerd per 1 april 2001. Deze personen zijn vrij op de arbeidsmarkt (tewerkstellingsvergunning is niet vereist).

Vergunning tot verblijf

Asielzoekers aan wie een VTV (Vergunning tot Verblijf) werd verleend, werden niet erkend als politiek vluchteling maar werden toegelaten op grond van humanitaire overwegingen. Deze tijdelijke verblijfsvergunning gold voor een periode van maximaal vijf jaar. Vanaf 1 april 2001 wordt zij niet meer verstrekt.

Verhuisde personen

Hieronder worden verstaan alle verhuisde personen binnen Nederland die leiden tot verandering van gemeente van inschrijving (ook wel binnenlandse migratie genoemd) en verhuisde personen binnen een zelfde gemeente. De veranderingen van gemeente van inschrijving die in verband met grenswijzigingen tussen resp. samenvoeging van gemeenten in de basisadministratie worden geregistreerd, worden niet als verhuizing beschouwd.

Vertrek onder toezicht

Vertrek van afgewezen asielzoeker op eigen gelegenheid, waarbij – ter controle op het vertrek van de desbetreffende persoon – de reispapieren worden gezonden aan de doorlaatpost waarlangs de persoon Nederland zal verlaten.

Verweduwende personen

Personen die ten tijde van het overlijden van hun partner in de basisadministratie van een Nederlandse gemeente als ingezetene staan ingeschreven.

Verwijderde asielzoekers

Verwijderingen vinden plaats als blijkt dat een asielzoeker niet (of niet langer) in Nederland mag verblijven, aangezien het verzoek om toelating definitief is afgewezen.

Voorwaardelijke vergunning tot verblijf

De VVTV (Voorwaardelijke Vergunning tot Verblijf) werd toegekend aan asielzoekers die vooralsnog niet naar hun land konden terugkeren omdat de situatie daar te gevaarlijk werd geacht. Deze verblijfsvergunning gold voor een periode van maximaal drie jaar. Vanaf 1 april 2001 wordt zij niet meer verstrekt.

Zuigelingensterfte

Dit is de sterfte van kinderen jonger dan 1 jaar (dus voordat zij hun eerste verjaardag hebben bereikt).

Demografie op het web

StatLine

De cijfers van het CBS zijn beschikbaar via internet. Via internet kunt u toegang verkrijgen tot StatLine, de elektronische databank van het CBS. In StatLine vindt u statistische informatie over vele maatschappelijke en economische onderwerpen in de vorm van tabellen en grafieken. Deze resultaten kunt u bekijken, printen of opslaan. Naast de mogelijkheid om te zoeken met trefwoorden, kan met behulp van een Thema een keuze worden gemaakt uit alle tabellen die zijn opgenomen in StatLine.

Hoe vindt u bevolkingscijfers in StatLine?

In StatLine zijn veel cijfers over bevolking te vinden. De snelste manier om deze cijfers te vinden, is als volgt. Ga naar de openingspagina van de CBS homepage (www.cbs.nl) en druk op de knop 'StatLine databank' aan de rechterzijde. U krijgt dan een scherm waarin u een zoekopdracht kunt geven (*figuur 1*). Als u op 'Thema' klikt, krijgt u een scherm met de thema's te zien (*figuur 2*).

Door op het mapje 'Bevolking' te klikken, komt u bij 'Bevolking' terecht. In de map 'Bevolking', krijgt u een lijst met tabellen en submappen (*figuur 3*). In de submappen vindt u informatie over bijvoorbeeld huishoudens, geboorte en verhuizingen.

Ter illustratie is in figuur 3 de tabel 'Bevolking; kerncijfers' geselecteerd. Vervolgens ziet u een overzicht van de onderwerpen in deze tabel. Hier kunt u door binnen de tabbladen 'Onderwerpen' en 'Perioden' te selecteren uw eigen tabel samenstellen. Als u uw tabel heeft samengesteld, drukt u op 'Toon gegevens bovenaan het scherm. U krijgt nu de tabel op het scherm te zien. Uiteraard kunt u deze tabel afdrukken of downloaden. Als u op het pictogram 'download', krijgt u de keuze om de tabel op te slaan in excel-formaat of ander formaat.



Inhoudsopgave vanaf 1e kwartaal 2006

Kwartaal Jaar Pag.

Bevolkingsstructuur en -ontwikkeling

– Daling bevolkingsgroei houdt aan	I	2006	4
– Ruimtelijke verspreiding van bevolkingskernen in Nederland	I	2006	48–53
– Nederland minder grijs dan Europa	II	2006	9
– Demografische levensloop van vijftigers	II	2006	15–23
– Bevolking groeit nauwelijks meer	III	2006	4
– Demografie van Nederland, 2006	IV	2006	14–33
– Afname potentiële beroepsbevolking begint	I	2007	4
– Bevolkingstatistieken onder het persoonskaartenstelsel en het GBA-stelsel: overeenkomsten en verschillen	I	2007	14–33
– Bevolking groeit weer sneller	III	2007	4
– Een terugblik op het ouderlijk gezin	III	2007	15–19
– Stad uit balans: een grotere kloof tussen arme en rijke wijken?	III	2007	32–37
– De Nederlandse demografie in zeven tegenstellingen	IV	2007	13–18
– Bevolking groeit met 46 duizend	I	2008	4
– Groei en krimp in 2007	II	2008	7
– Bevolking Europese Unie groeit vooral door migratie	II	2008	9
– De stand van het Sociaal Statistisch bestand	II	2008	14–18
– Sterke stijging bevolkingsgroei in 2008	I	2009	4
– Demografische druk en vergrijzing	IV	2009	6
– Bevolkingsgroei lager	II	2010	4
– Bevolking groeit minder sterk	III	2010	4
– Mannen en vrouwen in Nederland	I	2011	37–42

Bevolking naar regio

– Populaire huwelijksgemeenten	I	2006	7
– Gemiddeld inkomen per inwoner per buurt, Amsterdam en Rotterdam	I	2006	12
– De prijs van migratie: selectieve verhuisstromen van de vier grote steden	I	2006	37–44
– Regionale verscheidenheid in bevolkingsconcentraties; Deel 1: Gemiddelde leeftijd en leeftijdsopbouw	I	2006	54–60
– Aandeel 65-plussers per gemeente	II	2006	7
– Regionale verscheidenheid in bevolkingsconcentraties; Deel 2: Huishoudensgrootte	II	2006	48–54
– Regionale verscheidenheid in bevolkingsconcentraties; Deel 3: Werkzame beroepsbevolking	II	2006	55–62
– Bevolkingsdichtheid per gemeente	III	2006	7
– Bevolkingsgroei per 1000 inwoners per COROP-gebied, 2005	III	2006	8
– Aandeel 0–14-jarigen in Haagse en Utrechtse buurten	III	2006	11
– Aandeel eenpersoonshuishoudens per gemeente, 2006	IV	2006	7
– Gemiddeld inkomen per buurt, Den Haag en Utrecht	IV	2006	11
– Aandeel Turken, Marokkanen, Surinamers en Antillianen/Arubanen in Amsterdamse buurten	I	2007	11
– Gescheiden veertigers en vijftigers per gemeente	II	2007	7
– Bevolkingsdichtheid per buurt, Den Haag en Amsterdam, 2006	II	2007	10
– Geboren Amsterdammers per gemeente, 2004	III	2007	9
– Amsterdammers in Amsterdam	III	2007	12
– Haagse migratie	IV	2007	6
– Aandeel potentiële beroepsbevolking per gemeente	IV	2007	7
– Geboren Hagenaars woonachtig in Zuid-Holland, 2004	IV	2007	8
– Wie woont waar in Den Haag?	IV	2007	10
– Geboren Rotterdammers in Zuid-Holland, 2004	I	2008	8
– Wie woont waar in Rotterdam	I	2008	11
– Geboren Utrechtse in de provincie Utrecht	II	2008	8
– De stad Groningen als roltrap van Noord-Nederland	II	2008	52–59
– Bevolkingskernen 2001–2006. Groei van dorpen, steden en agglomeraties	II	2008	66–75
– Veel grijze buurten in Den Haag	IV	2008	11

– Vinex-bewoners zijn geen doorsnee stedelingen	IV	2008	39–41
– Outcomemonitor Krachtwijken brengt aandachtswijken in beeld	IV	2008	42–50
– Gemeenten naar aandeel Duitsers, 2008	I	2009	8
– De verborgen aantrekkingskracht van Parkstad-Limburg	I	2009	73–80
– De achterkant van rijke gemeenten	II	2009	11
– Aandeel 80-plussers per gemeente	III	2009	7
– Gemeenten naar aandeel Belgen, 2009	IV	2009	7
– Almere naar aandeel 65-plussers	IV	2009	11
– Gemeenten naar aandeel Turken van 12 tot en met 17 jaar, 2009	I	2010	7
– Grote regionale verschillen in bevolkingsontwikkeling in de Europese Unie tot 2030	II	2010	9
– Top-25 grootste gemeenten, 2000 en 2010	III	2010	7
– Heel Limburg krimpt, maar toch buurten met groei	III	2010	10
– Gemeenten naar aandeel Antillianen en Arubanen van 12–17 jaar	I	2011	8
– Nieuwbouwbuurten: minder jongvolwassenen	I	2011	13

Bevolking naar nationaliteit en geboorteland

– Recente trends in de vruchtbaarheid van niet-westerse allochtone vrouwen	I	2006	15–31
– Sociaal-economische positie van eerste generatie Antillianen en Arubanen in Nederland	II	2006	45–47
– Naast herkomstgroepering ook nationaliteit?	II	2006	63–71
– Determinanten van de vruchtbaarheid onder allochtone vrouwen	III	2006	14–18
– Zelfdoding onder Nederlandse Surinamers naar etniciteit	III	2006	23–28
– Migranten en werknemers uit de Oost-Europese lidstaten van de Europese Unie	III	2006	33–39
– Surinamers in Nederland en Suriname	IV	2006	6
– Aandeel niet-westerse allochtonen onder 4- tot 12-jarigen, 2006	I	2007	7
– Aandeel Turken, Marokkanen, Surinamers en Antillianen/Arubanen in Amsterdamse buurten	I	2007	11
– Geboorteplaats en etnische samenstelling van Surinamers in Nederland	I	2007	74–78
– Weer minder asielzoekers in de Europese Unie	II	2007	12–16
– Antilliaanse en Arubaanse verdachten van misdrijven	II	2007	36–38
– Allochtonenprognose 2006–2050: belangrijkste uitkomsten	II	2007	60–67
– Vreemdelingen	III	2007	11
– Schatting van het aantal voormalig Joegoslaven naar huidig herkomstgebied	III	2007	38–47
– Partnerkeuze van allochtonen	IV	2007	25–31
– Belgen in Nederland en Nederlanders in België	IV	2007	47–52
– Overlijdensrisico's naar herkomstgroep: daling en afnemende verschillen	IV	2007	56–72
– Grote verschillen in aandeel buitenlandse ingezetenen	I	2008	9
– Vooral autochtonen verlaten de grote steden	III	2008	7
– Locatiekeuze van immigranten in de eerste vier jaar na aankomst	III	2008	39–44
– Gemeenten naar aandeel Marokkanen van 12 tot en met 17 jaar, 2008	IV	2008	7
– Herkomst en kenmerken van immigranten uit de voormalige Sovjet-Unie	IV	2008	22–30
– Tsjechen en Slowaken in Nederland	I	2009	7
– Toename aandeel niet-westerse allochtonen	I	2009	9
– Niet-westerse allochtonen in Utrecht en omgeving	I	2009	12
– Thuis voelen in Nederland: stedelijke verschillen bij allochtonen	II	2009	34–38
– Herkomst van Duitsers in Nederland	III	2009	6
– Herkomst en vestiging van de eerste Marokkanen in Nederland	III	2009	51–56
– Demografische kenmerken van Tsjechen en Slowaken in Nederland	III	2009	57–61
– Herkomst van Chinezen in Nederland	I	2010	6
– Uit Indonesië en Nederlands-Indië afkomstige personen in Nederland	II	2010	6
– Herkomst van Britten in Nederland	III	2010	6
– Steeds meer niet-westerse arbeidsmigranten en studenten naar Nederland	III	2010	13–20
– Demografie van (niet-westerse) allochtonen in Nederland	IV	2010	21–33
– Schatting van de toekomstige omvang van de tweede generatie	IV	2010	38–48
– Nederland overzee	IV	2010	7
– Gemeenten naar aandeel Antillianen en Arubanen van 12–17 jaar	I	2011	8

Vruchtbaarheid en geboorteregeling

– Aandeel levendgeborenen met een moeder van 35 jaar of ouder	I	2006	8
– Recente trends in de vruchtbaarheid van niet-westerse allochtone vrouwen	I	2006	15–31
– Verhuizen en geboorte van het eerste kind	II	2006	6

– Aantal geboorten per duizend inwoners in de vier grote steden	II	2006	11
– Minder bevallingen in het weekend	III	2006	6
– Determinanten van de vruchtbaarheid onder allochtone vrouwen	III	2006	14–18
– Aandeel niet-echtelijke geboorten per gemeente, 2005	IV	2006	8
– Vruchtbaarheid in de twintigste eeuw	I	2008	14–22
– De relatie tussen vruchtbaarheid en opleidingsniveau van de vrouw	II	2008	32–41
– Intergenerationele overdracht van de leeftijd bij geboorte van het eerste kind	II	2008	82–94
– Jonge en oude moeder, 2007	III	2008	7
– Voor het eerst sinds 2000 meer kinderen geboren	IV	2008	4
– Sterke daling geboortecijfer niet-westers allochtone tieners	IV	2008	14–21
– Geboorteregeling in 2008	I	2009	54–59
– Oudere moeders, minder kinderen	IV	2009	9
– Regionale verschillen in vruchtbaarheid verklaard	IV	2009	63–70
– Oudere moeders, minder kinderen (rectificatie) ¹	I	2010	9
– Cohortvruchtbaarheid van mannen	II	2010	19–24
– Geslachtsvoorkeuren bij het krijgen van kinderen: veranderingen over geboortecohorten	II	2010	38–42
– Samenlevingsvorm van de moeder bij geboorte van het kind	IV	2010	34–37
– Gemeenten naar aandeel geboorten bij alleenstaande moeders, 2009	IV	2010	8
– Meerlinggeboorten	I	2011	7

Sterfte en doodsoorzaken

– Gezonde en ongezonde beroepen	I	2006	10–11
– Zelfdoding onder Nederlandse Surinamers naar etniciteit	III	2006	23–28
– Recente ontwikkelingen rond moord en doodslag	III	2006	29–32
– Sterfte door longkanker in de Europese Unie	IV	2006	9
– Enkele ontwikkelingen rond de sterfte in langetermijn-perspectief	IV	2006	46–57
– Dodelijke bedrijfsongevallen: recente ontwikkelingen	IV	2006	58–61
– Sterfte door coronaire hartziekten in de Europese Unie	I	2007	9
– Sociaal-economische verschillen in sterfte en gezondheid in Nederland	I	2007	34–44
– Medische beslissingen rond het levenseinde nauwelijks van invloed op de levensverwachting	II	2007	17–35
– Aantal verkeersdoden in Nederland relatief zeer laag	III	2007	10
– Achtergronden en berekeningswijzen van CBS-overlevingstafels	III	2007	66–77
– 210 duizend oorlogsslachtoffers	IV	2007	53–55
– Overlijdensrisico's naar herkomstgroep: daling en afnemende verschillen	IV	2007	56–72
– Zelfdoding in Nederland: een statistisch overzicht	IV	2007	73–83
– Gemeenten naar aantal overledenen, 2006	I	2008	7
– Zuigelingensterfte per gemeente in Nederland, 1841–1939	I	2008	23–29
– Zelfdoding per coropgebied	IV	2008	8
– Trends in gezonde levensverwachting	I	2009	60–66
– Levensverwachting bij 65 jaar	II	2009	9
– Meer jongens dan meisjes overlijden in eerste levensjaar	III	2009	9
– Haagse weduwes	III	2009	11
– Ontwikkelingen in (gezonde) levensverwachting naar opleidingsniveau	IV	2009	71–75
– Aantal verkeersdoden in Nederland relatief zeer laag	III	2010	9
– Gezonde levensverwachting korter bij de lage inkomens	III	2010	29–35
– De verschillende dimensies van de levensverwachting zonder lichamelijke beperkingen	III	2010	36–42
– Trends in doodsoorzaken	IV	2010	11
– Levensverwachting zonder chronische ziektes	I	2011	43–50

Migratie en verhuizingen

– De prijs van migratie: selectieve verhuisstromen van de vier grote steden	I	2006	37–44
– Immigratie neemt weer toe	II	2006	4
– Verhuizen en geboorte van het eerste kind	II	2006	6
– Verhuisstromen, 1948–2004	II	2006	10
– Nederland: van immigratie- naar emigratieland?	II	2006	33–40
– Emigratie van autochtonen naar België	II	2006	41–44
– Migrant en werknemers uit de Oost-Europese lidstaten van de Europese Unie	III	2006	29–32
– Emigratie remt bevolkingsgroei	IV	2006	4
– Inkomensdynamiek en achterliggende verhuisstromen	IV	2006	41–45

– Herkomst en bestemming van Groningers	I	2007	6
– Vestigingsoverschot per gemeente, 2006	I	2007	8
– Meer immigranten, minder emigranten	II	2007	4
– Emigranten uit Amsterdam maken plaats voor studenten en starters	III	2007	7
– Binnenlandse verhuismobiliteit, 2006	III	2007	8
– Verhuiswensen uit het Woononderzoek Nederland 2006	III	2007	20–31
– Immigratie uit nieuwe EU-lidstaten stijgt verder	IV	2007	4
– Haagse migratie	IV	2007	6
– Daling aantal asielzoekers in Europa lijkt voorbij	IV	2007	9
– Buitenlandse migratie in Nederland 1795–2006: de invloed op de bevolkingssamenstelling	IV	2007	32–46
– Migratie naar en uit Rotterdam	I	2008	6
– Laagste aantal asielverzoeken sinds 1988	I	2008	30–31
– Emigratie: de spiegel van Hollands ongenoegen	I	2008	32–38
– Eerder verblijf in Nederland vergroot kans op vertrek en terugkomst	I	2008	39–43
– Immigratie trekt aan	II	2008	4
– Migratie naar en uit Utrecht	II	2008	6
– Afstand tot ouders en verhuisgedrag	II	2008	42–51
– Immigratie overtreft nu emigratie	III	2008	4
– Verhuizingen naar Flevoland	III	2008	8
– Locatiekeuze van immigranten in de eerste vier jaar na aankomst	III	2008	39–44
– Binnenlandse migratie niet eerder zo laag	II	2009	4
– Sterke stijging immigratie lijkt voorbij	II	2009	6
– Toename asielverzoeken in Nederland sterker dan in EU	II	2009	22–25
– Terugkeer van ouderen naar hun geboorteregio	II	2009	26–33
– Daling aantal verhuizingen zet door	III	2009	4
– Verhuizen vanuit studentensteden	III	2009	43–50
– Herkomst en vestiging van de eerste Marokkanen in Nederland	III	2009	51–56
– Emigratie gedaald	IV	2009	4
– Gezinshereniging en gezinsvorming na immigratie	IV	2009	45–59
– Kwart asielzoekers is kind	IV	2009	60–62
– Crisis remt migratie en verhuizingen	I	2010	4
– Verhuisgedrag van jongeren	I	2010	22–27
– Verhuisgedrag van vluchtelingen	I	2010	28–31
– Selectieve verhuispatronen	I	2010	32–38
– Verhuizende personen per gemeente	II	2010	7
– Boemerangkinderen: weer terug naar het ouderlijk huis	II	2010	13–18
– Stijging aantal asielzoekers in Nederland iets groter dan in EU	II	2010	25–28
– Immigratie en emigratie van werknemers	III	2010	21–28
– Vergelijking van migratiestromen tussen Nederland en Zweden	IV	2010	49–53
– Meer immigratie	IV	2010	4
– Recordaantal immigranten in 2010	I	2011	4
– Ruim helft Poolse immigranten vertrekt weer	I	2011	32–36

Huwelijkssluiting, relatievorming en -ontbinding

– Samenwoners van gelijk geslacht	I	2006	6
– Samenwoonrelaties stabiel	I	2006	32–36
– Trouwen vanuit het ouderlijk huis	III	2006	9
– Aantal echtscheidingsprocedures iets toegenomen	III	2006	19–22
– Zonder huwelijk een kind: een kwestie van geloof	I	2007	10
– Huwelijkssluiting en -ontbinding	II	2007	6
– Gescheiden veertigers en vijftigers per gemeente	II	2007	7
– Partnerkeuze van allochtonen	IV	2007	25–31
– Bijna 33 duizend echtscheidingszaken afgehandeld in 2007	III	2008	14–18
– De geografische dimensie van partnerkeuze	III	2008	19–28
– Incidentie en achtergronden van transitionele en duurzame latrelaties	III	2008	29–38
– Huwelijk en geregistreerd partnerschap tussen personen van gelijk geslacht	IV	2008	6
– Hogere leeftijd bij eerste huwelijk	I	2009	10
– Huwelijken en echtscheidingen	II	2009	8
– Favoriete huwelijksgemeenten	III	2009	8
– Scheiden en weer samenwonen	IV	2009	14–21
– Wie krijgt na echtscheiding de woning?	IV	2009	22–32

– Dertigduizend flitsscheidingen, 2001–2009	IV	2009	33–34
– Veranderingen in burgerlijke staat en de beleving van welzijn	III	2009	50–55
– Echtscheidingen in eeuw vertienvoudigd	I	2011	11–12

Huishoudens en gezinnen

– Samenleven en kinderen	II	2006	24–27
– Wonen zonder partner	II	2006	28–32
– Passende ouderenhuisvesting	III	2006	10
– Aandeel eenpersoonshuishoudens per gemeente	IV	2006	7
– Uit huis gaan van jongeren	IV	2006	34–40
– Vrouwen worden vaak alleen oud, mannen samen met een partner	II	2007	8
– Huishoudensprognose 2006–2050: veronderstellingen over burgerlijke staat en huishoudenspositie	II	2007	39–52
– Huishoudensprognose 2006–2050: belangrijkste uitkomsten	II	2007	53–59
– Een terugblik op het ouderlijk gezin	III	2007	15–19
– Schatting van het aantal stiefgezinnen	IV	2007	19–22
– De ervaring van kinderen met stiefouders	IV	2007	23–24
– Van kwetsbaar gezin tot bewuste samenlevingsvorm	I	2008	10
– Ontwikkelingen in de huishoudensdynamiek sinds 1971	I	2008	44–54
– Ouders en kinderen apart	II	2008	10
– Honkvaste Utrechtse	II	2008	11
– Zeer grote gezinnen worden schaars	II	2008	60–65
– Weinig Nederlanders nemen moeder in huis	III	2008	9
– Eenpersoonshuishoudens in Groningen	III	2008	11
– Vrouwenarbeid funest voor gezinsleven	I	2009	11
– Jonge gezinnen	II	2009	7
– Aantal adoptiekinderen afgenomen	II	2010	29–31
– De verdeling van arbeid en zorg tussen vaders en moeders	II	2010	50–54
– Meer dan 55 duizend kinderen geadopteerd sinds invoering adoptiewet	I	2011	56–58

Prognoses en scenario's

– Bevolkingsprognose 2005–2011: stabiele lage groei	I	2006	61–66
– PEARL: een nieuw regionaal prognosemodel	III	2006	40–50
– PEARL: uitkomsten van de regionale bevolkings- en allochtonenprognose 2005–2025 voor provincies	III	2006	51–59
– Waar wonen ouderen nu en in 2025?	III	2006	60–62
– Bevolkingsprognose 2006–2050: model en veronderstellingen betreffende de sterfte	IV	2006	62–77
– Bevolkingsprognose 2006–2050: veronderstellingen over de asielmigratie	IV	2006	78–84
– Bevolkingsprognose 2006–2050: belangrijkste uitkomsten	IV	2006	85–92
– Bevolkingsprognose 2006–2050: veronderstellingen over de geboorte	I	2007	45–56
– Bevolkingsprognose 2006–2050: veronderstellingen over immigratie	I	2007	57–64
– Bevolkingsprognose 2006–2050: veronderstellingen over emigratie	I	2007	65–73
– Huishoudensprognose 2006–2050: veronderstellingen over burgerlijke staat en huishoudenspositie	II	2007	39–52
– Huishoudensprognose 2006–2050: belangrijkste uitkomsten	II	2007	53–59
– Allochtonenprognose 2006–2050: belangrijkste uitkomsten	II	2007	60–67
– Huishoudensprognose 2006–2050: huishoudens naar herkomstgroep	III	2007	54–65
– Bevolkingsprognose 2007–2014: tijdelijk hogere groei	I	2008	55–62
– Regionale bevolkings- en huishoudensprognose 2007–2025: belangrijkste uitkomsten	III	2008	45–54
– Verbeterde schattingswijze van migratie over korte afstand in het model PEARL	III	2008	55–64
– Analyse van processen in de levensloop ten behoeve van het model PEARL	IV	2008	51–62
– Modelleren van huishoudens in het model PEARL	IV	2008	63–71
– Vier scenario's voor de zeer lange termijn	IV	2008	72–81
– Bevolkingsprognose 2008–2050: naar 17,5 miljoen inwoners	I	2009	15–22
– Bevolkingsprognose 2008–2050: veronderstellingen over immigratie	I	2009	23–33
– Bevolkingsprognose 2008–2050: veronderstellingen over emigratie	I	2009	34–40
– Bevolkingsprognose 2008–2050: model en veronderstellingen betreffende de sterfte	I	2009	41–53
– Allochtonenprognose 2008–2050: naar 5 miljoen allochtonen	II	2009	14–21
– Huishoudensprognose 2008–2050: uitkomsten	III	2009	14–19

– Een nieuw model voor de CBS huishoudensprognose	III	2009	20–42
– Regionale prognose 2009–2040: vergrijzing en omslag van groei naar krimp	IV	2009	35–44
– Bevolkingsprognose 2009–2016: omslag naar lagere groei	I	2010	14–21
– Onzekerheidsmarges voor de sterfteprognose van het CBS	II	2010	32–37
– Schatting van de toekomstige omvang van de tweede generatie	IV	2010	38–48
– Bevolkingsprognose 2010–2060: sterkere vergrijzing, langere levensduur	I	2011	16–23
– Prognose van de bevolking naar herkomst, 2010–2060	I	2011	24–31

Internationaal

– Daling van het eerste huwelijkscijfer	I	2006	9
– Bevolking Europese Unie groeit vooral door migratie	I	2006	45–47
– Trouwen vanuit het ouderlijk huis	III	2006	9
– Daling aantal asielzoekers in Europa lijkt voorbij	IV	2007	9
– Nederland overzee	IV	2010	7
– Bijna helft jongvolwassenen in Europese Unie woont nog thuis	IV	2010	10
– Bevolkingsdichtheid in Europese Unie	I	2011	10

Overig

– Enquêteonderzoek onder allochtonen: problemen, oplossingen en uitdagingen	I	2006	67–73
– Sociaal milieu en schoolkeuze	IV	2006	10
– Naar een nieuwe schatting van het aantal islamieten in Nederland	III	2007	48–t53
– Trends in consultaties huisarts, specialist en fysiotherapeut door ouderen	IV	2007	84–91
– Vertraging in lengtegroei en gewichtstoename	IV	2007	92–100
– Nationale problemen in kaart gebracht	I	2008	63–69
– Hoe ver woon ik van.....	II	2008	19–22
– Jong geleerd, fout gedaan?	II	2008	23–31
– Inkomen als sociaaleconomische indicator van medisch zorggebruik bij ouderen	II	2008	76–81
– Roekeloze bromfietzers	III	2008	10
– Fysieke en psychische gezondheid van ouderen naar sociaaleconomische status	III	2008	65–72
– Ernstige overlast en verloedering in de eigen woonbuurt	III	2008	73–79
– Sociaaleconomische verschillen in fysieke beperkingen van ouderen	IV	2008	31–38
– Burgerlijke staat, recente verweduwing en gezondheidindicatoren van ouderen	I	2009	67–72
– De sociaal onderscheidende functie van het bad	II	2009	10
– Geregistreerd zorggebruik van 50-plussers naar sociaaleconomische status	II	2009	39–44
– Toenemende onkerkelijkheid	III	2009	10
– Gevolgen AOW-plannen	IV	2009	8
– Door schoolverzuim naar kerker	IV	2009	10
– Ziekenhuisopnamen gedurende de adolescentie en voortijdig schoolverlaten	IV	2009	76–81
– Aantal nieuwbouwwoningen daalt, grote verschillen per gemeente	I	2010	8
– Huisartsen in Amsterdam	I	2010	11
– Verschillen in sociale en maatschappelijke participatie	I	2010	39–45
– Gezondheid en welvaart van ouderen	I	2010	46–52
– Religie en verschillen in vermogen en inkomen	I	2010	53–57
– Bouwen voor leegstand?	II	2010	8
– Vertrouwen in medemens en instituties toegenomen aan het begin van de 21 ^e eeuw	II	2010	43–49
– Risicofactoren voor voortijdig schoolverlaten en jeugdcriminaliteit	II	2010	55–60
– Aantal scholen in de omgeving	III	2010	8
– Inkomen en vermogen als indicatoren van gezondheidsverschillen	III	2010	43–49
– Limburg blijft in sociaal kapitaal achter bij rest van Nederland	III	2010	56–61
– Het effect van de economische crisis op demografische ontwikkelingen	IV	2010	16–20
– Dakloos in Nederland	IV	2010	54–59
– Grote regionale verschillen in woningmarkt	IV	2010	9
– Restaurants en cafés in de buurt	IV	2010	12
– Langdurige werkloosheid	I	2011	77–82
– Een op de vijf jongeren heeft ongezonde leefstijl	I	2011	51–55
– Regionale verschillen in aandeel hoogopgeleiden en arbeidsparticipatie	I	2011	59–61
– Maakt het uit waar je woont? Sociale stijging en invloed van de buurt	I	2011	62–67
– Vertrouwen in en contacten met buurtgenoten	I	2011	68–76
– Huisartsenpraktijken in de omgeving	I	2011	9

Andere CBS-publicaties

Statistisch Jaarboek 2010

Dit boek bevat cijfers over alle aspecten van de Nederlandse samenleving: bevolking, inkomen, economie, prijzen, financiële markten, milieu en vele andere onderwerpen. Het verschijnt jaarlijks in januari.

Jaarlijks, 331 blz., € 19,90 excl. verzendkosten.

ISBN 978-90-357-1757-2

ISSN 0924-2686. Kengetal A-26.

Statistisch bulletin

Het Statistisch bulletin verschijnt wekelijks met de meest recente uitkomsten van alle statistische onderzoeken van het CBS.

www.cbs.nl

ISSN 066-9680.

De Nederlandse Economie 2009

In de reekst De Nederlandse Economie geeft het CBS elk jaar de stand van zaken op het terrein van onder meer de productie, investeringen, handel, consumptie, inflatie en de arbeidsmarkt. Verder wordt door middel van thema-artikelen nader stilgestaan bij actuele economische onderwerpen. De Nederlandse Economie richt zich op economische analisten, beleidsmakers, politici, journalisten en studenten.

Jaarlijks ca. 250 blz., € 21,95.

ISBN 978-90-357-2029-9. Kengetal P-19.

ISSN 1386-1042.

Kennis en economie 2009

Kennis wordt tegenwoordig als de vierde productiefactor gezien naast de traditionele factoren: land, arbeid en kapitaal. In de publicatie Kennis en economie 2009 staan de uitkomsten van de R&D-enquête centraal. Naast de vergelijking met Nederlandse gegevens van voorgaande jaren, worden de uitkomsten ook in een internationaal perspectief geplaatst: de cijfers van andere landen binnen de EU en de OESO worden hier ook gepresenteerd.

Jaarlijks, 240 blz., € 36,90

ISBN 978-90-357-1979-8. Kengetal K-300.

De digitale economie 2009

Deze nieuwe CBS-publicatie beschrijft de omvang en groei van de binnenlandse ICT-sector. Voorts wordt aandacht besteed aan het gebruik van internet door huishoudens en aan de activiteiten door het Nederlandse bedrijfsleven op internet en andere elektronische netwerken. Daarnaast worden genoemde ontwikkelingen in Nederland vergeleken met die in de ons omringende landen.

Jaarlijks, blz., € 35,00.

ISBN 978-90-357-1580-6. Kengetal P-34.

Nationale Rekeningen 2009

Deze publicatie geeft een compleet overzicht van de stand en de ontwikkeling van onze economie. Bevat gedetailleerde gegevens over de bedrijfstakken, over groepen producten en over ondernemingen, huishoudens en de overheid.

Jaarlijks ca. 300 blz., € 50,10.

ISSN 0168-3489. Kengetal P-2.

ISBN 978-90-357-1846-3

Teletekst

Conjunctuurinformatie en de meest recente CBS-persberichten staan op pagina 506 en 507 van NOS-Teletekst.

Internet

De CBS-website is te bereiken via <http://www.cbs.nl>. De site bevat statistische kerncijfers over de Nederlandse samenleving. Actuele statistische uitkomsten staan in persberichten die kunnen worden gedownload.

StatLine

StatLine is de gratis elektronische centrale databank van het CBS. In StatLine vindt u statistische informatie in de vorm van tabellen, teksten en grafieken. Alle resultaten kunt u bekijken, printen of exporteren. StatLine bevat tevens tijdreeksen over vele maatschappelijke en economische onderwerpen, over de regio en de conjunctuur. U kunt StatLine vinden op onze website:

<http://www.cbs.nl/> of direct via: <http://statline.cbs.nl/>.

Richtlijnen voor auteurs

Voor publicatie in *Bevolkingstrends* komen artikelen en korte bijdragen in aanmerking die betrekking hebben op de demografie van Nederland. Ook onderzoek naar variabelen die de demografische ontwikkelingen en ruimtelijke verschillen in bevolkingskenmerken beïnvloeden, zoals onderwijs en gezondheid, kunnen in *Bevolkingstrends* worden opgenomen. Gezien de onafhankelijke en objectieve opstelling van het Centraal Bureau voor de Statistiek, dienen de bijdragen vrij te zijn van subjectieve interpretaties en beleidsaanbevelingen.

Voor nadere informatie over de mogelijkheid tot plaatsing van externe bijdragen en voor richtlijnen met betrekking tot de kopij kunt u contact opnemen met de hoofdredacteur: Joop Garssen, e-mail: Bevolkingstrends@cbs.nl